

**West-Friese
Archeologische
Rapporten 173**

Over zoden en keurloden

Archeologisch onderzoek aan Hoofdstraat 40
in Bovenkarspel, gemeente Stede Broec

J. Leek & W. Stellingwerf

West-Friese Archeologische Rapporten 173

Over zoden en keurloden

**Archeologisch onderzoek aan Hoofdstraat 40 in Bovenkarspel,
gemeente Stede Broec**

J. Leek & W. Stellingwerf

Hoorn 2023

Colofon

West-Friese Archeologische Rapporten 173

Titel	Over zoden en keurloden Archeologisch onderzoek aan Hoofdstraat 40 in Bovenkarspel, gemeente Stede Broec
Uitvoerder	Archeologie West-Friesland
Auteur	J. Leek (KNA Archeoloog MA, Archeologie West-Friesland) W. Stellingwerf (KNA Specialist Materialen, Archeologie West-Friesland)
Redactie	S. Gerritsen (Senior KNA Archeoloog, Archeologie West-Friesland) M.H. Bartels (Senior KNA Archeoloog, Archeologie West-Friesland)
Veldwerk	S. Gerritsen J. Leek E. van Paridon (Veldmedewerker, Archeologie West-Friesland) A. Weel (Metaaldetectie, Archeologie West-Friesland) B. ter Steege (Senior KNA Archeoloog, Archeologie West-Friesland) H. van Poelje (Vrijwillig medewerker, Archeologie West-Friesland) J. Smit (Student-stagiair, Saxion Hogescholen) A. Minneboo (Student-stagiair, Leiden University)
Vondstverwerking	E. van Paridon C. de Boer (Assistent archeologie, Archeologie West-Friesland) L. van den Thillart (Vrijwillig medewerker, Archeologie West-Friesland) D. van Doorm (Vrijwillig medewerker, Archeologie West-Friesland)
Determinatie	Keramiek: W. Stellingwerf Dierlijk bot: W. Stellingwerf Metaal: W. Stellingwerf Numismatiek: F. Postma (Vrijwillig medewerker, Archeologie West-Friesland)
Botanisch onderzoek	A.L. de Sitter-Homans (Vrijwillig botanisch specialist)
Dataverwerking	J. Leek
Fotografie objecten	H. van Poelje
Bewerking afbeeldingen	J. Leek & W. Stellingwerf
GIS/kaartmateriaal	J. Leek
Opmaak	F.C. Schinning (KNA Archeoloog MA, Archeologie West-Friesland)
Trefwoorden	Hoofdstraat, Bovenkarspel, West-Friesland, Middeleeuwen, Nieuwe Tijd, terp, langhuis, visserij

© Archeologie West-Friesland 2023

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, film, fotokopie, digitaal of geautomatiseerd systeem zonder voorafgaande toestemming van de copyrighthouders en de auteur.

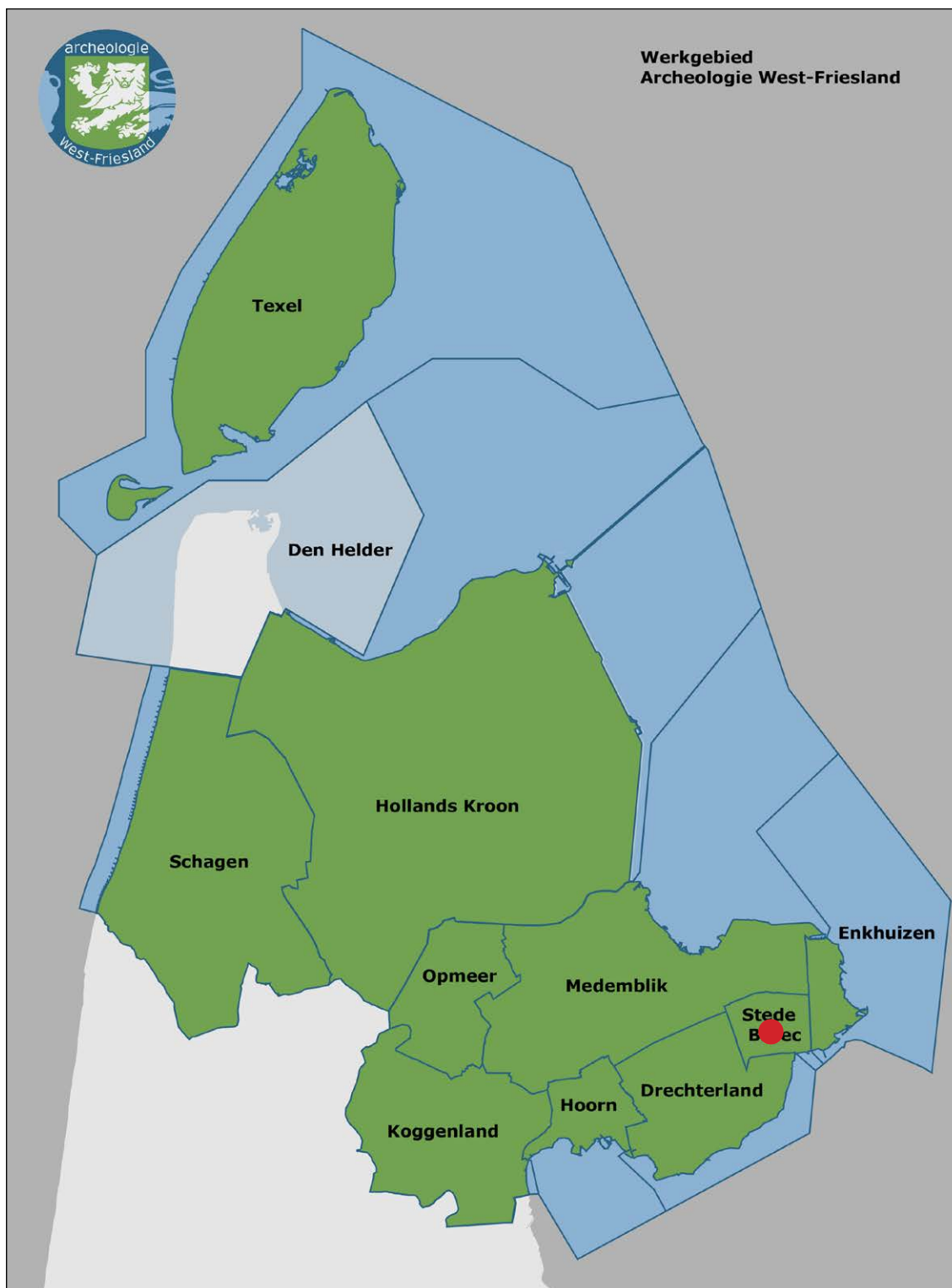
De uitgever heeft de inhoud met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Ondanks deze zorgvuldigheid kunnen gegevens zijn veranderd of onjuist zijn weergegeven.

Vrijwillig medewerkers worden te alle tijde begeleid en gecontroleerd door C.P. Schrickx (Senior KNA Specialist).

Administratieve gegevens

Project/locatie	Hoofdstraat 40, Bovenkarspel, gemeente Stede Broec
Projectnummer	513
Landelijk registratienummer	4997980100
Centrale coördinaten	x: 144.877 y: 523.349
Periode voorbereiding	Maart 2021
Periode veldonderzoek	April 2021
Periode uitwerking	Januari 2023
Periode deponering	April 2023
Datum rapportage	April 2023
Bevoegde overheid	Gemeente Stede Broec
Archeologisch deskundige	C.M. Soonius
Beheer en plaats projectdocumentatie	Archeologisch Depot van de Provincie Noord-Holland
Opdrachtgever	Dhr. R. Oud
Opdrachtnemer	Archeologie West-Friesland
Monument-, vondst- en Archisnummers	N.v.t.
Status	Goedgekeurd door het Bevoegd Gezag

Afb. 1 De locatie van het plangebied binnen de gemeente Stede Broec in West-Friesland (rode stip). Op de kaart is het gemeentelijke samenwerkingsverband Archeologie West-Friesland weergegeven.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	9
1.1 Algemeen	9
1.2 Voortraject	10
1.3 Leeswijzer	10
2. De onderzoekslocatie	11
2.1 Landschap en bodem	11
2.2 Korte geschiedenis Bovenkarspel	13
2.3 Archeologisch onderzoek langs de Hoofdstraat	19
3. Doel en methode	21
3.1 Doel en onderzoekskader	21
3.2 Onderzoeksopdracht	21
3.3 Methoden	22
3.3.1 Algemeen	22
3.3.2 Werkwijze	23
4. Resultaten archeologisch onderzoek	24
4.1 Algemeen	24
4.1.1 Fasering	24
4.1.2 Bodemopbouw en mate van verstering	25
4.2 Fase 1: Midden- en Late-Bronstijd (1500 – 800 v. Chr.)	25
4.2.1 Sporen	25
4.3 Fase 2: Late Middeleeuwen (1100 – 1300)	30
4.3.1 Sporen	30
4.4 Fase 3: Late Middeleeuwen (1300 – 1500)	33
4.4.1 Sporen	34
4.4.2 Vondsten	40
4.5 Fase 4: Nieuwe Tijd (1575 – 1892)	43
4.5.1 Sporen	43
4.5.2 Vondsten	62
<i>Tekstkader: Fanatieke vissers aan de Hoofdstraat</i>	71
4.6 Fase 5: Nieuwe Tijd (1892 - heden)	77
4.6.1 Sporen	77
4.6.2 Vondsten	79
5. Samenvatting & synthese	80
5.1 Inleiding	80
5.2 Fase 1: Midden- en Late-Bronstijd (1500 – 800 v. Chr.)	80
5.3 Fase 2: Late-Middeleeuwen (1100-1300)	81
5.4 Fase 3: Late-Middeleeuwen (1300 – 1500)	82
5.5 Fase 4: Nieuwe Tijd (1575 – 1892)	86
5.6 Fase 5: Nieuwe Tijd (1892 – heden)	88
6. Beantwoording onderzoeksvragen	89
7. Bibliografie	92
Literatuur	92
Internetbronnen	96

Kaartbijlagen

Bijlage 1	Fase 1: 1500-800 v. Chr.	97
Bijlage 2	Fase 2: 1100-1300	99
Bijlage 3	Fase 3: 1300-1500	101
Bijlage 4	Fase 4a: 1575-1650	103
Bijlage 5	Fase 5: 1650-1892	105
Bijlage 6	Profielen	107

Bijlagen

Digitaal beschikbaar via www.archeologiewestfriesland.nl

Bijlage 7	Lijst met afbeeldingen en tabellen
Bijlage 8	Determinatielijsten
Bijlage 9	Tabakspijpen (J. van Oostveen)

1. Inleiding

1.1 Algemeen

Van 15 tot en met 22 april 2021 is door Archeologie West-Friesland (AWF) op het perceel Hoofdstraat 40 in Bovenkarspel een archeologische opgraving uitgevoerd (afb. 1 & afb. 2). Directe aanleiding voor het onderzoek was de bouw van een vrijstaande woning met garage met een totale oppervlakte van ca. 280 m². De bouw van de woning met bijbehorende paalfundering betekende een versterking van het aanwezige bodemarchief, waardoor behoud *in situ* van de archeologische resten niet mogelijk was.

Afb. 2 De ligging van het plangebied Hoofdstraat 40 (witte stippellijn) op een luchtfoto (bron: PDOK).

De eindverantwoordelijkheid van het archeologisch onderzoek was in handen van senior-archeoloog Michiel Bartels. Het veldteam bestond uit projectleider en senior-archeoloog Sander Gerritsen, archeoloog Jasper Leek, veldmedewerker Etienne van Paridon, detectiespecialist Aad Weel en stagiairs Jort Smit (Saxion Hogescholen) en Anance Minneboo (Universiteit Leiden). Daarnaast werd het veldteam ondersteund door vrijwillig medewerker Hans van Poelje en senior-archeoloog Bart ter Steege.

Het onderzoek is door Jasper Leek uitgewerkt. De keramiek, de bouwkeramiek, de metaalvondsten en het glas zijn door KNA Specialist Materials Wytze Stellingwerf gedetermineerd en beschreven. Frank Postma heeft de determinatie van de muntvondsten voor zijn rekening genomen. De tabakspijpen zijn door Jan van Oostveen uitgewerkt. De vondstverwerking was in handen van Etienne van Paridon, Joost Lubbers en Cees de Boer. Hans van Poelje heeft de objecten gefotografeerd en archeoloog Fleur Schinning was verantwoordelijk voor de opmaak van dit standaardrapport. De redactie was in handen van Sander Gerritsen. Daarnaast hebben diverse vrijwillig medewerkers geholpen bij het wassen, conserveren en puzzelen van de vondsten.

Na de opgraving is een gecombineerd evaluatie- en selectierapport opgesteld, deze is opgestuurd naar het Bevoegd Gezag op 5 april 2023.¹

1.2 Voortraject

In mei 2020 is op verzoek van de gemeente Stede Broec naar het aspect archeologie gekeken met betrekking tot de bouw van de vrijstaande woning met garage binnen onderhavig plangebied. Hiervoor is door AWF een archeologische quickscan opgesteld met als doel om te onderzoeken of, en in welke mate, nader archeologisch onderzoek noodzakelijk was.² Uit deze quickscan bleek voor het plangebied een hoge archeologische verwachting voor vindplaatsen uit de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Daarnaast vormden de middeleeuwse ophogingspakketten een goede bescherming voor de prehistorische resten, waardoor ook nog sporen uit de Bronstijd aanwezig konden zijn. Op basis van deze verwachting is geadviseerd om het terrein te onderzoeken in de vorm van een archeologische opgraving. Voor de uitvoering van dit onderzoek is in maart 2021 een Programma van Eisen (PvE) opgesteld, waarin de onderzoeksdoelen en -methoden staan opgenomen.³

1.3 Leeswijzer

In dit standaardrapport worden de resultaten van het archeologisch onderzoek (zaakidentificatienummer 4997980100, projectnummer 513) weergegeven. Na dit inleidende hoofdstuk worden de landschappelijke achtergrond, de bekende historische en archeologische gegevens met betrekking tot het plangebied en de directe omgeving uiteengezet (hoofdstuk 2). In hoofdstuk 3 komen het doel en de toegepaste methodes aan bod. In hoofdstuk 4 zijn de resultaten van het gravend onderzoek beschreven. In hoofdstuk 5 volgt de samenvoeging van de gegevens in de synthese en samenvatting, waarna in hoofdstuk 6 de onderzoeksvragen uit het PvE worden beantwoord.

Dit standaardrapport volgt de eisen van Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 4.1 en het Kwaliteitshandboek Archeologie Hoorn, versie 2016.

---

1 Leek 2023.

2 De Groot & Gerritsen 2020.

3 Duijn 2021.

2. De onderzoekslocatie

2.1 Landschap en bodem

Het West-Friese landschap is door zee-afzettingen gevormd, die via het Zeegat van Bergen diep West-Friesland indrongen. De getijdengeulen werden met zandig materiaal gevuld, terwijl het lichtere kleiige materiaal verder van de geul werd afgezet. De ontwikkeling van dit landschap is in grote lijnen voor heel Nederland opgesteld door Vos en in 2017 voor de regio West-Friesland in detail door Van Zijverden aangevuld.⁴

Rond 2500 voor Chr. stroomde de Overijsselse Vecht ten oosten van Enkhuizen via een aantal meren naar de zee bij Bergen. Het landschap kon toen als krekens- en kommenlandschap worden gekenmerkt.⁵ Via de benedenloop van de Vecht kon de zee diep landinwaarts binnendringen. Met verloop van tijd voerden de zee en de Vecht onvoldoende sediment aan om het gehele bekken op te vullen. In West-Friesland ontstonden daardoor grote open watervlaktes; de kommen. Enkele grote brede geulen doorsneden deze vlaktes. In deze periode concentreerde bewoning zich voornamelijk op de hoger gelegen zandige oevers. Hier konden akkers worden aangelegd en vee worden geteeld. De lagere kommen voorzagen de prehistorische mens van vis en waterwild.⁶

Tot ca. 1800 voor Chr. was het overgrote deel van West-Friesland vrij toegankelijk voor de zee. West-Friesland kon via de Noordzee worden bereikt.⁷ Rond dezelfde periode vond een drastische gebeurtenis plaats, die door Van Zijverden 'the Deluge' wordt genoemd; de stormvloed. Voorheen werd aangenomen dat dit een geleidelijk proces was, maar Van Zijverden vermoedt dat deze ommekeer in één voorval heeft plaatsgevonden.⁸ Door het sediment dat tijdens deze stormvloed werd afgezet, blokkeerde de verbinding met de Overijsselse Vecht. Hierdoor raakte oostelijk West-Friesland hoger opgeslibd, waardoor het Zeegat van Bergen minder vat op het gebied kreeg. De lengte van de stroomgeul van het Zeegat van Bergen werd kleiner en het bekken waarin de geul het water kwijt kon, verkleinde eveneens.

In oostelijk West-Friesland ontstond rond 1500 voor Chr. een uitgestrekt kweldergebied, dat zich ruim boven gemiddeld zeeniveau bevond en buiten bereik van de zee kwam te liggen. In westelijk West-Friesland, ten westen van Hoogwoud, ontstond een slufferachtig landschap. Het landschap van oostelijk West-Friesland verzoette door aanvoer vanuit de Overijsselse Vecht en men vestigde zich opnieuw in deze periode op het uitgestrekte kwelderlandschap. Deze periode komt overeen met het begin van de archeologische periode Midden-Bronstijd B (1500 – 1100 voor Chr.).

De bewoning in West-Friesland in de Midden- en Late-Bronstijd (1500 tot 800 voor Chr.) concentreerde zich op de flanken van deze geulruggen en op de kwelders. Door toenemende vernatting werd West-Friesland rond 800 v. Chr. verlaten.

In de Middeleeuwen waren grote delen van West-Friesland bedekt met een dik veenpakket. Tot het ontstaan van de handelsplaats Medemblik omstreeks 700 na Chr. was het gebied vermoedelijk onbewoond. Door het ontstaan van de Zuiderzee in de 11de en 12de eeuw werd de invloed van de zee aan de oostzijde van Noord-Holland aanzienlijk groter: de zee sloeg grote stukken land langs de kust weg en de Hollandse binnenmeren ontstonden. Het ontstaan

4 Vos *et al.* 2018; Van Zijverden 2017.

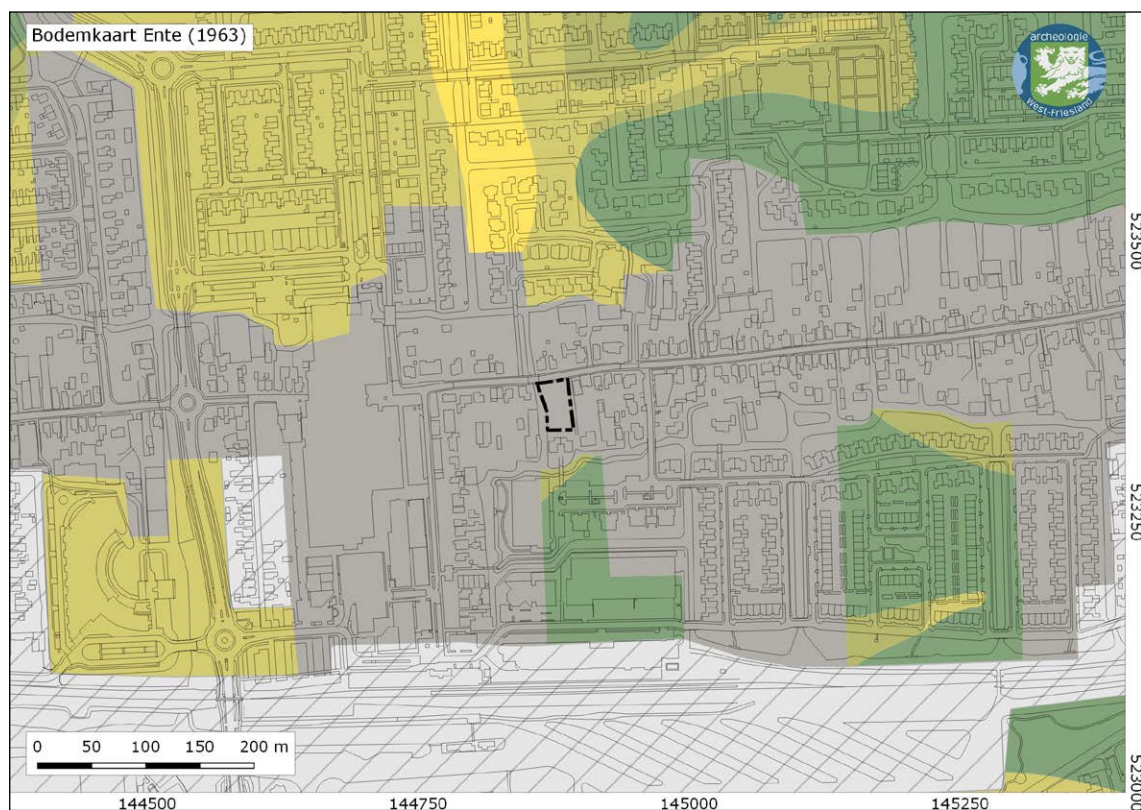
5 Van Zijverden 2017, 142.

6 Van Amerongen 2016.

7 Van Zijverden 2017.

8 Van Zijverden 2017, 142.

van de Zuiderzee, gecombineerd met een gemiddelde stijging van de temperatuur, zorgde voor een natuurlijke ontwatering van het West-Friese veenpakket en gunstige condities voor ontginning. De eerste ontginningen in West-Friesland dateren uit de 8ste eeuw en vonden plaats rond Medemblik. Van de 10de tot en met de 12de eeuw werd het overige deel van West-Friesland ontgonnen. Het gebied werd geschikt gemaakt voor bewoning en landbouw door op systematische wijze sloten door het veen heen te graven, waardoor het veen ontwaterde. Door de ontwatering oxideerde het veen en klonk het veenpakket in, met een geleidelijke daling van het maaiveld als gevolg. Het land werd hierdoor kwetsbaar voor inbreuken van de zee en overstromingen. De bewoners van West-Friesland probeerden dit gevaar te verkleinen door dijken en binnenkades aan te leggen. Deze verschillende losse dijken werden met elkaar verbonden, waardoor West-Friesland vanaf ca. 1250 werd beschermd door één lange dijk: de Westfriese Omringdijk. Deze dijk is in de eeuwen hierna nog diverse malen doorgebroken, waardoor land afsloeg en klei en zand werd afgezet. De loop van de Omringdijk is in de loop der eeuwen sterk gewijzigd. Door het verdwijnen van het voorland (het land dat voor de dijk lag) verzwakte de dijk, waardoor deze op een groot aantal plaatsen moest worden teruggelegd door middel van inlaagdijken. De huidige Omringdijk bevat hierdoor slechts in een aantal dijkvakken nog de originele 12/13de-eeuwse kern.

Afb. 3 De locatie van Hoofdstraat 40 (zwarte stippellijn) op de vereenvoudigde bodemkaart van Entde (1963).

Het plangebied is gelegen in een vlakte van getijdeafzettingen. Als gevolg van differentiële inklinking van de verschillende afzettingen vond een omkering van het reliëf plaats en kwamen de voormalige geulen als hogere ruggen in het landschap te liggen. In de Midden- en Late-bronstijd (1500 tot 800 v. Chr.) is sprake van uitgebreide bewoning in West-Friesland.⁹

9 Roessingh & Lohof 2011; Roessingh 2018.

Aan de hand van bodemkaarten kan inzicht worden verkregen in de verwachting voor vindplaatsen uit de prehistorie en Middeleeuwen. Uit de bodemkaart van Ente (1963) blijkt dat binnen het volledige plangebied zeer diep humeuze gronden aanwezig zijn (aangegeven met de kleur grijs op afb. 3). Deze humeuze ondergrond is ontstaan door de ophoging van het oorspronkelijke maaiveld. Deze ophoging in het bewoningslint is te vertalen naar een ophogingslaag die vanaf de 12de eeuw is aangebracht.¹⁰ Veelal bevinden zich onder dit ophogingspakket sporen uit de prehistorie. Op het naastgelegen perceel Hoofdstraat 23 was dit het geval.¹¹ Het omliggende gebied werd gedurende de Bronstijd intensief bewoond.¹²

2.2 Korte geschiedenis Bovenkarspel¹³

De Hoofdstraat van Bovenkarspel maakt onderdeel uit van de Streekweg, een oost-west georiënteerde bewoningsas in oostelijk West-Friesland die loopt van Zwaag naar Enkhuizen. De dorpen langs de Streekweg bevonden zich oorspronkelijk noordelijker langs een oudere bewoningsas, de Kadijk geheten. Deze as met de aanliggende dorpen is ten gevolge van de vorderende veenontginningen in zuidelijke richting verplaatst naar de locatie van de huidige Streekweg.¹⁴ Waarschijnlijk vond deze verschuiving plaats in de tweede helft van de 12de eeuw, aangezien de oudste vondsten langs de Streekweg uit deze tijd dateren.

Afb. 4 Polder Het Grootslag ten noorden van de Streek, gezien richting het zuiden. Op de achtergrond zijn van links naar rechts Enkhuizen, het Westeinde, Bovenkarspel en Grootebroek zichtbaar.

De bewoning van de dorpen lag tot in de 20ste eeuw als een lint langs de Streekweg. Hierachter lagen weidegronden en akkers. Het gebied ten noorden van de Streekweg was tot de ruilverkaveling uit de jaren 70 van de 20ste eeuw een waterrijk gebied met veel kleine percelen. Het was een zogenaamde vaarpolder: er lagen geen wegen in de polder, zodat de percelen alleen bereikbaar waren per schuit. Een prachtig beeld van het gebied ten noorden van de Streekweg geeft een schilderij uit het begin van de 17de eeuw (afb. 4). Hierop zijn alle percelen afgebeeld als grasland; akkers zijn niet geschilderd. De percelen zijn in gebruik als weidegrond voor koeien en als hooiland. Op diverse plekken is zichtbaar hoe het gras werd geoogst: het gras werd gemaaid met een zeis, vervolgens op lange ruggen gebracht en daarna op grote

10 Gerritsen & Duijn 2014a; Ter Steege & Stellingwerf 2020. Leek & Stellingwerf 2021.

11 Duijn 2018.

12 Roessingh 2018, 189. Bovenkarspel – Het Valkje & Bovenkarspel – Het Monument.

13 Deels overgenomen uit Duijn 2018.

14 Besteman 1990.

hopen langs de slootkant gelegd. Met smalle polderschuiten werd het hooi vervolgens naar de boerderijen gebracht. In de onderste hoeken van het schilderij is te zien hoe vogels worden gevangen. Waarschijnlijk zijn dit goudplevieren. Deze werden met opgezette vogels gelokt en met een net gevangen: het zogenaamde wilsterflappen.

Afb. 5 Uitsnede van de kaart van Uitwaterende Sluizen uit 1825. De rode lijnen geven de grenzen van de banen weer. In paars de locatie van de kerken.

De dorpen langs de Streekweg hadden allemaal hun eigen grondgebied, de banne genaamd (afb. 5). De grens van de banne, het rechtsgebied van het dorp, viel hier samen met de grens van de parochie (kerspel). De banne hebben bestaan tot het begin van de Franse Tijd aan het einde van de 18de eeuw. In 1364 zijn de banne Grootebroek en Bovenkarspel verenigd tot de stede Broec door Albrecht van Beieren, de toenmalige graaf van Holland.¹⁵ De dorpen kregen hiermee de status van stad, wat diverse voorrechten met zich meebracht. In 1392 werden de voorrechten verder verruimd, waarbij de stede Broec onder meer het recht kreeg op een eigen raadhuis.¹⁶ In de 14de eeuw kregen ook Hoorn en Enkhuizen stadsrechten, namelijk in 1356.

15 WFA, toegang 1107, inventarisnr 39.

16 WFA, toegang 1107, inventarisnr 40.

Beide plaatsen zijn in de periode hierna uitgegroeid tot echte steden, met onder meer een stadsmuur, torens en poorten. Bij de stede Broec is dit nooit gebeurd: de plaatsen behielden grotendeels hun dorpse karakter. Dit gold zeker voor Bovenkarspel. In Grootebroek ontstond in de buurt van de kerk en het raadhuis een wijkje met veel stenen huizen en hier was sprake van enige stadse allure.

In de 15de eeuw zijn alle dorpen van West-Friesland onderdeel geworden van steden. Dit hing samen met de toenmalige politieke situatie, van stedelijke ambities was bij de dorpen absoluut geen sprake. Het dorp Lutjebroek is in 1402 bij de stede Broec gevoegd.¹⁷ Het jaar daarop volgde het dorp Hoogkarspel.¹⁸ Enige tijd later, in 1415, kreeg de stede toestemming voor de aanleg van een eigen haven, de tegenwoordige Broekerhaven.¹⁹ Doordat de dorpen op flinke afstand van de Zuiderzee lagen, kwam de haven buiten het dorp te liggen. De haven werd met Bovenkarspel verbonden door middel van een weg: de huidige Broekerhavenweg.

Twee belangrijke historische bronnen voor de periode rond 1500 zijn de Enqueste uit 1494 en de Informacie uit 1514. Hierin wordt de draagkracht van verschillende plaatsen in onder meer West-Friesland beschreven, met als doel om op een rechtvaardige manier belasting te heffen. In de Enqueste worden de dorpen Grootebroek, Lutjebroek, Hoogkarspel en Bovenkarspel gezamenlijk behandeld.²⁰ De dorpen hadden samen ongeveer 452 haardsteden, oftewel 452 huizen.

Afb. 6 Uitsnede van de kaart van de dorpen de Streek van Jacob van Deventer rond 1560. Het plangebied ligt bij de zwarte pijl.

De oudste plattegrond van Bovenkarspel dateert uit omstreeks 1560 en is gemaakt door Jacob van Deventer (afb. 6). De dorpen zijn getekend als een lang lint van bebouwing (in oranje) aan weerszijden van de Streekweg (witte lijn). Aan de linkerkant is nog net de kerk van Lutjebroek zichtbaar. Wat meer naar rechts zijn de kerk en het vrouwenklooster van Grootebroek duidelijk herkenbaar, geheel rechts zien we de kerk van Bovenkarspel met daarnaast het begin van de weg naar Broekerhaven. In de bebouwing langs de Streekweg zijn enkele gaten

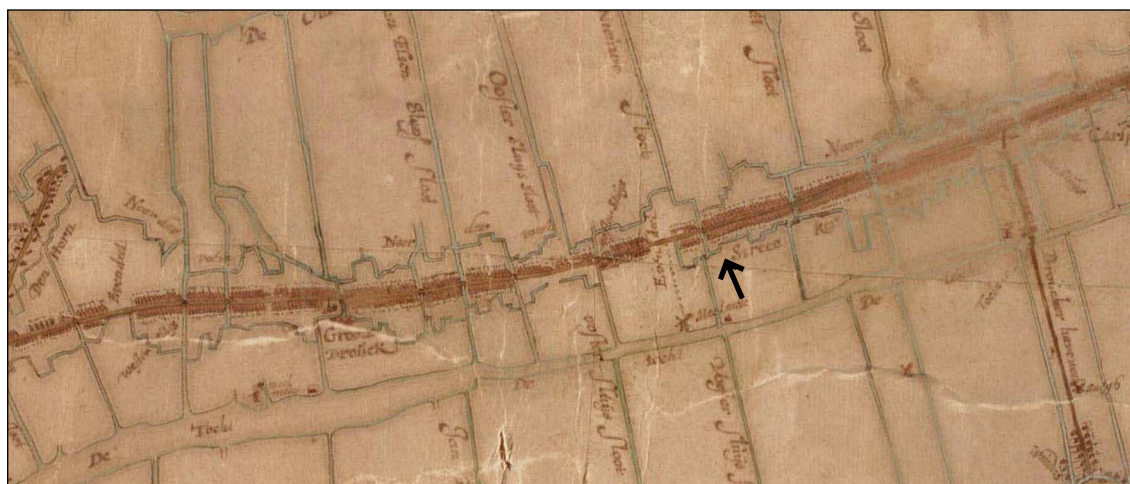
17 WFA, toegang 1107, inventarisnr 41.

18 WFA, toegang 1107, inventarisnr 42.

19 WFA, toegang 1107, inventarisnr 16.

20 Fruin 1876, 16-18.

zichtbaar, onder meer halverwege tussen Grootebroek en Bovenkarspel in. Op deze plek lag de bannegrens tussen beide dorpen. Het lege gebied wordt op historische kaarten en in oude bronnen aangeduid als het 'Evendeel'. Ten zuiden van Evendeel staat langs het water de Tocht een meelmolen getekend. Meer richting het westen, bij Grootebroek, staat nog een meelmolen. Uit de jaren 1651-1654 dateert een kaart van heel West-Friesland, gemaakt door de landmeter Johannes Dou (afb. 7). Opnieuw zijn de dorpen langs de Streekweg als een langgerekt lint getekend. Het 'evendeel' is goed herkenbaar en deze naam is bovendien bij het gat in de bebouwing geschreven. Volgens de verponding uit 1632 telde Bovenkarspel in deze tijd 398 huizen.²¹

Afb. 7 Uitsnede van de kaart van Johannes Dou uit 1651 – 1654 met daarop het plangebied (zwarte pijl).

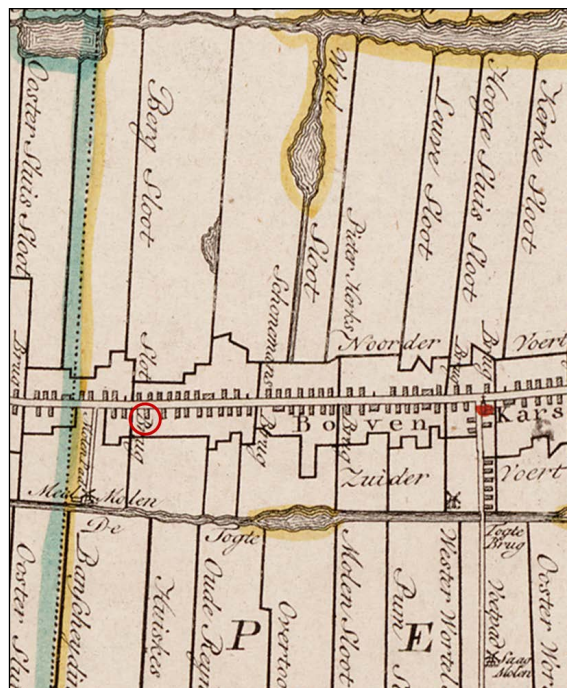
Afb. 8 Uitsnede van de kaart van Oostwoudt uit 1723. Binnen de witte cirkel ligt het plangebied.

In 1723 verscheen de *Nieuwe Kaarte van het Dyckgraafschap van Dregterlandt* van Govert Maartenszoon Oostwoud uit het West-Friese dorp Hem. De kaart weergeeft een deel van de situatie van West-Friesland tussen Enkhuizen en de huidige Heerhugowaard (afb. 8). Op deze kaart staan langs de Streekweg nummers geschreven. Zij geven de positie weer van de 'palen'. In historische bronnen worden de paalnummers vaak vermeld om de locatie van een perceel aan te geven. Onderhavig plangebied bevindt zich aan de zuidzijde van de Streekweg tussen

21 Burger van Schoorel 1767, 130.

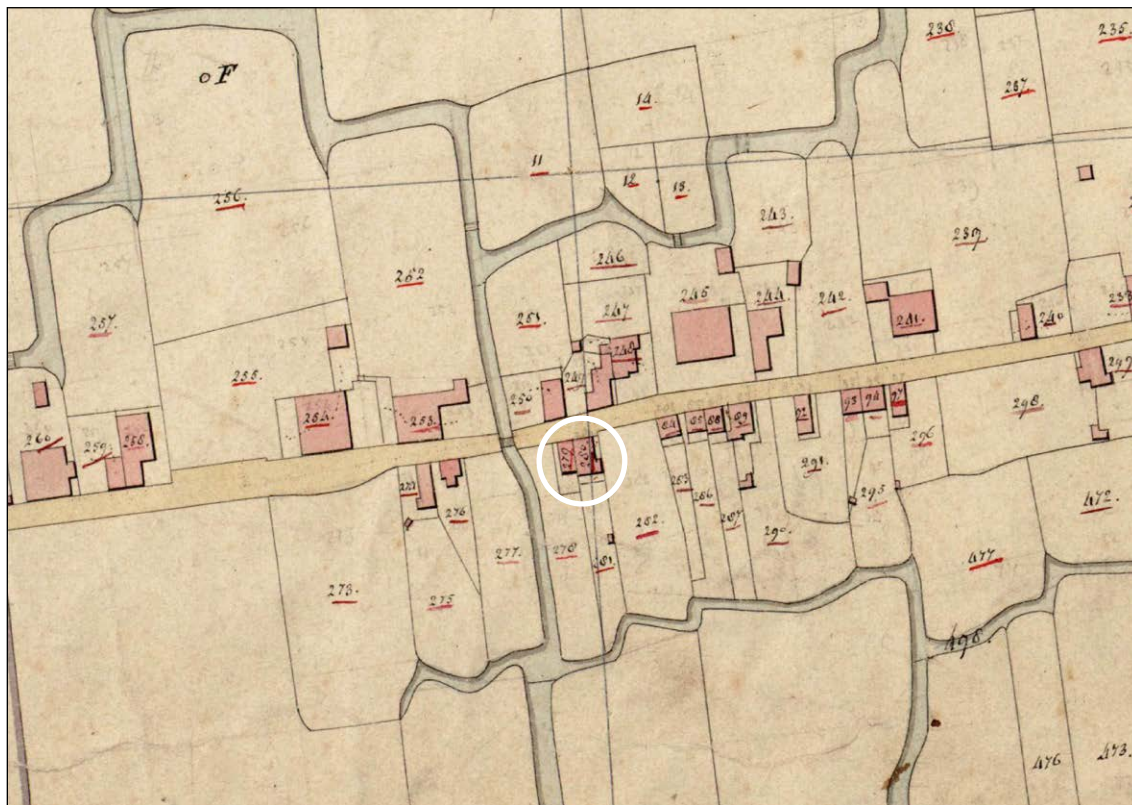

palen 6 en 7. In 1782 werd de kaart opnieuw uitgebracht met aanpassingen van de dijk en het buitendijkse land tot het jaar 1775. De kaart geeft de situatie weer, zoals deze in 1775 bestond. Hoewel de oorspronkelijke kaart uit 1723 vrij schematisch is getekend, lijkt de kaartmaker op de hernieuwde versie onderscheid te maken tussen woon- of langhuizen, (stolp)boerderijen en kerken (afb. 9). De gebouwen langs de Streekweg staan opgetekend als blokjes parallel of haaks op het lint. Een mogelijke verklaring voor het verschil in optekenen is dat de blokjes haaks op het lint woon- of langhuisboerderijen moeten weergeven en blokjes parallel aan het lint stolpboerderijen.

Afb. 9 Uitsnede van de hernieuwde kaart van Oostwoud uit 1782. Binnen de rode cirkel ligt het plangebied.

Uit 1826 dateert de oudste kadastrale kaart van Bovenkarspel. Op deze kaart is de bebouwing langs het dorpslint voor het eerst nauwkeurig getekend, zodat uitspraken kunnen worden gedaan over het karakter van de bebouwing aan het begin van de 19de eeuw. Met name opvallend is dat in het dorp weinig stolpboerderijen staan, het gaat namelijk slechts om ca. vijftien stolpen.

Afb. 10 Uitsnede van het kadastrale minuutplan uit 1826. Binnen de witte cirkel ligt het plangebied.

Hetzelfde beeld geven Grootebroek, Lutjebroek en het Westeinde van Enkhuizen. In deze dorpen staan vooral langhuizen, oftewel eenvoudige rechthoekige huizen, vaak grotendeels gemaakt van hout. Dit is totaal afwijkend van de meeste andere dorpen in oostelijk West-Friesland, waar de stolpboerderijen dominant zijn. Dit geldt ook voor Hoogkarspel en Westwoud, twee andere dorpen aan de Streekweg. Het feit dat in een groot deel van de dorpen aan de Streekweg met name langhuizen stonden, betekent dat de veehouderij hier maar een beperkte rol speelde. In een langhuis was weliswaar vaak een kleine stal aanwezig, maar deze koeien voorzagen vooral in de eigen behoefte en leverden geen of nauwelijks inkomsten op. De bewoners van de dorpen voorzagen op een andere manier in hun levensonderhoud. Uit historisch onderzoek is bekend dat al vanaf de 17de eeuw de tuinbouw een zeer belangrijke rol speelde in de Streek: het gebied was het centrum van de Westfriese tuinbouw.²² Veel inwoners van de dorpen werkten in deze sector. Veel combineerden dit ongetwijfeld met werk in de haringvisserij en/of scheepvaart. Deze activiteiten waren seizoensgebonden en men kon hier niet het hele jaar van leven.

Binnen het plangebied is bebouwing zichtbaar (afb. 10). Het gaat om twee huizen op twee percelen (B279 & B280). Het huis met erf op perceel B279 en de achtergelegen tuin op perceel B278 waren in bezit van bouwman Pieter Botman. Huis met erf B280 en de zuidelijk gelegen tuin B281 waren in bezit van winkelierster Marijtje van Gulik. Uit het kadasterarchief blijkt dat in de 20ste eeuw enkele schuren werden bijgebouwd.

Afb. 11 Uitsnede van een kadastrale hulpkartaal uit 1922 met daarop het plangebied.

In 1922 werd het linker pand afgebroken, waarna iets meer westelijk de limonadefabriek van Jan (Johannes Jozef) Takken werd gebouwd (afb. 11). Jan Takken was afkomstig uit Zwaag en had als sinds 1909 een limonadefabriek in Bovenkarspel, waarvan de locatie onbekend is.²³ Naast diverse soorten sterke drank en bier verkocht Jan Takken ook azijn en zelfgemaakte limonade. Het bedrijf van Jan Takken was succesvol. Rond 1922 werd op het perceel Hoofdstraat 40 een nieuw woonhuis met inpandige werkplaats en kelders gebouwd.²⁴ In de vroege jaren van de limonadefabriek werd de handel van Jan Takken met paard en wagen vervoerd. Daarom werden gelijktijdig aan de bouw van de limonadefabriek achter het huis twee stallen gebouwd. In 1943 overleed Jan Takken op 58-jarige leeftijd in het ziekenhuis van Enkhuizen. De tweede zoon van Jan, Dirk Takken, nam de zaak over. In 1949 werd het pand verbouwd tot een dubbel woonhuis (Hoofdstraat 38 en 40). In de ene helft bleef de weduwe van Jan Takken wonen, terwijl de andere helft door Dirk en zijn vrouw werd bewoond. In 1963 werd het huis aan de oostzijde (voormalig perceel B280, later Hoofdstraat 42) gesloopt. Dirk Takken overleed kinderloos in 1977 op 66-jarige leeftijd. De limonadefabriek kwam leeg te staan, waarna het in 1979 werd gesloopt. Van de limonadefabriek bestaat een oude foto (afb. 12). Hierop is zichtbaar dat het gaat om een klein huis met schilddak parallel aan de straat, met daarachter een aanbouw met lessenaarsdak.

22 Boon 1996, 30.

23 Smit-Takken & Van de Nieuwenhuijzen 2015, 79-82.

24 Smit-Takken & Van de Nieuwenhuijzen 2015, 80.

Afb. 12 De limonadefabriek van Jan Takken uit 1922.

2.3 Archeologisch onderzoek langs de Hoofdstraat

Op ca. 100 m ten noordwesten van het plangebied zijn in 2010 en 2012 op de percelen Hoofdstraat 17-19 twee archeologische opgravingen uitgevoerd.²⁵ Op het achterterrein werden resten uit de Bronstijd, Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd teruggevonden. De sporen uit de Bronstijd bestonden uit een NW-ZO en haaks daarop georiënteerde percelering met een huisplattegrond uit meerdere fasen. Daarnaast kwamen uit deze periode kuilen en kringgreppels tevoorschijn. In de Middeleeuwen werd het gebied opnieuw verkaveld. Dit keer was de richting NZ en de percelen bestonden uit lange smalle stroken van ca. 9 m breed. Duidelijke resten van huizen uit deze periode, zoals vloeren, haarden of palen, werden niet gevonden, maar de aanwezigheid van nederzettingsafval doet vermoeden dat de woningen niet ver van de onderzochte locatie stonden. In de periode die hierop volgde, dempte men enkele perceelsloten en een ander deel werd onderhouden door de sloot meerdere malen uit te graven. Een belangrijk deel van de sporen uit de Nieuwe Tijd zijn toe te schrijven aan de 18de-eeuwse stolpboerderij de Leeuwenhalm en zijn voorganger. Mogelijk had de Leeuwenhalm een voorganger, die meer westelijk op het perceel stond.²⁶

De opgraving in 2012 bevond zich meer naar de Hoofdstraat toe.²⁷ Ook hier op Hoofdstraat 23 werden resten uit Bronstijd, Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd gevonden. De verkaveling uit de Bronstijd had een vergelijkbare oriëntatie als op het andere terrein. Hiernaast werd een groot deel van een tweede huisplattegrond blootgelegd. De middeleeuwse sporen lieten eenzelfde patroon zien al in de eerste opgraving met lange smalle percelen. Aan de oostzijde van het terrein werden vier opvallend grote poeren met afmetingen van meer dan 2 m x 2 m gevonden. Deze behoorden samen met een waterput, waterkelder en funderingen bij een tweede stolpboerderij die hier in de 18de eeuw werd gebouwd. Misschien wel de meest in-

25 Gerritsen & Schrickx 2014.

26 Duijn 2018.

27 Gerritsen & Schrickx 2014.

het-oog-springende structuur was een insteekhaven voor de aanleg van schuiten. Deze was te bereiken vanaf de Nieuwe Sloot en Noordervaart. De eerste haven werd vermoedelijk in de tweede helft van de 16de eeuw gebouwd, waarna deze een paar keer werd gedempt en herbouwd, waarbij de insteekhaven naar het noorden opschoof.

3. Doel en methode

3.1 Doel en onderzoekskader

Doel van het archeologisch onderzoek is het documenteren van gegevens en het bergen van vondstmateriaal om daarmee informatie te behouden die van belang is voor de kennisvorming van de historie van de Hoofdstraat, dat onderdeel is van de Streekweg tussen Zwaag en Enkhuizen. Het onderzoek dient niet op zichzelf te worden bekeken, maar binnen een stedelijk, regionaal en nationaal onderzoekskader worden geplaatst. Voor het plaatsen van een opgraving binnen een landelijk onderzoekskader is de NOaA (Nationale Onderzoekagenda Agenda) 2.0 van belang. De NOaA is door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed vervaardigd, ondersteund door universiteiten en gemeentelijk archeologen. Het weerspiegelt de stand van zaken, lacunes en vragen die leven binnen de archeologie. Een aantal thema's uit deze onderzoeksagenda is relevant voor het plangebied:

- 2: De Dynamiek van het land;
- 3: Gebruik van het water;
- 4: Occupatie en adaptie van het rivierengebied en langs de kust;
- 5: Sociale en economische differentiatie;
- 13: De verankering van het boerenbestaan;
- 18: Dorpsvorming;
- 20: de relatie stad – platteland;
- 21: De dynamiek van het landgebruik;
- 22: Mens – materiële cultuurrelaties;
- 23: Netwerken en infrastructuur.

3.2 Onderzoeksopdracht

In het PvE is een aantal onderzoeksvragen geformuleerd, dat als leidraad bij het archeologisch onderzoek en de uitwerking ervan hebben gefungeerd. In dit standaardrapport wordt getracht antwoord op deze vragen te geven. De vraagstelling uit het PvE is per periode uitgesplitst.

Bronstijd (2000 – 800 v. Chr.)

1. Zijn sporen uit de Bronstijd aanwezig? Zo ja, wat is de gaafheid, datering en aard van de sporen?
2. Wat is de omvang van de vindplaats/vindplaatsen?
3. Op welke diepte zijn de aangetroffen sporen gelegen?
4. Hoe ziet de materiële cultuur uit deze sporen eruit?

Middeleeuwen (tot ca. 1500)

5. Is natuurlijk veen aanwezig binnen het plangebied?
6. Zijn sporen aanwezig die samenhangen met de ontginning van het gebied en dateren van vóór de eerste bewoning? Uit welke tijd dateren deze sporen? Hoe werd het terrein in deze tijd gebruikt?
7. Wanneer is op het perceel opgehoogd en waarmee? Hoe dik zijn de afzonderlijke ophogingslagen? Tot hoe ver vanaf de straat zijn middeleeuwse ophogingslagen aanwezig?
8. Wanneer verscheen de eerste bebouwing op het perceel? Zijn sporen van gebouwen uit latere tijd aanwezig? Wat is de aard en omvang van de bebouwing uit de verschillende perioden? Hoe

was de bebouwing georiënteerd op de Hoofdstraat (haaks of parallel hierop)?

9. In welke periode zijn de perceelsgrenzen van het perceel ontstaan? Had het perceel in de periode hiervoor een andere omvang (groter of kleiner)?

10. Zijn sporen op het erf aanwezig die samenhangen met de bewoning, bijvoorbeeld waterputten en kuilen?

Nieuwe Tijd (ca. 1500 tot heden)

11. Is het plangebied in deze periode opgehoogd? Zo ja, wanneer en waarmee vond dit plaats?

12. Zijn sporen van bebouwing aanwezig? Zo ja, om hoeveel verschillende huizen gaat het en uit welke periode dateren zij? Wat kan worden gezegd over de aard en omvang van de huizen? Hoe zag de indeling van de huizen eruit?

13. Zijn structuren op het erf aanwezig, bijvoorbeeld waterputten, regenwaterkelders of schuren?

14. Wat kan worden gezegd over de materiële cultuur van de bewoners van het perceel?

3.3 Methoden

3.3.1 Algemeen

Voorafgaand aan het gravend onderzoek is door een archeoloog van AWF een zevental grondslagpunten met RD-coördinaten en NAP-hoogten uitgezet.²⁸ Aan de hand van deze punten zijn alle profielen en archeologische sporen ingemeten.²⁹ Alle analoge tekeningen zijn op schaal 1:20 vastgelegd.

Het vondstmateriaal is met de hand en voor zover mogelijk per spoor of laag verzameld (afb. 13). De vlakken en de stortgrond zijn met een metaaldetector afgezocht (afb. 14). Bij de uitwerking zijn de keramiek- en glasvondsten uit de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd volgens het Deventer Systeem versie 2018 gedetermineerd.³⁰ Doel van dit systeem is het eenduidig beschrijven van keramiek en glas in heel Nederland, waardoor het makkelijker is om vondsten en vondstcomplexen met elkaar te vergelijken.

Het gravend onderzoek en de uitwerking ervan zijn verzicht volgens de KNA-versie 4.1 en het Kwaliteitshandboek Hoorn, versie 2016.

Afb. 13 Tijdens het onderzoek werden ophogingslagen afgespeurd naar vondsten.

Afb. 14 Een messing muntgewicht uit 1621 van de Amsterdamse muntgewichtverkoper Amsterdamse Guilliam de Neve wordt hier door detectiespecialist Aad Weel vers uit de bodem gehaald.

28 Sokkia GPS.

29 GeoMax Zoom95 RTS.

30 Classificatiesysteem voor laat- en post-middeleeuwse keramiek en glas.

3.3.2 Werkwijze

In het PvE is gesteld dat twee werkputten met een totale oppervlakte van 132 m² zouden worden aangelegd. Op 14 april 2021 werd de strategie uit het PvE met goedkeuring van het bevoegd gezag gewijzigd. In plaats van twee werkputten binnen de oude bouwcontouren van de woonhuizen op het kadastrale minuutplan uit 1826 aan te leggen, werd aan de straatzijde een werkput van 22 m lang en 4 m breed parallel aan de Hoofdstraat aangelegd. Op basis van de ligging van de sporen en de gegevens uit de profielen kon worden gekeken welke locatie van het perceel het meeste in aanmerking kwam voor werkputten 2 en 3 (afb. 15). De afmetingen en locatie van de werkputten werden in het veld door de projectleider aan de hand van de resultaten met goedkeuring van het bevoegd gezag en de opdrachtgever bepaald.

Afb. 15 De werkputten (rode stippellijnen) binnen het plangebied (blauwe kader).

Zoals hierboven besproken werd werkput 1 parallel langs de Hoofdstraat van west naar oost gegraven. Werkput 2 kwam op 3,5 m uit het midden van werkput 1 in het zuiden te liggen. Deze werkput was 6,2 m breed en 11 m lang. Werkput 3 lag direct ten oosten van werkput 2 en was 2 m breed en 14 m lang.

In totaal zijn vier profielen bestudeerd. Profielen 1 en 2 kwamen respectievelijk ten noorden en zuiden van werkput 1 te staan en zijn (analoog) getekend, gefotografeerd en beschreven. Profiel 3 werd aan de noordzijde van werkput 3 aangelegd. Haaks daarop kwam profiel 4 aan de oostzijde van werkput 2 te staan.

De werkputten zijn laagsgewijs met een graafmachine van firma Koper b.v. uit Wervershoof aangelegd en verdiept, waarbij de sporenvlakken zijn gefotografeerd, ingetekend en beschreven. De sporen lagen op een diepte vanaf 0,4 m beneden maaiveld (-0,4 m NAP).

Voor een overzicht van de werkputten, profielen en sporen wordt naar bijlagen 1 t/m 6 verwezen.

4. Resultaten archeologisch onderzoek

4.1 Algemeen

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het archeologisch onderzoek beschreven. Hierbij komen achtereenvolgens aan bod: de fasering van de sporen en de parcelering binnen het plangebied, de algemene bodemopbouw, de mate van verstoring en de beschrijving van de sporen en vondsten per fase. Indien mogelijk wordt de materiële cultuur per context beschreven. Losse vondsten worden in een aparte paragraaf behandeld.

4.1.1 Fasering

De archeologische resten kunnen in vijf fasen, verdeeld over twee archeologische perioden, worden ingedeeld (tabel 1). Fase 1 omvat alle sporen uit de Midden- en Late-Bronstijd (1500 – 800 v. Chr.). Het gaat hierbij voornamelijk om sporen die betrekking hebben tot agrarische activiteiten, zoals een akker en eergetouwkrassen (sporen van een primitieve ploeg). In fase 2 (tussen ca. 1100 en 1300 n. Chr.) werd het grootste gedeelte van oostelijk West-Friesland ontgonnen. Bij aanvang van deze fase zijn verschillende ontginningsloten, greppels en daliekuilen gegraven, terwijl deze aan het einde van fase 2 vóór het opwerpen van de huisterp weer werden gedempt. In de loop van fase 3 (1300 – 1500) is het terrein meerdere malen opgehoogd, een huisterp ontstond. Deze centreerde zich in het midden van het huidige perceel Hoofdstraat 40. Waarschijnlijk stond in het midden van de huisterp een eenvoudige boerderij. Zoals wel vaker langs West-Friese lintdorpen wordt waargenomen, zijn sporen van menselijke activiteiten uit de 15de tot in de 16de eeuw archeologisch vrijwel onzichtbaar. Bij aanvang van fase 4 (1575 – 1892) in het laatste kwart van de 16de-eeuw namen archeologische gezien menselijke activiteiten binnen onderhavig plangebied opnieuw toe, hoewel concrete sporen van bewoning tot ca. 1700 uitbleven. Eind 16de eeuw verscheen het eerste bakstenen gebouw binnen het plangebied. Het betrof een eenvoudig langhuis dat zich haaks op de Hoofdstraat bevond met een betegelde voorraadkelder aan de voorzijde van het pand en een kelder aan de achterzijde. Aan het einde van fase 4 werd het bestaande langhuis gesloopt en vervangen door de limonadefabriek van Jan Takken. Tenslotte werden in fase 5 (na 1922) de opstallen binnen het onderzoeksgebied afgebroken.

Tabel 1. Overzicht van fasering.

Fase	Periode	Eeuwen	Dateringsmethode	Kenmerken
Fase 1.1	Midden- en Late Bronstijd	1500 – 800 v. Chr.	Stratigrafie	Kuilenkransen en greppels
Fase 1.2	Midden- en Late Bronstijd	1500 – 800 v. Chr.	Stratigrafie	Akker en eergetouwkrassen
Fase 2	Late Middeleeuwen	1100 – 1300	Keramiek en stratigrafie	Ontginningsloten, ophogingspakketten en daliekuilen
Fase 3	Late Middeleeuwen	1300 – 1500	Keramiek en stratigrafie	Huisterp en huisplaats
Fase 4	Nieuwe Tijd	1575 – 1892	Keramiek, stratigrafie en cartografie	Steenbouw en gebruiksfval
Fase 5	Nieuwe Tijd	>1892	Stratigrafie en cartografie	Funderingen limonadefabriek en afbraaksporen

4.1.2 Bodemopbouw en mate van verstoring

In deze paragraaf wordt de algemene indruk van de bodemopbouw geschetst. De meer specifieke kenmerken van de individuele ophogingspakketten en sporen worden in de volgende paragrafen beschreven. De onderste laag in alle profielen bestond uit een natuurlijk pakket mariene afzettingen van lichtgrijze gelaagde siltige klei. In alle werkputten lag op dit natuurlijke pakket een donkergrijze kleilaag van ca. 0,15 m dik, die als bronstijdhorizont kan worden geïnterpreteerd. De top van de mariene afzettingen bevond zich op een diepte tussen -1,8 m en -2 m NAP. Aan de noordzijde van het plangebied was dit ca. 1,6 m beneden maaiveld. Meer van het lint af, richting het zuiden, was dit 1,2 m beneden maaiveld. De bronstijdhorizont was door een dunne laag veraard mineraalarm veen met een gemiddelde dikte van 0,15 m afgedekt.

Bovenop het pakket veraard veen lagen meerdere laatmiddeleeuwse ophogingspakketten. Deze bestonden overwegend uit homogene lagen bruine tot bruingrijze organische klei. De oudste ophogingslagen bevonden zich aan de oostelijke helft van het plangebied en werden door sloot S13 in het westen begrensd. Tussen 1200 en 1300 werden diverse 12de-eeuwse sloten gedempt en werd het bewoonbare areaal richting het noorden en westen uitgebreid. Ten oosten van sloot S13 werd het terrein het meest opgehoogd, waardoor een podium of huisterp ontstond. De randen van de huisplaats werden met bruine zandige kleizoden afgedekt. Dergelijke constructies worden in West-Friesland steeds vaker herkend en worden in verband gebracht met het verstevigen van een huisplaats, zoals de buitenste laag (schil) van een dijk wordt bekleed.³¹ De top van de huisterp lag op ca. -0,8 m NAP (0,8 m beneden maaiveld). Mogelijk is dit hoger geweest en is de oorspronkelijke middeleeuwse top van de huisterp in een latere periode geslecht. In de loop van de 15de groeide de losse huisterp vast aan zowel de Hoofdstraat in het noorden als het naburige perceel in het oosten. Ten oosten van de huisplaats lag een fors pakket van as en klei. Vermoedelijk is hier gedurende een periode van bijna een eeuw lang afval en huisraad gedumpt en afgedekt met klei. De bovenste 0,5 m van de bodemopbouw bestond over het gehele terrein uit een pakket grijze zandige klei met grof baksteenpuin en mortel. Dit is waarschijnlijk tijdens de afbraak van de gebouwen in de 20ste eeuw gebeurd.

4.2 Fase 1: Midden- en Late-Bronstijd (1500 – 800 v. Chr.)

Binnen fase 1 zijn op basis van oversnijdende sporen twee subfases te onderscheiden. Ook was de kleur van de vulling van de oudere sporen lichter en heterogener. De oudste sporen bestaan uit greppels en kuilen (rode stippellijn op afb. 16). Deze zijn op een later moment doorsneden of afgedekt door een met eergetouwkrassen afgedekt akkercomplex (witte stippellijn).

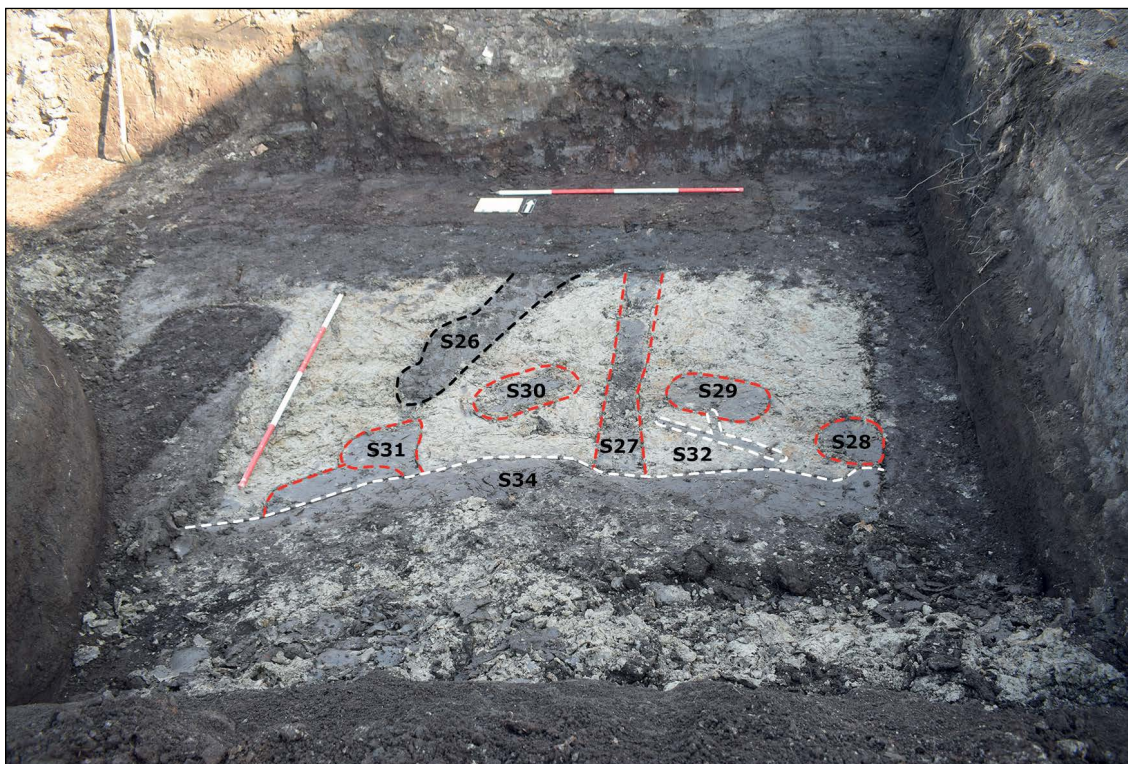
4.2.1 Sporen

4.2.1.1 Kuilenkrans (S28, S29, S30 en S31)

In het oosten van werkput 1 kwamen op een diepte van ca. -2,0 m NAP vier kuilen tevoorschijn die tezamen een halfronde structuur vormden (afb. 16). Alle kuilen waren vrijwel ovaal van vorm met een diepte variërend tussen 5 cm en 15 cm. De vulling bestond uit heterogene donkergrijze en lichtgrijze sterk siltige klei.

³¹ Westerkerkweg in Gerritsen 2017; Streekweg 135 in Leek 2019; Westeinde 88-92 in Ter Steege & Stellingwerf 2020.

De kuilen hebben deel van een kuilenkrans uitgemaakt. Dit zijn ronde of ovale-, halfronde-, klaverblad- of achtvormige structuren met een gemiddelde diameter van ca. 4,0 m, die op vrijwel alle erven uit de Midden-Bronstijd voorkomen.³² Naast kuilenkransen komen ook kuilenrijen voor, hoewel deze in omvang vaak vele malen groter zijn dan kuilenkransen. De functie van kuilenrijen blijft vooralsnog onbekend. In het verleden werd geopperd dat de kuilen mogelijk een drainerende functie hadden voor gewassen die binnen de structuur lagen opgeslagen.³³

Afb. 16 Bronstijdsproen in werkput 1.

4.2.1.2 Smalle greppels (S26 en S27) en mogelijk erfgreppels (S6 en S14)

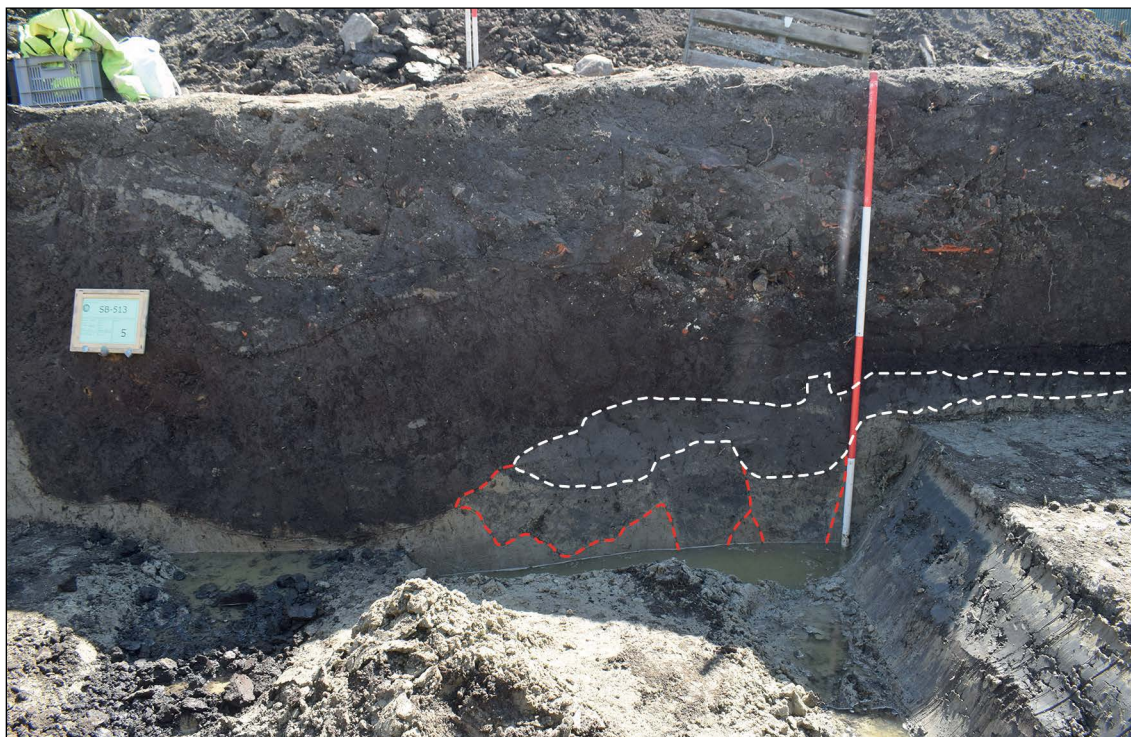
Haaks op de Hoofdstraat in het oosten van werkput 1 kwamen tussen de kuilenkrans de overblijfselen van twee smalle greppels aan het licht. De greppels hadden een breedte variërend tussen 20 cm en 35 cm en een diepte van 5 cm tot 10 cm. Net als de kuilen bestond de vulling van de kuilenkrans uit heterogene donkergrijze sterk siltige klei met lichtgrijze vlekken.

In het westen van werkput 1 werd de hoek van een mogelijke erf- of perceelgreppel met een NNW-ZZO en ONO-WSW ligging blootgelegd. Het spoor was tussen de 30 cm en 40 cm diep. De vulling bestond eveneens uit heterogene donkergrijze sterk siltige klei met lichtgrijze zandige vlekken. Aan de westzijde leek de greppel breder te zijn en een andere vulling te hebben. Uit het zuidprofiel bleek dat de greppel minimaal één keer opnieuw is uitgegraven en dat de oudste fase met donkerder sediment is dichtgegooid (afb. 17). In verloop van tijd is ook de jongste fase van de greppel gedempt. Gezien de gebrokte heterogene samenstelling van de vulling is dit waarschijnlijk opzettelijk gedaan. De greppel heeft nog enige tijd als depressie in het landschap gelegen, aangezien de nazak van het spoor met hetzelfde sediment als de bovenliggende (akker)laag is gevuld. Mogelijk hing het dempen van de greppels samen met

32 Roessingh 2018, 52.

33 Roessingh 2018, 52.

het verplaatsen van de huisplaats of het woonerf en werd het terrein daarna als akkerland in gebruik genomen.

Afb. 17 Bronstijdgreppels in het zuidprofiel van werkput 1. De rode stippellijn weergeeft de greppels. Hierboven lag de akker (witte stippellijn).

Greppels zijn misschien wel de meest voorkomende bronstijdsporen in oostelijk West-Friesland. Zo diende greppels meerdere doelen, waaronder drainage of afbakening en percelering. Rondom bronstijdboerderijen werden meestal brede huisgreppels aangelegd, die zorgden voor ontwatering in de directe omgeving van de boerderij zelf.³⁴ Zo zijn uit Andijk-Noord voorbeelden van 2 m brede huisgreppels bekend, terwijl de smalste huisgreppels een breedte van slechts 0,3 m breed hebben.³⁵

Smalle greppels rondom een huisplaats worden erfgreppels genoemd en kunnen soms een terrein van wel 50 m x 50 m afbakenen of draineren.³⁶ Meestal zijn erfgreppels goed te herkennen, doordat ze vaak meerdere malen naast elkaar zijn uitgegraven, waardoor ze als bundels te herkennen zijn. Vooral in de Midden-Bronstijd maken smalle greppels of clusters en systemen van smalle greppels deel uit van een wijd uitgezette verkaveling. In de loop van de Late-Bronstijd, toen West-Friesland te maken kreeg met aanhoudende vernatting, nam de mate waarin smalle greppels werden aangelegd toe. Vooral greppelbundels rondom een leeg perceel zijn kenmerkend voor de Late-Bronstijd.³⁷ Een hypothese luidt dat binnen deze lege percelen verhoogde huisplaatsen of huisterpjes hebben gelegen. Hoewel binnen erven uit de Late-Bronstijd in het verleden ophogingspakketten zijn aangetroffen, ontbreken huisplattengronden en duidelijke huisterpen, zoals we die uit de Middeleeuwen kennen.³⁸

34 Roessingh 2018, 48.

35 Roessingh 2018, 378-382.

36 Roessingh 2018, 75.

37 Roessingh 2018, 335.

38 Roessingh 2018, 340.

Afb. 18 Archeologen schaven de flinterdunne overgang van prehistorische akker naar natuurlijke ondergrond, opzoek naar eergetouwkrassen.

4.2.1.3 Eergetouwkrassen (S32, S33 en S46) en hoefindrukken

Verdeeld over werkputten 1 en 3 werden de restanten van een akkercomplex aangetroffen (afb. 18). Op de overgang van de lichtgrijze mariene afzettingen naar donkergrijze zandige klei kwamen smalle banen van enkele centimeters breed en diep tevoorschijn. Dit zijn de sporen van een eergetouw of haakploeg. Het eergetouw was een primitieve ploeg, dat het bovenste deel van de kleiige akker openbrak, zonder de grond te keren (afb. 19).

Afb. 19 Eergetouwkrassen aangetroffen in 1963 op perceel de Tuithoorn in Oostwoud.

De eergetouwkrassen hadden dezelfde oriëntatie als de veronderstelde erfgreppels uit paragraaf 4.2.1.2 *Smalle greppels*, namelijk NNW-ZZO en ONO-WSW. Mogelijk is bij de aanleg van de akker rekening gehouden met de oudere verkavelingsstructuur. Bovenop de eergetouwkrassen lag een pakket homogene donkergrijze klei van ca. 15 cm dik, die waarschijnlijk door eeuwenlange landbewerking is gevormd. Daarnaast dekte de donkergrijze akkerlaag de andere bronstijdsporen af. Hierdoor kan worden gesteld dat greppels en kuilen beschreven in paragrafen 4.2.1.1 en 4.2.1.2 ouder zijn dan de akker en de eergetouwkrassen. Tot slot werden ter hoogte van de kuilenkrans hoefindrukken van vee aangesneden (afb. 20). Vanwege de kleiige bodem en de drassige omstandigheden die daarbij kwamen kijken, zijn hoefindrukken van vee een wijdverspreid fenomeen in West-Friesland. In natte omstandigheden gecombineerd met een zachte kleiige teellaag kon het vee tot in de lichtgrijze ondergrond wegzakken. Hierdoor zijn doorgaans de hoefindrukken alleen in de onderliggende lichtgrijze mariene afzettingen te herkennen. Recent werden in Hoogkarspel grillige banen aangetroffen, die op een dieper niveau uit paren van ovale kuilen bestonden. Deze ovale kuilen bestonden vervolgens op een dieper niveau uit hoefindrukken. De hypothese luidt dat deze kuilen door in- en uitstappend vee zijn gevormd.³⁹ Over deze hypothese bestaan echter twijfels.⁴⁰

39 Gerritsen 2014a; Leek 2022, 25-27.

40 Van Amerongen 2016, 142-143.

Afb. 20 Afdruk van een koeienpoot in de natuurlijk bodem.

4.3 Fase 2: Late Middeleeuwen (1100 – 1300)

Na een bewoningshiaat van bijna 2 millennia door aanhoudende vernatting in West-Friesland, werd in de loop van de 12de eeuw het terrein waarin onderhavig plangebied zich bevond ontgonnen. Sloten werden vanuit het noorden richting het zuiden aangelegd en daliekuilen werden gegraven om de zure toplaag van het veen met kalkrijke klei te verrijken. Gedurende fase 2 werden toenmalige ontginningssloten gedempt en nieuwe perceelssloten gegraven. Daarnaast werd het bewoonbare areaal richting het westen uitgebreid. Sporen van bebouwing ontbreken uit deze periode.

4.3.1 Sporen

4.3.1.1 Ontginningssloot S25/S37

In de oostelijk helft van werkput 1 kwam de kopse kant van een smalle sloot tevoorschijn. Het spoor was 0,8 m breed en lag haaks op de Hoofdstraat. De sloot was door het veen tot een diepte van -2,4 m NAP gegraven. De vulling van de sloot bestond uit donkerbruin veraard veen met lichtgrijze zandbrokken. Het spoor verdween in het zuidprofiel van werkput 1 om vervolgens in werkput 3 weer op te duiken. Halverwege was door de sloot een ronde kuil gegraven. Deze bestond uit vrijwel dezelfde vulling, maar dan met brokjes baksteenpuin. Uit de sloot kwamen een paar scherven van laat 12de-eeuws of vroeg 13de-eeuws kogelpotaardewerk en Maaslands wit aardewerk.⁴¹ De sloot is waarschijnlijk gelijktijdig met het opwerpen van het eerste ophogingspakket gedempt (zie paragraaf 4.3.1.5 *Ophogingspakketten S50 en S51*). Opvallend aan sloot S25/S37 was dat deze op vrijwel precies dezelfde plaats lag als de erfgrans zichtbaar op het kadastrale minuutplan uit 1826. Ondanks dat de sloot al rond 1200 werd gedempt, bleef de van oorsprong middeleeuwse erfbegrenzing mogelijk tot in de 19de eeuw gehandhaafd.

41 V32.

4.3.1.2 Daliekuil S15

Op een diepte van -1,8 m NAP werd een daliekuil blootgelegd. De kuil had een breedte van ca. 1,1 m. Doordat de kuil deels buiten de werkput lag, kon de lengte niet worden vastgesteld. De kuil was door het natuurlijk veenpakket en bronstijdakker tot in de lichtgrijze mariene kleiafzettingen gegraven. De vulling bestond uit bruine rulle veenbrokken. De kuil was afgedekt door een antropogeen pakket grijsbruine humeuze klei van ca. 0,3 m dik, waarmee de daliekuil en ontginningsslot S25/S37 de oudste middeleeuwse sporen van de opgraving zijn.⁴²

De functie van de daliekuil hing vermoedelijk samen met de eerste ingebruikname van het gebied in de 12de eeuw. Men woonde tijdens de ontginning van het veengebied hoofdzakelijk op de top van het veenpakket, dat niet zondermeer geschikt was voor akkerbouw. Veengrond is van nature vrij zuur en door diepe kuilen tot in de kalkrijke mariene afzettingen te graven en het vrijgekomen sediment over de toplaag van het veen te verspreiden, konden landbouwgewassen beter gedijen en groeien. De kuilen werden vervolgens met de vrijgekomen veenbrokken weer opgevuld. Vooral rogge is een gewas dat goed in een omgeving met een zuurtegraad tussen pH 4,5 en 8,2 kan gedijen, zoals de met klei verrijkte toplaag van het veen. Daarnaast kan rogge tegen het koele klimaat en floreert het optimaal tussen 4,3 °C en 21,3 °C.⁴³

4.3.1.3 Perceelsloot S13

Op ca. 8,6 m ten westen van perceelsloot S25/S37 lag in NZ-richting perceelsloot S13, die waarschijnlijk de oorspronkelijke westelijke grens van het middeleeuwse erf vormde. Perceelsloot S13 had een breedte van 2,2 m en was tot -2,4 m NAP in de lichtgrijze mariene afzettingen gegraven. De sloot was met humeuze grijsbruine klei en lichtgrijze kleibrokken gedempt en bevatte onder andere enkele scherven van kogelpotaardewerk. Naast fragmenten van kogelpotten (kp-kog-1)

Afb. 21 Schedel van een jonge hond uit de sloot (V14-001).

met bezemstreekversiering, een decoratie op dit type aardewerk die vrij typerend is voor de 13de eeuw⁴⁴, is een deel van een bakpan (kp-bak-2) van kogelpotaardewerk gevonden. Waarschijnlijk stamde de sloot uit de ontginningsfase van het gebied in de 12de eeuw en is deze aan het einde van fase 2 rond 1300 dichtgestort ten behoeve van perceelsuitbreiding. Naast de scherven keramiek bevatte de sloot ook een ijzerslak, mogelijk duidend op de lokale bewerking van ijzer. Meest opvallend is de vondst van verschillende botten van een jonge hond, waaronder een complete schedel (afb. 21).⁴⁵ De beenderen lagen niet gearticuleerd. Waarschijnlijk is het stoffelijk overschot tijdens het dempen van de sloot terecht gekomen.

4.3.1.4 Teensloot S5/S24

In werkput 1 kwam sloot S5/S24 tevoorschijn, die de percelen van de Hoofdstraat scheidde. In de dijkbouwkunde wordt een dergelijke sloot een teensloot genoemd. De sloot lag namelijk aan de teen dijk of kade: in dit geval de Hoofdstraat. Teensloten dienen om het water van een

42 Ophogingspakket S50.

43 Duke 1983.

44 Verhoeven 1998, 108.

45 V14-001.

kade of kering af te voeren en hierdoor stabiliteit aan de kade of kering te bieden.⁴⁶ Het betrof het restant van een sloot in OW-richting parallel aan de Hoofdstraat. Van de sloot werd alleen de zuidkant teruggevonden; de noordkant ligt waarschijnlijk nog onder de huidige stoep. Aan de westzijde van werkput 1 sloot teensloot S5 aan op perceelsloot S13. Aan de oostzijde maakte de teensloot eveneens een knik richting het zuiden, waardoor een dubbele T-vormige splitsing van sloten ontstond (afb. 22).

Afb. 22 Teensloot S5/S24 maakt een splitsing richting het oosten en het westen.

De sloot was met hetzelfde materiaal als perceelsloot S13 dichtgegooid, namelijk met grijsbruine humeuze klei. Daarnaast bevatte het spoor een kleine hoeveelheid scherven keramiek, een ijzerslak en een object van steen. De keramiek bestaat uit scherven van kogelpotaardewerk (kp-kog-1) versierd met bezemstreken (afb. 23)⁴⁷, een fragment Pingsdorf-aardewerk, proto-steengoed en roodbakkerd aardewerk. Het roodbakkerd aardewerk is vertegenwoordigd met fragmenten van een grape (r-gra-20) en een bakpan met platte steel (r-bak-1). Op basis van de samenstelling van de vondsten is de sloot ergens rond 1350 dichtgestort.

Afb. 23 Randfragment van een kogelpot versierd met bezemstreken uit de greppel S5 (V15-C01).

46 Dijkwacht.nl/dijken.

47 V15-C01.

Een interessante vondst van steen is een fragment van een wetsteen van Noorse Eidsborgkwartsiet (afb. 24).⁴⁸ De vondst maakt duidelijk dat deze karakteristieke Scandinavische handelswaar ook al in de Middeleeuwen in West-Friesland terecht kwam.

Afb. 24 Fragment van een wetsteen uit de greppel (V5-N01).

4.3.1.5 Ophogingspakketten S50 en S51

In het zuidprofiel van werkput 1 en in een deel van het oostprofiel van werkput 2 werd een pakket antropogene grijsbruine humeuze klei van ca. 0,3 m dik waargenomen. Het pakket dekte daliekuil S15 af en werd aan de westzijde door perceelsloot S13 begrensd. Daarmee is het pakket het oudste ophogingspakket binnen het plangebied. De laag bestond uit een mix bruin organisch materiaal met grijze klei. Waarschijnlijk gaat het om de oudste middeleeuwse bouwvoor, die direct na de ontginning in gebruik is genomen. Zoals in de vorige paragraaf besproken, werd kalkrijke klei uit daliekuilen gewonnen en over de top van het veen verspreid. Vervolgens is door jarenlange landbewerking de klei met de toplaag van het veen gehomogeniseerd. Met verloop van tijd werd het terrein nogmaals met een 0,3 m dik pakket bruine organische klei opgehoogd.⁴⁹ Mogelijk hangen de oudste ophogingspakketten samen met aanhoudende vernatting aan het einde van de 12de eeuw en diende men het bewoonbare areaal en de landbouwgronden te beschermen door deze kleinschalig op te hogen.

4.4 Fase 3: Late Middeleeuwen (1300 – 1500)

Bij aanvang van fase 3 waren reeds bestaande perceel- en ontginningsslotten gedempt en is het terrein richting het noorden, oosten en westen uitgebreid door de percelen meerdere malen op te hogen. Hierdoor 'groeide' het perceel vast aan de Hoofdstraat en werd in het centrum van het perceel een huisterp opgeworpen. Zoals bij een dijk was de terp met zorgvuldig gestapelde kleizoden afgedekt, waardoor een solide woonheuvel ontstond, die bescherming gaf tegen overstromingen.

⁴⁸ V5-N01. Huisman & Braaksma 2022.

⁴⁹ S51.

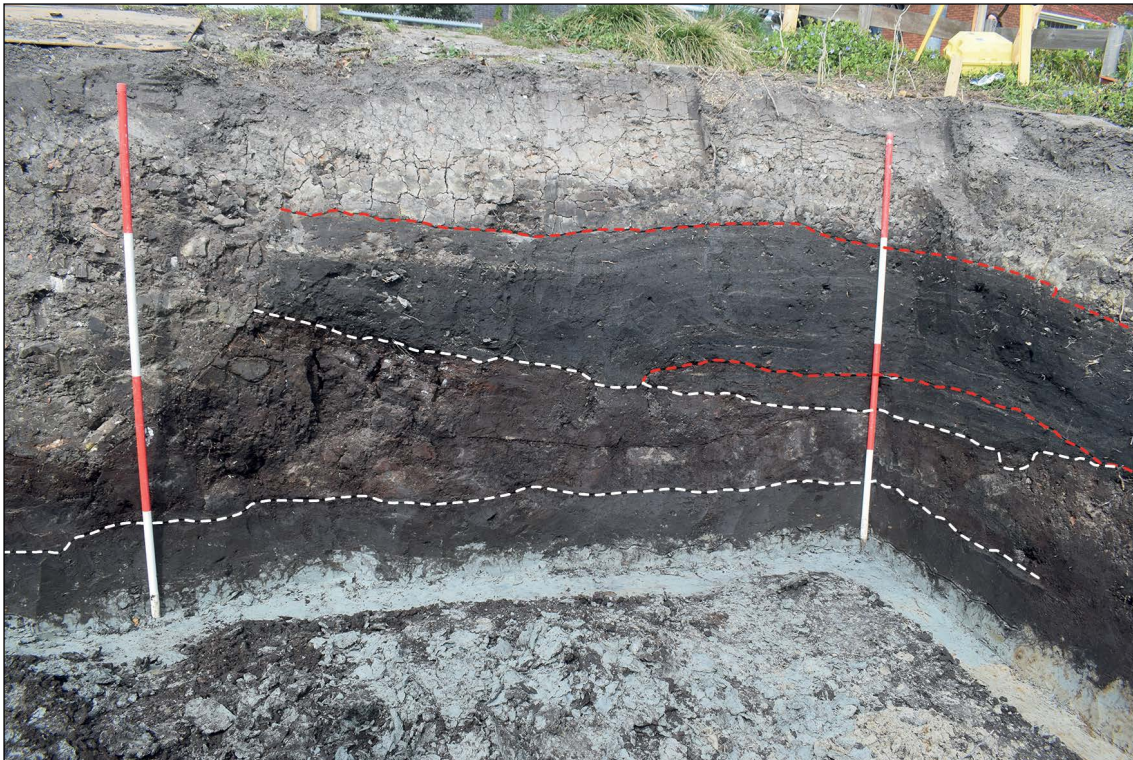
4.4.1 Sporen

4.4.1.1 Ophogingspakket S52

Na de demping van perceelsloot S13 en teensloot S5/S24 rond ca. 1300 is in de halve eeuw daarna over vrijwel de gehele breedte van het perceel een egalisatiepakket bruingrijze humeuze klei met grove lichtgrijze kleibrokken opgeworpen. Doel van de egalisatielaag was waarschijnlijk om het terrein op gelijke hoogte te krijgen met de oudere ophogingspakketten (S50 en S51). Uit dit pakket kwamen scherven kogelpotaardewerk en een fragment Langerwehe steengoed uit de 14de eeuw.⁵⁰

4.4.1.2 Huisterp S8/S21

Na het aanbrengen van ophogingspakket S52 werd in het centrum van het terrein een huisterp opgeworpen (witte stippellijn op afb. 25). In het noordprofiel was een duidelijk half-elliptisch lichaam van humeuze bruingrijze klei te zien. De huisterp had een minimale breedte van 11 m en was op het dikste punt 0,6 m hoog. De bovenzijde van de terp lag op -0,7 m NAP. Uit de huisterp werden enkele fragmenten spaarzaam geglazuurde grappen van roodbakend aardewerk, een scherp grijsbakend aardewerk, ongeglazuurd en geglazuurd steengoed en fragmenten kogelpotaardewerk (kp-kog-5) met bezemstreekversiering aangetroffen.⁵¹

Afb. 25 Verschillende terpophogingen. Binnen de witte stippellijnen liggen de oudste terpophogingen.

4.4.1.3 Westelijke uitbreiding huisterp S53

Aan het einde van fase 3 werd het terrein ten westen van huisterp S21 met een fors ophogingspakket uitgebreid.⁵² Het pakket bestond uit bruine tot grijze klei met asvlekken, humeuze brokken en huishoudelijk afval, waaronder dierlijk botmateriaal en keramiek.⁵³

---

50 V28.
51 V8; V20.
52 S53.
53 V2.

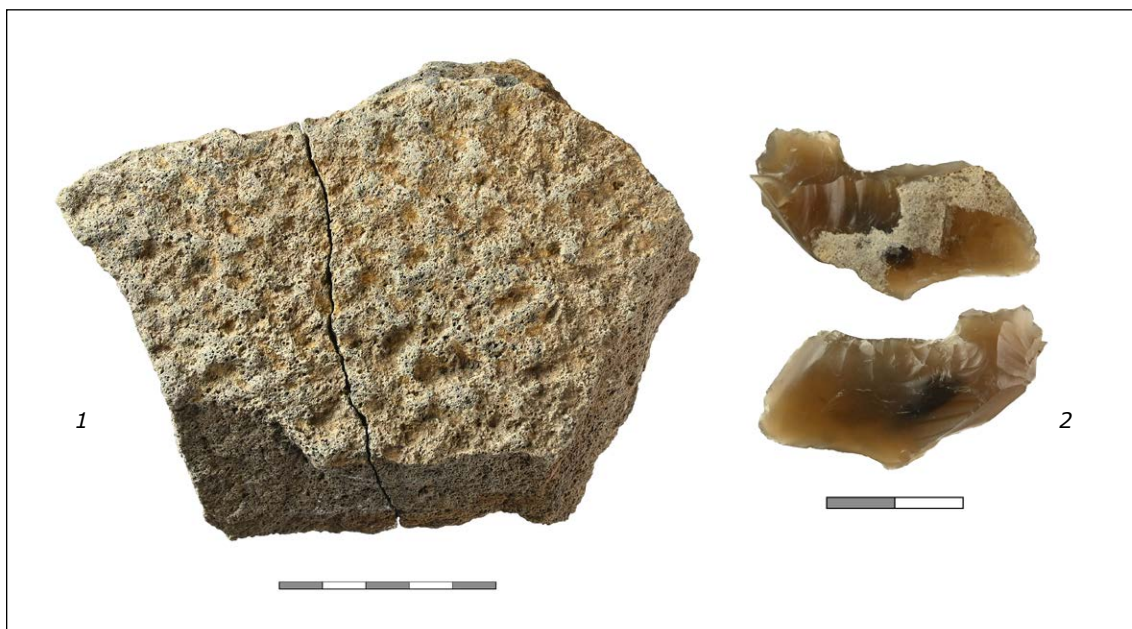
Mogelijk kreeg het perceel tijdens deze uitbreiding haar huidige breedte. Uit de laag zijn enkele tientallen keramiëkscherven, twee objecten van metaal en diverse stenen verzameld. De keramiek bestaat uit fragmenten van steengoed kannen uit onder andere Siegburg en Langerwehe en verder hoofdzakelijk uit scherven van verschillende voorwerpen van spaarzaam geglazuurd roodbakend aardewerk (r-bak-1, r-gra-20, r-bor-1, r-pot-21?) en grijsbakend aardewerk (g-pot-4?). De samenstelling van het vondstmateriaal pleit voor een datering van de laag van grofweg de periode 1400-1550. De metaalvondsten bestaan uit een messing boekbeslag versierd met graveringen en een oirband – het uiteinde van een messchede – van lood-tin (afb. 26.1 & afb. 26.2).⁵⁴

Afb. 26 Metaalvondsten uit de laatmiddeleeuwse laag.

1. Messing boekbeslag (V2-M02).

2. Oirband van lood-tin (V2-M01).

Afb. 27 Natuursteen uit de laatmiddeleeuwse laag.

1. Fragment van een maalsteen van tefriet (V2-N01).

2. Stukje bewerkt vuursteen (V2-N02).

⁵⁴ V2-M01; V2-M02.

Naast de scherven keramiek en het metaal zijn enkele kleine zwerfkeien, een brok tefriet en een stuk vuursteen gevonden. Het vulkanische gesteente tefriet (basaltlava) is afkomstig uit het Duitse Eifelgebied en werd veel toegepast in de productie van maalstenen. Het gaat in het geval van deze vondst dan ook om een brokstuk van een laatmiddeleeuwse maalsteen (afb. 27.1).⁵⁵ Het fragment vuursteen bevat een geretoucheerde rand aan één zijde (afb. 27.2).⁵⁶ Dit maakt aannemelijk dat het vuursteen door iemand is bewerkt. De functie en datering van het object zijn echter onduidelijk. Mogelijk gaat het om een prehistorische schrabber, die door bodemroering in de ophogingslaag terecht is gekomen of een middeleeuws artefact om vuur mee te maken.

Afb. 28 Zodenrand aan de oostflank van de huisterp.

4.4.1.4 Zodenrand S18/S20/S42

Aan de oost- en westzijde werd huisterp S21 door een strook van zorgvuldig geplaatste kleizoden geflankeerd (afb. 28). De stroken manifesteerden zich als banen grijze tot lichtgrijze klei met een soms humeuze bovenzijde. De gemiddelde zode was tussen de 20 cm en 30 cm lang, ca. 20 cm breed en tussen 10 cm en 15 cm dik. De zoden volgden het half-elliptische lichaam van huisterp S21, waarbij de laagste zoden waarschijnlijk als eerste waren gelegd. De diepste zoden lagen op -1,4 m NAP, terwijl de hoogste 0,4 m hoger lagen. Of de zoden het gehele oppervlak van huisterp S21 of alleen de flank hebben afgedekt, kon niet worden vastgesteld (afb. 29).

4.4.1.5 Huis

Binnen de contouren van de huisterp en de zodenrand werden verschillende opmerkelijke sporen aangetroffen, die mogelijk verband houden met een middeleeuws gebouw. Zo bevonden zich

---

55 V2-N01.
56 V2-N02.

verspreid binnen de terp verschillende keien, een grondverbeteringskuil en een haardplaats.

Afb. 29 De zodenrand in het noordprofiel van werkput 1.

4.4.1.5.1 Stiepen S8 en S17

In werkput 1 werd midden in de 14de-eeuwse ophoging op een diepte respectievelijk -0,95 m NAP en -0,65 m NAP twee keien van ca. 0,3 m in diameter aangetroffen (afb. 30). Mogelijk gaat het hier om twee natuurstenen poeren of stiepen; massieve objecten van gesteente waar dakdragende stijlen op konden worden geplaatst. De stiepen hadden waarschijnlijk een grotere oppervlakte dan de houten onderkanten van de houten stijlen, waardoor het dragende vermogen werd vergroot. Daarnaast maakten de houten stijlen geen contact met de vochtige ondergrond, waardoor deze een langere levensduur hadden.⁵⁷

Afb. 30 Een van de twee natuurstenen keien uit de huisterp.

4.4.1.5.2 Paal- of grondverbeteringskuil S48

In het noorden van werkput 2 kwam op 1 m ten oosten van zodenrand S42 op een diepte van -1 m NAP een ietwat vierkante kuil van ca. 0,5 m in diameter tevoorschijn (afb. 31). De kuil had een opvallende vulling. Op bodem van de kuil lag een dun pakket sterk vergaan organisch materiaal. Hierop bevond zich een gelaagd pakket schone lichtgrijze zandige klei met fijne

57 Zimmermann 2006, 297.

laagjes grijze klei. Halverwege ging de lichtgrijze zandige kleivulling abrupt over in een meer homogeen pakket grijsbruine klei met hier en daar een lichtgrijze zandbrok. Het leek of iets uit de kuil was verwijderd en het gat was opgevuld met omliggend sediment.

Mogelijk heeft het spoor als grondverbeteringskuil voor een van de dakdragende stijlen van het middeleeuwse huis gediend en was de organische laag afkomstig van een of meerdere planken, waarop laag voor laag lichtgrijze zandige klei werd aangebracht en deze laag voor laag door deze aan te stampen werd verdicht.⁵⁸

Afb. 31 Grondverbeteringskuil S48.

4.4.1.5.3 Hardkuil S26

Tussen zodenranden S42 en S20, gecentreerd binnen huisterp S21, kwam op een diepte van -0,75 m NAP een ondiepe kuil met verkoold aardewerk, as en keramiek tevoorschijn (afb. 32). Uit de hardkuil kwamen enkele scherven roodbakend aardewerk en kogelpotaardewerk.⁵⁹ Het roodbakend aardewerk bestaat uit fragmenten van een bakpan en een grape. Het materiaal is spaarzaam geglazuurd en de baksels bestaan uit een rood-grijs-rode scherf, wat duidt op een vroege productie: vermoedelijk tweede helft 13de of vroege 14de eeuw. Tussen het kogelpotaardewerk zat een kleine kraagrand met een dekselgeul (kp-kog-5). Op basis van het vondstmateriaal is de hardplaats te dateren tussen ca. 1250 – 1325.

4.4.1.6 Aspakket S22

Ten oosten van huisterp S21 en zodenrand S18 werd een donkergrijs tot zwart uiterst gelaagd pakket houtskool, klei en as over een waargenomen (rode stippellijn op afb. 35). In het vlak manifesteerde de laag zich als zeer vlekkerig en heterogeen. In het noordprofiel van werkput 1 was de gelaagdheid goed zichtbaar. Vermoedelijk gaat het om afval dat gedurende de

58 Stenvert & Van Tussenbroek 2007, 136.

59 V49.

ingebruikname van de huisplaats langs lagergelegen flanken van de terp is gedumpt. Tegen de huisterp aan was de laag met 0,2 m het dunst. Verder van de terp af, richting het oosten, was deze met 0,6 m aanzienlijk dikker.

Afb. 32 Haardkuil S26.

Uit de afvallagen werden enkele tientallen spaarzaam geglazuurde roodbakende scherven en fragmenten van Siegburger steengoed met asblos en geglazuurd steengoed uit Langerwehe verzameld.⁶⁰ Het roodbakend aardewerk bestaat onder andere uit fragmenten van grappen (r-gra-3) en bakpannen (r-bak-9). Op basis van het Siegburg steengoed en het vormenspectrum van het roodbakend aardewerk is deze laag te dateren tussen 1375-1450.

Waarschijnlijk liep het pakket in zowel de noord-, oost- als zuidzijde verder door. De totale oppervlakte van de aslaag in het vlak van werkput 1 betrof ruim 7,5 m². In combinatie met de laagdikte in het profiel gaat het om een pakket van ca. 4,5 m³ of 4.500 liter.⁶¹ Indien het aspakket langs de volledige oostflank van de huisterp aanwezig is geweest, gaat het mogelijk om tot wel 25 m³ of 25.000 liter as. Hoeveel brandstof per kubieke meter as nodig was, is in 2010 door Leenders uitgezocht.⁶²

In droge toestand heeft as om en nabij een gewicht van 0,82 kg per liter. Het aspakket in werkput 1 had een volume van 4500 liter een daardoor een gewicht van ca. 3.690 kg. Leenders veronderstelde dat voor 100 kg as ongeveer 400 kg brandstof nodig was.⁶³ In de berekening ging Leenders uit van gedroogde turf als brandstof. Voor de 16de eeuw werd een schatting gemaakt dat hout slechts 10% tot 15% van de gebruikte brandstoffen uitmaakte. Turf was met meer dan 82% de meest gebruikte brandstof in Holland.⁶⁴

60 V21; V29; V36.

61 Dit betreft een schatting, waarbij het volume naar boven is afgerond. In werkelijkheid gaat het dus om minder materiaal.

62 Leenders 2010, 33.

63 Leenders 2010.

64 Waldus 2021, 77.

Voor huishoudens werd voornamelijk bagger- of slag turf gebruikt.⁶⁵ Deze werd vanaf de oever of kleine schepen met een baggerbeugel uit diepere grondlagen gebaggerd. Doordat baggerturf relatief veel zand of klei bevatte, produceerde baggerturf bij verbranding relatief veel as. Voor de productie van 3.690 kg as was ongeveer 14.760 kg gedroogde (bagger)turf nodig. De soortelijke massa van turf loopt uiteen. Zo was baggerturf vanwege de sedimentaire verontreiniging zwaarder dan afgegraven hoogveen; de zogenaamde steekturf. Afhankelijk van de mate waarin baggerturf was gedroogd, woog deze tussen de 350 kg en 650 kg per m³. Steekturf was met 270 kg tot 340 kg per m³ een stuk lichter. Het volume van 14.760 kg gedroogde baggerturf bevond zich tussen de 22,7 m³ of 22.707 liter en 42,17 m³ of 42.171 liter. De calorische waarde van turf per kilogram bedraagt 11 megajoule (mj).⁶⁶

Recent is door Waldus een studie gepubliceerd naar de maritieme archeologie van de turfvaart tussen 1.550 en 1.700.⁶⁷ In zijn studie gaat hij ervanuit dat in Holland per persoon per jaar 5 gigajoule (5.000 megajoule) aan turf werd verbruikt. Omgerekend verbruikte één persoon per jaar 454 kg aan turf, waarvan na verbranding 113,5 kg aan as overbleef. Indien het aspakket van 4.500 liter (of 4,5 m³) in werkput 1 in één jaar tijd zou zijn gevormd, waren 32,5 personen nodig. Indien een gezin uit drie personen bestond, kon een aspakket van 4.500 liter of 4,5 m³ in bijna elf jaar worden gevormd. Voor een gezin van vier personen bedroeg dit ruim acht jaar en een gezin van vijf personen deed hier zes en half jaar over.

4.4.2 Vondsten

Tijdens de opgraving werden met het aanleggen van de vlakken in de werkputten buiten de gedocumenteerde sporen en op het stort nog diverse interessante vondsten verzameld, die een goed beeld geven van de materiële cultuur van de laatmiddeleeuwse bewoners van dit gebied.

4.4.2.1 Keramiek

Onder de keramiekvondsten is een bodemfragment van een kannetje of zuigfles met geknepen standring van hafnerwaar uit de 14^e of vroege 15de eeuw op te merken (afb. 33).⁶⁸ Verder werd uit een middeleeuwse ophogingslaag een fragment bakpan van roodbakkend aardewerk en een bolle spinsteen (s2-spi-1) van geglaazuurd steengoed uit Aken uit de periode 1450-1550 verzameld (afb. 34).⁶⁹

4.4.2.2 Metaal

De metaalvondsten uit de late middeleeuwen en de 16de eeuw bestaan onder andere uit een ijzeren hamerbijl en een conisch spinlood (afb. 35.1 & afb. 35.2).⁷⁰ Verder zijn enkele fragmenten van messing gespen, een riemtong, nairing, boekbeslag en twee mesheftbekroningen, waaronder een exemplaar versierd met gegraveerde portretten, in respectievelijk de 15de en 16^{de}

Afb. 33 Bodemfragment van een kannetje of zuigfles van hafnerwaar uit omstreeks 1400 (V11-C01).

Afb. 34 Steengoed spinsteen uit de laag.

65 Waldus 2021, 30.

66 https://www.joostdevree.nl/shtmls/calorische_waarde.shtml.

67 Waldus 2021.

68 V11-C01; Gawronski 2012, 143-144.

69 V25-C01.

70 V52-M21; V52-M13.

eeuw te plaatsen (afb. 35.3 t/m afb. 35.6).⁷¹ Een andere interessante metaalvondst betreft een zilveren munt, namelijk een groot uit de periode 1505-1507, geslagen onder Philips de Schone (afb. 35.7).⁷²

Afb. 35 Metaalvondsten uit de 15de en 16de eeuw. Schaal 1:1, hamerbijl schaal 1:2.

1. IJzeren hamerbijl (V52-M21).
2. Spinlood (V52-M13).
3. Messing naairing (V52-M01).
4. Messing boekbeslag (V52-M07).
5. Messing mesheftbekroning (V52-M11).
6. Messing mesheftbekroning (V1-M02).
7. Zilveren groot uit 1505-1507 (V11-M01).

4.4.2.3 Natuursteen

Het overige middeleeuwse vondstmateriaal bestaat hoofdzakelijk uit artefacten van natuursteen. Drie wetstenen en twee brokstukken van maalstenen van tefriet (basaltlava) zijn gevonden (afb. 36).⁷³

⁷¹ V1-M02, V52-M01, V52-M07, V52-M11.

⁷² V11-M01; Determinatie: F. Postma.

⁷³ V1-N01, V5-N01; V19-N01, V19-N02, V26-N01.

Afb. 36 Twee fragmenten van wetstenen en twee brokstukken van tefriet maalstenen (1: V1-N01, 2: V19-N01, 3: V19-N02, 4: V26-N01). Schaal 1:2.

4.4.2.4 Bewerkt bot

Een laatste opmerkelijke vondst is een fragment van een kam gemaakt van een middenvoetsbeen van een rund. De kam is op een simpele wijze met vijf horizontale gekerfde lijnen gedecoreerd (afb. 38).⁷⁴ Door een gat dat van nature deel uitmaakt van het bot kon de kam met een touwtje aan bijvoorbeeld een riem worden gehangen. Tijdens archeologisch onderzoek op de locatie

74 V52-001.

van de Winston bioscoop in Hoorn in 2004 werden twee van dezelfde soort kammen gevonden (afb. 37). Op basis van andere vondsten bij die opgraving is dit model in de 13de en 14de eeuw te dateren.⁷⁵ Volgens Van Vilsteren wordt dit type kam vaak aangeduid als wolkam of kaardekam gebruikt bij de textielproductie, maar hij zelf stelt dat het een gewoon gangbaar type haarkam was tussen de 11de en de 15de eeuw.⁷⁶

Afb. 37 Intacte benen kam, gevonden in Hoorn (Archeologisch depot gemeente Hoorn).

Afb. 38 Fragment van een benen kam (V52-N01).

4.5 Fase 4: Nieuwe Tijd (1575 – 1892)

In fase 4 zijn twee subfases te onderscheiden. De eerste subfase werd door drie afvalkuilen gekenmerkt, die vóór de bouw van het langhuis rond ca. 1650 dateerden. In de tweede helft van de 17de eeuw verscheen op het perceel een bakstenen langhuis haaks op de Hoofdstraat. Hiervan zijn funderingen van de zijgevel en verschillende kelders teruggevonden.

4.5.1 Sporen

4.5.1.1 Afvalkuilen

Op het terrein werden drie afvalkuilen uit de periode 1575 – 1650 aangetroffen. Twee daarvan lagen pal ten westen van werkput 3 en kwamen pas ná het archeologisch onderzoek aan het licht. De derde afvalkuil lag onder het 17de-eeuwse langhuis en dateert daardoor vóór de eerste steenbouwfase. De sporen en vondsten worden hieronder beschreven.

4.5.1.1.1 Afvalkuil S54

In totaal zijn minstens 28 objecten te onderscheiden. Het grootste deel van de vondsten bestaat uit roodbakkerd aardewerk in de vorm van scherven van bakpannen (r-bak-4, r-bak-5), grappen (r-gra-33, r-gra-54), koppen (r-kop-2) en borden (r-bor-6). Een interessante aanvulling op het vormenspectrum betreft fragmenten van minimaal twee kaasvormen (r-vor-4) van roodbakkerd aardewerk inwendig voorzien van een witte kleisliblaag (afb. 39.1).⁷⁷ Deze vondsten passen goed in de sfeer van een kleinschalig boerenbedrijf waar melkvee werd gehouden. Een andere typische vondst uit de vroege 17de eeuw is een fragment van een vuurstolp versierd met nop-appliques en een groen glazuur (afb. 39.2). Deze decoratie is vrij karakteristiek voor

⁷⁵ Vriendelijke mededeling Christiaan Schrickx, 2023.

⁷⁶ Van Vilsteren 1987, 38-41.

⁷⁷ V50-C02.

de Enkhuizer productie van vuurstolpen in de eerste helft van de 17de eeuw.⁷⁸ Een laatste opmerkelijke vondst van roodbakend aardewerk is een wandfragment van een kan versierd met boogjes en klaverbladmotieven van witte kleislib op de schouder (afb. 39.3).⁷⁹

Afb. 39 Keramiekvondsten uit de vondstconcentratie. Schaal 1:3.

1. Fragmenten kaasvormen (V50-C02).
2. Fragment vuurstolp (V50-C03).
3. Fragment kan slibaardewerk (V50-C05).
4. Fragment kan hafneraardewerk (V50-C04).
5. Fragment Ligurische berretino faience (V50-C01).

Op basis van de decoratie en het lage kwaliteit glazuur is deze kan vermoedelijk tussen circa 1475-1550 vervaardigd.⁸⁰ Daarmee dateert het object minstens een halve eeuw ouder dan het meeste andere vondstmateriaal. Naast de overwegend roodbakende scherven is een deel van een bakpan (w-bak-5) van witbakkend aardewerk gevonden. Verder zijn enkele fragmenten van steengoed kannen (s2-kan-35) uit het Duitse Rijnland op te merken. Opmerkelijk is ook de vondst van de bodem van een kan met standvlak van witbakkend Duits aardewerk, zogenaamde hafnerwaar, uit Keulen (afb. 39.4).⁸¹ Het is vermoedelijk een navolging van een

78 V50-C03; Schrickx & Duijn 2016, 500.

79 V50-C05.

80 Schrickx 2008, 169, 195.

81 V50-C04.

karacteristiek type kruik van steengoed, mogelijk een baardmankruik, dat in dezelfde omgeving werd geproduceerd door steengoedbakkers in de tweede helft van de 16de eeuw. Tot slot is nog een typisch laat 16de tot vroeg 17de-eeuws product uit Noord-Italië op te merken. Het gaat om een fragment van een kommetje van *berretino* blauw aardewerk uit Ligurië, versierd met donkerblauwe florale motieven op een lichtblauw fond (afb. 39.5).⁸² Deze vondst getuigt van de connecties die veel Westfriezen, waaronder ook inwoners van Bovenkarspel, hadden met de straatvaart in het Middellandse Zeegebied vanaf de late 16de eeuw.

4.5.1.1.2 Afvalkuil S55

Niet ver van de andere kuil bevond zich nog een kuil met daarin tientallen keramiëkscherven uit dezelfde periode. In dit geval gaat het enkel om roodbakkend aardewerk dat ook hoofdzakelijk weer rond 1600 dateert. Naast scherven van borden (r-bor-6), kookpotten (r-gra-119), een kop (r-kop-2) en ook enkele delen van kaasvormen (r-vor-4) zijn veel scherven van een opvallend grote grape (r-gra-24) aangetroffen. Vrijwel alle scherven pasten, zodat een archeologisch compleet exemplaar met een hoogte van 40 cm en een omtrek van 36 cm kon worden gereconstrueerd (afb. 40).⁸³ Opvallend is het feit dat de grape nooit op het vuur is gebruikt, aangezien de bodem onberoeft is. Aan de binnenzijde bevinden zich veel kalkresten die vaak ook aanwezig zijn in afgedankte pispotten.

Afb. 40 Opvallend grote grape van roodbakkend aardewerk, mogelijk gebruikt voor het looien van leer. Hoogte 40 cm (V51-C01).

Naast diverse keramiëkscherven is een schaats, ook wel glis genoemd, vervaardigd uit een middenvoetsbeen (metacarpus) van een hert (afb. 41).⁸⁴ Naast het feit dat dit bot als schaats gebruikt is, is het bijzonder dat het om het been van een wild dier gaat. Beenbewerkers maakten meestal gebruik van runderbotten voor de productie van glissen.

---

82 V50-C01.

83 V51-C01.

84 V51-O01.

Afb. 41 Glis gemaakt van een metacarpus van een hert (V51-O01).

Afb. 42 Afvalkuil S45 met daarbovenop waterkelder S40.

4.5.1.1.3 Afvalkuil S45

In het midden van werkput 2 kwam op een diepte van -1,8 m NAP een ronde afvalkuil tevoorschijn (afb. 42). Het spoor was met sterk organische bruine tot bruingrijze klei met lichtgrijze en bruine klei- en veenbrokken opgevuld. In de doorsnede van de kuil was goed te zien dat deze vertrapt was aangelegd (afb. 43). Bovenin had de kuil een diameter van 1,6 m, waarna deze op een diepte van 0,4 m aan beide zijden met 0,3 m versprong. Op de bodem waren spitsporen zichtbaar. De kuil was vanaf het vlak gemeten 1,1 m diep.

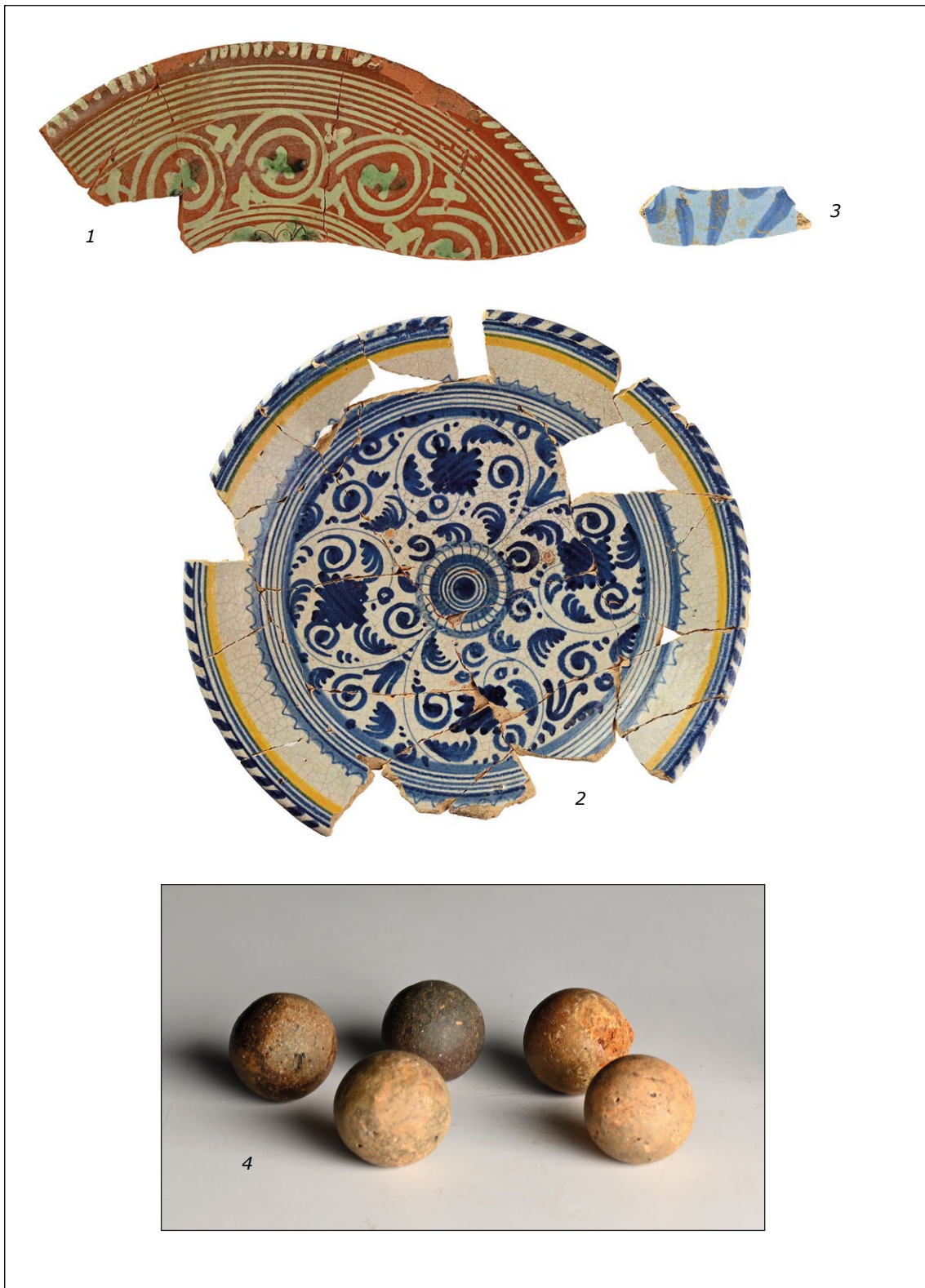

Afb. 43 Dwarsdoorsnede van afvalkuil S45.

Uit de kuil kwamen tientallen keramiëkscherven en diverse metalen artefacten uit de late 16de eeuw en het eerste kwart van de 17de eeuw. In totaal zijn minstens dertig verschillende voorwerpen van keramiek onderscheiden. Het gaat hoofdzakelijk om kookgerei en tafelwaar van rood- en witbakkend aardewerk en enkele borden van tinglazuuraardewerk (afb. 44).

Afb. 44 Roodbakkend aardewerk uit de afvalkuil (V42).

Afb. 45 Overige keramiekvondsten uit de afvalkuil.
1. Fragment bord van Werra-aardewerk (V42-C03). Schaal 1:3.
2. Bord van Hollandse majolica (V42-C02). Schaal 1:4.
3. Fragment Ligurische berretino faience (V42-C04). Schaal 1:2.
4. Steengoed knickers (V42-C01). Niet op schaal.

Typierend voor deze periode zijn de bolle grappen met scherpe buikknik, ribbels op schouder en iets uitgebogen rand (r-gra-33).⁸⁵ Verder is de papkop met scherpe buikknik en rechte rand (r-kop-2, w-kop-2) ook algemeen in de vroege 17de eeuw.⁸⁶ Kenmerkend voor de late 16de en vroege 17de eeuw is het kleurrijk versierde slibaardewerk uit het stroomgebied van de Noord-Duitse rivier de Werra. Aan het begin van de 17de eeuw is ook kortstondig in Enkhuizen een productie van dit soort Werra-aardewerk geweest.⁸⁷ In de afvalkuil bevond zich een groot fragment van een bord (wa-bor-1) van dit Werra-aardewerk (afb. 45.1).⁸⁸ Het kan zowel uit Duitsland als uit Enkhuizen afkomstig zijn. Naast dit roodbakkerend materiaal zijn fragmenten van minstens vier Hollandse majolicaborden te onderscheiden. Een bord (m-bor-5) is grotendeels compleet in de afvalkuil beland. Het is in blauw met bladmotieven rond een centrale rozet en een kabelrand met een gele lijn langs de rand beschilderd (afb. 45.2).⁸⁹ De decoratie is goed in de eerste helft van de 17de eeuw te dateren. Naast de Hollandse producten van tinglazuuraardewerk is een scherp van een bord van *berretino*-faïence uit de Noord-Italiaanse streek Ligurië op te merken (afb. 45.3).⁹⁰ Dit blauw geglazuurd aardewerk, veelal vanuit de belangrijke havenstad Genua verhandeld, kwam rond 1600 massaal met Westfriese schippers mee die betrokken waren bij de straatvaart, de handel in het Middellandse Zeegebied. De vondst van deze scherp in een afvalkuil in Bovenkarspel maakt duidelijk dat mensen lokaal ook connecties hadden met die handel. Verder werden vijf steengoed knikkers uit de kuil verzameld (afb. 45.4).⁹¹ Knikkers worden geregeld in huishoudelijke contexten uit de Nieuwe Tijd aangetroffen, maar vijf bij elkaar is wel een opvallende vondst. Het zijn getuigen van het soort speelgoed waarmee kinderen in het dorp zich 400 jaar geleden vermaakten. Tot slot bevatte de afvalkuil twee grote fragmenten van ongemerkte kleipijpen van de eerste generatie, daterend in de periode 1600-1620.⁹² Het zijn pijpen van grove kwaliteit, een productiecentrum is er niet aan te koppelen. De datering van dit vroege rookgerei sluit goed aan op het overige vondstmateriaal uit de kuil en maakt aannemelijk dat deze kuil is gegraven in de eerste decennia van de 17de eeuw.

Een andere vrij omvangrijke vondstcategorie in deze kuil is metaal. In totaal werden in de kuil zestien metalen artefacten aangetroffen, waarvan negen als behoudenswaardig zijn bestempeld.⁹³ Naast twee sterk versleten munten is een 17de-eeuwse duit gevonden, die waarschijnlijk in Zutphen is geslagen. Het jaartal is niet leesbaar. Een fraaie vondst is een messing muntgewicht met daarop de beeltenis van een ruiter met eronder het opschrift "F.R." (afb. 46).⁹⁴ Het gaat om een muntgewicht voor een gouden Friese Rijder.

Afb. 46 Messing muntgewicht van een Friese Rijder uit 1621 (V41-M02).

Op de keerzijde staat het opschrift "GDN 1621" rond een zwaard binnen een cirkel. Deze initialen staan voor de Amsterdamse muntgewichtenverkoper Guiliam de Neve die tussen

85 Schrickx & Duijn 2016, 385-386.

86 Schrickx & Duijn 2016, 386.

87 Bruijn 1992.

88 V42-C03.

89 V42-C02.

90 V42-C04; Jaspers 2007, 172-173.

91 V42-C01.

92 Determinatie: J. van Oostveen, zie bijlage 9.

93 V41, V42.

94 V41-M02.

1604-1657 actief was.⁹⁵ In samenhang met het jaartal is dit muntgewicht te dateren in 1621, een goede indicatie voor de periode dat de kuil is gegraven.

Afb. 47 Keurloden voor visnetten uit Schiedam (1, 2) en Oudewater (3) (V42-M01, V42-M02, V41-M01). Schaal 1:1.

Naast dit muntgewicht zijn vijf keurloden gevonden, waarvan drie als keurmerk voor visnetten hebben gediend (afb. 47).⁹⁶ Twee keurloden zijn van een afbeelding van drie zandlopers voorzien: het wapen van Schiedam. Op de keerzijde staan respectievelijk de letters "B" en "F". Deze keurloden zijn afkomstig van visnetten die in Schiedam zijn gemaakt.⁹⁷ Verder is een keurlood op te merken met een toren en het opschrift "OVDEWATER" en op de achterzijde de letter "G". Dit is het relict van een visnet uit Oudewater.⁹⁸ De vondst van meerdere keurloden voor visnetten maakt duidelijk dat men in de 17de eeuw op deze locatie een connectie had met de visserij. Er zijn tevens aanwijzingen gevonden dat op deze locatie ook visnetten werden gerepareerd. Een vondst die hiermee samenhangt is een loden netverzwaring die is opengewerkt om hem los te kunnen halen van een visnet (afb. 48).⁹⁹

Afb. 48 Opengewerkte loden netverzwaring uit de afvalkuil (V42-M03).

95 www.muntgewicht.nl 2022.

96 V41-M02, V42-M01, V42-M02.

97 Schrickx 2016, 139-140.

98 Schrickx 2016, 140-141.

99 V42-M03.

4.5.1.2 Langhuis

4.5.1.2.1 Fundering oostelijke zijgevel S10

In werkput 1 kwam een deel van de fundering van de oostelijke zijgevel tevoorschijn (afb. 49). De fundering was van hergebruikte gele en roodgele bakstenen van 19x9,5x4 cm, 18,5x8,5x3,5 cm en 18x8,5x4,5 cm met zandige kalkmortel opgebouwd.

Afb. 49 Fundering oostelijke zijgevel S10. Foto vanuit het zuiden genomen.

Afb. 50 Fundering oostelijk zijgevel S10. Foto vanuit het westen genomen.

De fundering is met onderbrekingen over een lengte van ruim 3,2 m teruggevonden, had een anderhalve steens basis van 0,3 m breed met een steens opbouw en was deels weggebroken. In totaal resteerden nog twee baksteenlagen. De onderzijde van de fundering lag op -0,9 m NAP. Tussen fundering S10 en poer S11 ontbrak een deel van het muurwerk (afb. 50). Waarschijnlijk is het muurwerk hier weggebroken ten behoeve van de aanleg van de limonadefabriek van Jan Takken rond 1922. Op een oude foto is ter plaatse een hemelwaterafvoer zichtbaar, die mogelijk waterkelder S4 van water voorzag (zie paragraaf 4.6.1.1.3 *Waterkelder S4*).

Aan de westzijde van de muur zat een haakse steunbeer van 0,3 m breed. Deze lag ca. 0,2 m dieper gefundeerd en was vier steenlagen hoog. Ter hoogte van de steunbeer dook de muur dieper de bodem in. Waarschijnlijk heeft op de steunbeer een vloerbalk gelegen, die van oostgevel naar westgevel liep. Haaks op de vloerbalkenlaag werden de vloerplanken geplaatst.

4.5.1.2.2 Poer S11

In het verlengde en ten zuiden van de oostelijke zijgevel S10 lag een vierkante poer, waarvan nog maximaal zes baksteenlagen resteerden (afb. 51). De poer was 0,4 m hoog en de bovenzijde lag op -0,6 m NAP. De poer was uit dezelfde materialen als oostelijke zijgevel S10 opgebouwd, namelijk hergebruikte gele en roodgele bakstenen en zandige kalkmortel. De poer was versnijdend aangelegd. Dat wil zeggen dat iedere baksteenlaag met 6 cm naar binnen versprong. De zool van de poer van 0,6 m breed. Doel van een versnijdende zool is het vergroten van de oppervlaktespanning om daarmee het dragende vermogen te verhogen en verzakking van het gebouw tegen te gaan. Op de poeren rustten dan ook meestal de dakdragende stijlen.

Afb. 51 Aanzicht poer S11 vanuit het noorden.

4.5.1.2.3 Uitbraak westelijke zijgevel S12

Parallel aan en op ca. 5,8 m ten westen van de oostelijke zijgevel S10 kwam een uitbraaksleuf tevoorschijn. De sleuf was ca. 0,4 m breed en op de bodem van de sleuf lag een stuk intact

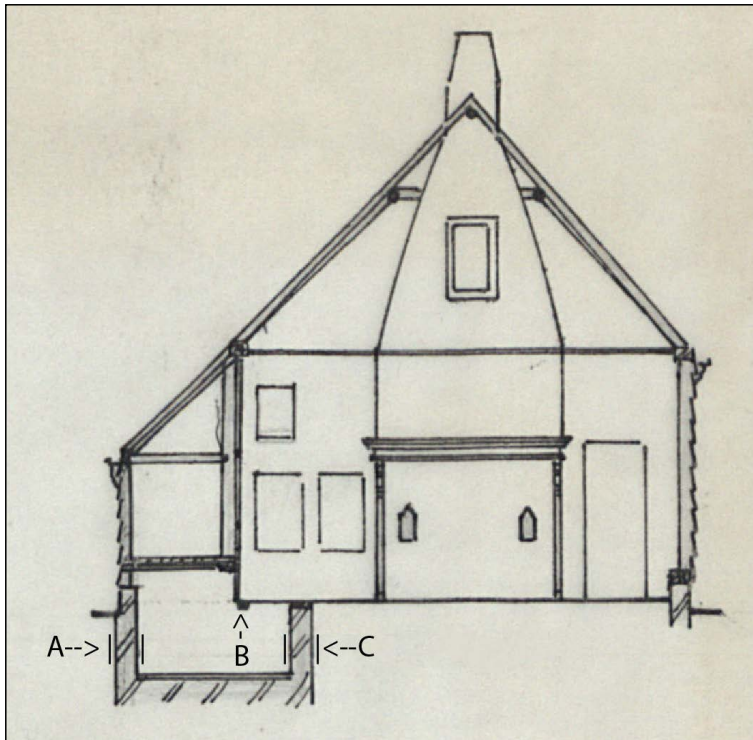
muurwerk van rode en roodgele bakstenen van 18,5x8,5x4 cm en 18x8,5x3,5 cm. De onderzijde van het spoor lag op ca. -1,0 m NAP. Uit de vulling van de sleuf kwam een complete laat 17de- of 18de-eeuwse rode geglazuurde plavuis van 22x22x2,5 cm. Omstreeks 1922 werd de sleuf vergraven ten behoeve van de aanleg van waterkelder S4.

Afb. 52 Verschillende kelders in werkput 2.

4.5.1.2.4 Voorraadkelder S39

In het noorden van werkput 2 kwamen drie kelders aan het licht (afb. 52). De oudste daarvan, voorraadkelder S39, betrof een vierkante voorraadkelder met inwendige afmetingen van 2,15 m bij 2,15 m. De noord-, zuid- en westwanden bestonden uit halfsteense aangesmeerde muurtjes van harde gele bakstenen van 17x7,5x3,5 cm, 17x8x4 cm en 17,5x7,5x3,5 cm met harde kalkmortel. Totaal resteerden nog zeven baksteenlagen, waarvan de onderste baksteenlaag steens breed was. Het muurwerk was tot een diepte van -1,0 m NAP weggebroken. De onderkant van de keldermuur bevond zich op -1,3 m NAP. Halverwege in de noord- en zuidwand van de kelder waren twee poeren verwerkt met een onderlinge afstand van ca. 2,4 m. Op 4,8 m in het verlengde van de twee poeren lag poer S11. Waarschijnlijk heeft om de 2,4 m een gebintstijl gestaan. Het is aannemelijk dat de kelderpoeren samen met poer S11 en muur S10 de zijgevel van het langhuis hebben gevormd (B op afb. 53 & afb. 54). Hierdoor lag slechts de westelijke helft van de kelder binnen het langhuis (C op afb. 53 & afb. 54). De oostelijke helft lag dan binnen een aangeleefd deel of lage wand (A op afb. 53 & afb. 54). Dit was een relatief eenvoudig aangebouwd deel waar traditioneel de bedsteden, kasten en koeien waren ondergebracht.

Afb. 53 Een schematische dwarsdoorsnede van een langhuis in Wijdenes. Hierop zijn verschillende elementen van de kelder te zien. De letters A, B en C corresponderen met de letters in afbeelding 54.

Afb. 54 Droneopname van werkput 2 met daarop verschillende kelders. De letters A, B en C corresponderen met verschillende kelderelementen op afbeelding 53.

Binnen de kelder lag op een diepte van -1,1 m NAP een vloer van plavuizen met verschillende afmetingen.¹⁰⁰ Het gaat hier dan ook om hergebruikt bouw materiaal. De grotere exemplaren dateren uit de late 15de of vroege 16de eeuw, terwijl de kleinere exemplaren op zijn vroegste uit de eerste helft van de 17de eeuw dateren. De vloer lag op een pakket grof schelpgruis van ca. 0,25 m dik. Bijzonder noemenswaardig waren een Zeeuwse duit uit 1681 en Hollandse duit uit 1702 (afb. 55), die uit het schelpenpakket werden geborgen.¹⁰¹ Hierbij kan niet zonder meer worden aangenomen dat de kelder pas in of na 1702 is aangelegd. De mogelijkheid bestaat ook dat de vloer van de kelder in het verleden is verhoogd en dat tijdens deze werkzaamheden de munten in het schelpenpakket terecht zijn gekomen.

Afb. 55 Munten uit de kelder.

1. Zeeuwse duit uit 1681 (V53-M01).

2. Hollandse duit uit 1702 (V53-M02).

4.5.1.2.5 Lage wand of aangeloeft deel S16

Op 1,9 m ten oosten van zijgevel S10 van het langhuis lag in NZ-richting een twee steens dikke bakstenen muur, waarvan nog twee baksteenlagen resteerde. Het geheel was met rode en gele bakstenen van respectievelijk 18,5x9x4 cm en 18x8,5x3,5/4 cm met zachte kalkmortel gebouwd. De onderkant van de muur lag op -0,7 m NAP. In het midden was het muurwerk omwille van de aanleg van een waterleiding verstoord. De muur heeft waarschijnlijk niet helemaal tot de voorgevel van het pand gelopen. In het noordprofiel van werkput 1 werden namelijk geen uitbraakresten, zoals bij de westgevel, teruggevonden. Gezien de ondiepe ligging, zal het muurwerk een relatief lichte constructie, zoals een houten wand, hebben gedragen.

4.5.1.2.6 Waterkelder S40

Direct ten westen van voorraadkelder S40 lag in NZ-richting een waterkelder (S40) (afb. 42, afb. 51 & afb. 53). Ten opzichte van de andere sporen die verband met het langhuis hielden, lag waterkelder S40 een aantal graden uit het lood. De kelder had inwendig een lengte van 1,47 m en een breedte van 0,95 m. Het geheel was halfsteens met gele bakstenen van 17,5x7,5x3,5 cm met harde trasmortel gemetseld. De binnenzijde was aangesmeerd, waardoor de kelder waterdicht was. Op -0,9 m NAP bevond zich de overgang van opgaand muurwerk naar het gewelf: de geboorte.¹⁰² De onderzijde van de kelder lag op -1,97 m NAP.

100 Ongeglazuurd 13,2x13,2x2 cm; groen geglaazuurd 13,5x13,5x2,5 cm; mangaan glazuur 19x19x2 cm en 19,5x19,5x2,5 cm

101 V53-M01, V53-M02.

102 Stenvert & Van Tussenbroek 2007, 141.

De dikte van de keldervloer is onbekend. Vaak bestond deze uit twee of drie baksteenlagen. In het laatste geval zal de kelder met een vloer van drie baksteenlagen inclusief trasmortel een dikte van ca. 14 cm hebben gehad. Vanaf de geboortelijn gemeten had de kelder dan een diepte van ca. 93 cm. Indien de kelder tot de geboorte was gevuld, kon de kelder tot ca. 1,3 m³ of 1.300 liter water herbergen.

Bij het verwijderen van de waterkelder werd uit de vulling een versleten Willemcent geborgen.¹⁰³ De munt is in de jaren 20 van de 19de eeuw geslagen. De kelder is in ieder geval in of na 1820 in onbruik geraakt.

Afb. 56 Detail goot S44. Hierop is de verzakking goed te zien.

4.5.1.2.7 Drainagegoot S44

In de ZW-hoek van voorraadkelder S39 was een drainagegoot in de zuidwand gemetseld (afb. 56 & afb. 57). De bodem van de goot lag op dezelfde hoogte als de bovenzijde van de onderste baksteenlaag van de kelderwand. De bodem of de vloer van de goot was steeds breed en bestond uit één laag gele bakstenen van 17,5x8x3,5 cm. Hierop stonden twee halfsteense wanden van drie steenlagen hoog. Het dak van de goot was vervolgens weer steeds breed en bestond uit één laag bakstenen. De goot kon over ca. 4 m richting het westen worden gevolgd. Daarna verdween deze de werkput uit. Waarschijnlijk liep de goot nog ca. 9 m meter verder richting de sloot in het westen.

De drainagegoot heeft het doel gehad om de kelder droog te houden in tijden dat het grondwaterpeil hoog was. De vraag rijst dan ook of de drainagegoot gelijktijdig met de voorraadkelder is aangelegd of dat deze door aanhoudende vernatting pas in een later stadium is gebouwd. Indien de kelder en goot gelijktijdig zijn aangelegd, had men kunnen kiezen om de voorraadkelder van een waterdichte bakstenen vloer te voorzien. Hiervoor was minimaal tweemaal de oppervlakte van de voorraadkelder aan bakstenen nodig (2,15 m x 2,15 m

---

103 V44.

=4,62 m²). Indien de goot tot aan de sloot is aangelegd, was hiervoor ca. 13 m x 0,175 m x 5 steenlagen (11,37 m²) nodig. Voor de aanleg van de goot was dus bijna 2,5 keer meer bakstenen nodig dan voor de aanleg van een waterdichte keldervloer.

Meer waarschijnlijk is dat de drainagegoot vanwege aanhoudende natte omstandigheden, zoals een hoog grondwaterpeil, op een later moment dan voorraadkelder is aangelegd. Hierbij is men waarschijnlijk tijdens de aanleg van de goot een deel van waterkelder S40 tegengekomen. De goot lijkt bewust om de waterkelder heen te zijn gelegd. Waarschijnlijk is de drainagegoot geheel onbewust over afvalkuil S45 gelegd, waardoor de goot ter plaatse van de kuil tot wel 25 cm was verzakt. De drainagegoot heeft daardoor maar beperkt nut gehad.

Afb. 57 Detail goot S44.

4.5.1.2.8 Voorraadkelder S9

In het midden van werkput 1 werden de resten van een forse voorraadkelder (S9) blootgelegd (afb. 58 & afb. 59). De kelder lag in OW-richting parallel aan de straat en pal tegen de oostelijke zijgevel (S10) het langhuis. De kelder was van roodgele en gele bakstenen van respectievelijk 19,5x9x4 cm en 18,5x8,5x4 cm met kalkmortel gebouwd. De bodem van de kelder lag op -1,9 m NAP en bestond uit één laag bakstenen. De opbouw was halfsteens en de keldervloer bestond uit 17de-eeuwse geglazuurde rode en groene plavuizen van 16,5x16,5 cm. De kelder was inwendig 3,35 m lang. Doordat de kelder deels buiten de werkput lag, kon de breedte niet worden vastgesteld.

Afb. 58 Stagiaire Anance Minneboo veegt de plavuizenvloer van voorraadkelder S9 schoon.

Afb. 59 Detail van voorraadkelder S9.

Met verloop van tijd is precies in het midden van de kelder een halfsteense muur van rode bakstenen van 18,5x9x4 cm en 18x8,5x4 cm opgetrokken, waardoor twee compartimenten ontstonden. Door de druk was ter plaatse van de tussenmuur de plavuizenvloer verzakt. Waarschijnlijk hing de bouw van de tussenmuur samen met het dempen van het westelijke keldercompartiment. Op de vloer van het westelijke compartiment lag een pakket roodgeel baksteenpuin, mortel,

plavuizen en wandtegels. Hierboven lag precies tot de bovenrand van de kelder een pakket bruin zand en klei met stukken baksteen. Tussen het puin werden fragmenten van verschillende wandtegels gevonden. Een wandtegel is intact aangetroffen. Het betreft een tegel versierd met een wit kwadraat op paars gesprenkeld fond uit de tweede helft van de 17de eeuw (afb. 60).¹⁰⁴ Van dit type tegel zijn meerdere fragmenten gevonden. Verder zijn diverse scherven van tegels met blauw geschilderde herder-scenes en landschapjes, daterend uit de periode 1675-1725, gevonden.¹⁰⁵

Afb. 60 Kwadraattegel uit de kelder (V12-BK01).

In deze kelder werd ook een opengewerkte netverzwaring van lood aangetroffen (afb. 61).¹⁰⁶ Mogelijk is dit object als opspit in grond van het terrein met het dichtstorten van de kelder hierin terechtgekomen, aangezien op het terrein zeven andere opengewerkte exemplaren zijn gevonden en in de vroeg 17de-eeuwse kuil S45 ook eenzelfde soort netverzwaring aanwezig was. Waarschijnlijk is het oostelijke compartiment van de kelder met de sloop van het langhuis omstreeks 1922

Afb. 61 Opengewerkte loden netverzwaring uit de kelder (V12-M01).

volgestort. Dezelfde puinlaag die het uitbraakspoor van de westelijke zijgevel (S12) van het langhuis afdekte, werd ook als afdekkende laag op voorraadkelder S9 teruggevonden.

4.5.1.2.9 Voorraadkelder S38

In de 18de of 19de eeuw werd inpandig een nieuwe voorraadkelder aangelegd (afb. 62). De kelder lag in NW-richting, was 2,1 m lang en 1,5 m breed en was opgebouwd uit gele bakstenen van 17,5x8x3,5 cm en 18x8,5x3,5 cm met harde kalkmortel. Opvallend aan de kelder was dat deze was opgetrokken met bakstenen die op hun kant lagen. Om de kelder zo waterdicht als mogelijk te krijgen, waren de wanden met harde mortel aangesmeerd. De vloer van de kelder bestond uit hergebruikte rode plavuizen met geel en groen glazuur van respectievelijk 17x17x2,5 cm en 16,5x16,5x2 cm.

De kelder was zeer slordig aangelegd. De vorm was eerder trapeziumvormig dan rechthoekig. Dit was goed waar te nemen in de vloer. Om goed uit te komen, zijn langs de randen van de kelder bekapte plavuizen neergelegd.

104 V12-BK01; Pluis 2013, 329.

105 Pluis 2013, 378.

106 V12-M01.

Afb. 62 Voorraadkelder S38.

Afb. 63 Vroeg 17de-eeuwse tegels uit de kuil. 1. V3-BK01; 2. V3-BK02.

4.5.1.3 Erf

4.5.1.3.1 Kuil S2

Ten westen van het langhuis kwam op ca. 0,2 m onder maaiveld een ietwat vierkante kuil met veel baksteenpuin, mortel, stukken plavuis, wandtegels, keramiek en bruingrijze klei tevoorschijn. Ruimtelijk gezien lag de kuil op het naburige onbebouwde perceel ten westen van het langhuis. De tegels zijn in de 17de tot en met de vroege 18de eeuw zijn te dateren. Het fragment aardewerk dateert van voor 1600, maar is waarschijnlijk als opspit in de kuil terechtgekomen. De jongste tegels, versierd met blauw geschilderde voorstellingen van herders

in een landschap, dateren uit de periode 1675-1725.¹⁰⁷ Daarnaast zijn diverse fragmenten van tegels versierd met een wit kwadraat op een gesprenkeld fond op te merken. Dit type tegel is hoofdzakelijk tussen 1650-1700 gemaakt.¹⁰⁸ De samenstelling van de tegelfragmenten komt sterk overeen met de tegels die in kelder S9 zijn aangetroffen. Waarschijnlijk is deze kuil tijdens de uitbraak van de kelder gegraven. De oudste tegels uit de kuil dateren uit de periode 1620-1650 en zijn beschilderd met respectievelijk een kleurrijke vogel omgeven door Wanli-motieven en een blauwe bloempot. Deze zijn ook het meest intact bewaard gebleven (afb. 63).¹⁰⁹

Naast de tegelfragmenten bevatte de kuil twee fragmenten van glas-in-lood strips, een grote ijzeren ring en loden gewichtje aan een messing haakje, waarschijnlijk een diep- of peilloodje voor binnenwateren.

4.5.1.3.2 Waterput S41

Op ca. 2 m ten zuiden van de achtergevel van het langhuis werd op een diepte van -1,5 m NAP een ronde waterput gevonden (afb. 64). De waterput was met gele bakstenen van 18x8,5x4,5 cm, 18x8,5x4 cm en 18,5x8x4 cm zonder het gebruik van mortel opgebouwd. Daarnaast waren de bakstenen vrij van mortel. Dit duidt erop dat de bakstenen voor de bouw van de waterput waarschijnlijk nieuw zijn aangeschaft. Verder viel het op dat de bovenste baksteenlagen aan de kopse kant waren bekapt; waarschijnlijk om de bovenkant van de waterput koepel- of kegelvormig te kunnen afwerken. Doordat de waterput vrijwel precies 1 m in diameter was, verraadt dat de put mogelijk na ca. 1800 is aangelegd. Toen werd het metrieke stelsel in Nederland ingevoerd en werd de eenheid 'meter' pas algemeen goed.¹¹⁰

Afb. 64 Waterput S41. Foto vanuit het westen genomen.

107 Pluis 2013, 378.

108 Pluis 2013, 329.

109 V3-BK01; V3-BK02.

110 Stenvert & Van Tussenbroek 2007, 126.

Naast een fors blok beton bevatte de waterput geen vondstmateriaal. Waarschijnlijk is de put bij de bouw van de limonadefabriek met bijbehorende opstallen in 1922 gedempt.

4.5.2 Vondsten

Ook uit de Nieuwe Tijd zijn enkele interessante vondsten buiten de gedocumenteerde sporen op te merken die getuigen van de materiële cultuur van de lokale bewoners in de 16de tot en met de 20ste eeuw.

Afb. 65 Opvallende keramiekvondsten buiten de gedocumenteerde sporen. Schaal 1:2.

1. Fragment 16de-eeuwse kop slibaardewerk (V1-C01).

2. Fragmenten Portugese olijfamfoor, 16de of 17de eeuw (V39-C01).

3. Faience mengbakje verf of damsteen, 18de eeuw (V9-C01).

4. Kop van Brussels of Frans porselein, beschilderd met tekst "Myn wensch is uw geluk" (V33-C01).

4.5.2.1 Keramiek

De vroegste keramiekvondst betreft een randfragment van een papkop (r-kop-1) uit grofweg de eerste helft van de 16de eeuw (afb. 65.1).¹¹¹ De kop is langs de rand met een zigzaglijn en stippen in sgraffito-techniek versierd. Een bijzondere vondst betreft twee wandfragmenten van een 16de- of vroeg 17de-eeuwse olijfamfoor van Portugees roodbakkend aardewerk, herkenbaar aan de vele micaglimmers in het baksel (afb. 65.2).¹¹² Hoewel het vondstmateriaal zeer fragmentarisch van aard is, is de aanwezigheid van dit type keramiek wel een indicatie voor de sterke handelsconnecties tussen oostelijk West-Friesland en het Iberisch schiereiland in de periode rond 1600 en de betrokkenheid van inwoners uit Bovenkarspel daarin. Opvallend is de vondst van een klein schaalvormig object van faience met een diameter van ca. 3 cm (afb. 65.3).¹¹³ Het doet denken aan een mengbakje voor verf, maar een andere mogelijkheid is dat het als damsteen in een spel is gebruikt. Het voorwerpje dateert waarschijnlijk uit de 18de eeuw. Verder is een kop (ep-kop-1) van vermoedelijk Brussels of Frans porselein uit het tweede kwart van de 19de eeuw gevonden. De kop is overglazuur beschilderd in goud met de

111 V1-C01.

112 V39-C01; Hurst et al. 1986, 69-72.

113 V9-C01.

tekst "Myn wensch is uw geluk" (afb. 65.4).¹¹⁴ Het zal een huwelijks- of verjaardagscadeau zijn geweest. Omdat de tekst over het glazuur is geschilderd, is deze in de bodem grotendeels weggesleten. Een zeer vergelijkbaar exemplaar dat uit overlevering is bewaard, laat zien hoe de beschildering oorspronkelijk ongeveer eruitzag (afb. 66).

Afb. 66 Uit overlevering bewaarde kop van Brussels of Frans porselein, beschilderd met tekst "Uw geluk is myn wensch" (privécollectie).

4.5.2.2 Metaal

De vele metaalvondsten uit de Nieuwe Tijd zijn hieronder per functiegroep ingedeeld.

4.5.2.2.1 Munten en penningen¹¹⁵

Zeer omvangrijk is het aantal munten. In totaal zijn, daterend van de 16de tot en met de 20ste eeuw, buiten de gedocumenteerde sporen 80 munten gevonden. De 16de-eeuwse duiten en oorden zijn hoofdzakelijk in Holland geslagen (1577, 1574-1579, 1590-1598, 1590-1605). Een interessante vondst betreft een Utrechtse oord uit 1579, het jaar waarin de Unie van Utrecht werd bekrachtigd (afb. 67.1).¹¹⁶ Deze Unie was een overeenkomst tussen Nederlandse gewesten, waarin werd vastgelegd dat zij gezamenlijk in opstand tegen het Spaanse bewind kwamen. Opvallend is het feit dat de munt nog voorzien is van het wapen van de Spaanse overheerser en het randschrift "PHS.D.G. HISPANIA.REX" (Philips bij gratie Gods koning van Spanje), terwijl de Unie van Utrecht al vroeg in 1579, op 23 januari dat jaar, werd ondertekend. Een andere bijzondere vondst van Nederlandse bodem is een zeldzame duit uit Gorcum (1590-1591) (afb. 67.2).¹¹⁷ Uit de Zuidelijke Nederlanden is een Brabantse duit, ook wel negenmanneke genoemd, op te merken. Deze munt is onder het bewind van Philips II tussen 1593 en 1598 geslagen (afb. 67.3).¹¹⁸ Naast de muntstukken uit de Nederlanden zijn een zilveren 1 sol Paris, geslagen in Montpellier onder Karel IX van Frankrijk (1565-1571) en een 1 Sesino van de stadstaat Venetië uit de periode 1585-1595 gevonden (afb. 67.4 & afb. 67.5).¹¹⁹ Deze Zuid-Europese munten getuigen van de vroege West-Friese betrekkingen in het Middellandse Zeegebied. Een interessante rekenpenning uit de late 16de eeuw betreft een zogenaamde Venuspenning (afb. 67.6).¹²⁰

114 V33-C01.

115 Determinatie: F. Postma.

116 V22-M06.

117 V16-M01.

118 V52-M12.

119 V30-M03, V22-M01.

120 V48-M01.

Afb. 67 16de-eeuwse munten en penningen. Schaal 1:1.
 1. V22-M06; 2. V16-M01; 3. V52-M12; 4. V30-M03; 5. V22-M01; 6. V48-M01.

Het 17de-eeuwse muntgeld van de opgraving bestaat vooral uit provinciale en stedelijke duiten. Interessante verschijningen zijn een duit uit Kampen (1644), een Zwolse duit (1663), twee duiten uit Cleve (1696, 1692-1698) en diverse imitaties van duiten uit Stevensweert (1628-1632) en Reckheim (1628-1700, 1642) (afb. 68.1 t/m afb. 68.6).¹²¹ Munten van hogere nominale waarde zijn een oord uit Antwerpen (1607), een stuiver uit Kampen (ca. 1600), een Groningse stuiver (1684), een 2-stuiverstuk uit Deventer (1683), evenals twee ruiterschellingen (6-stuivers) uit Deventer (1685, 1688) (afb. 68.7 t/m afb. 68.12).¹²²

Uit de 18de eeuw zijn een drie pfennig uit het Duitse Münster (1703) en zes Nederlandse duiten op te merken (afb. 69.1).¹²³ Naast een Hollandse duit uit 1742 zijn maar liefst vijf West-Friese VOC-duiten geslagen in 1792 gevonden (afb. 69.2 t/m afb. 69.6).¹²⁴ Mogelijk was iemand die eind 18de eeuw in Bovenkarspel woonde betrokken bij de VOC. Deze bijzondere groep duiten behoorde officieel toe aan de Verenigde Oost-Indische Compagnie en werd in masse naar Oost-Azië verscheept om er handelswaren mee te kunnen kopen. Ze dateren alle vijf uit 1792; zeven jaar voor het faillissement van de VOC. Eind 18de eeuw ging het zeer slecht met het bedrijf. Met het uitroepen van de Bataafse Republiek in 1795 werd de VOC genationaliseerd, maar door corruptie ging het uiteindelijk in 1799 ten onder. De gevonden munten zijn in een opvallend goede staat, ze vertonen nauwelijks slijtage. Het is de vraag of ze daadwerkelijk hebben gecirculeerd. De kans bestaat dat ze tijdens de Franse Tijd als gangbaar

121 V8-M01, V8-M03, V22-M04, V30-M01, V48-M05, V52-M04.
 122 V1-M05, V22-M02, V22-M09, V48-M03, V52-M02, V52-M03.
 123 V22-M07.
 124 V48-M02, V8-M02, V22-M05, V30-M02, V34-M01, V34-M02.

geld in Nederland in gebruik waren, toen sprake was van hoge inflatie. Het is zelfs mogelijk dat ze als speelpenningen bij een kaartspel zijn gebruikt.

Afb. 68 17de-eeuwse munten. Schaal 1:1.

1. V48-M05; 2. V8-M01; 3. V52-M04; 4. V30-M01; 5. V8-M03; 6. V22-M04; 7. V22-M02; 8. V48-M03; 9. V52-M03; 10. V22-M09; 11. V52-M02; 12. V1-M05.

Het 19de-eeuwse muntgeld bestaat voornamelijk uit Willemcenten en leeuwencenten. Daarnaast is een kwartje, daterend uit 1848, met het portret van Willem II op te merken (afb. 70.1).¹²⁵ Het buitenlandse geld bestaat uit een 1 pfennig uit het hertogdom Sachsen Coburg Saalfeld (1805), een 1 pfennig uit Hessen-Darmstadt (1819) en een Belgische 2 centimes waarvan het jaartal niet meer leesbaar is (afb. 70.2 & afb. 70.3).¹²⁶

125 V1-M01.

126 V52-M05; V22-M08.

Afb. 69 18de-eeuwse munten. Schaal 1:1.
1. V22-M07; 2. V8-M02; 3. V22-M05; 4. V30-M02; 5. V34-M01; 6. V34-M02.

Afb. 70 19de-eeuwse munten. Schaal 1:1.
1. V1-M01; 2. V52-M05; 3. V22-M08.

4.5.2.2.2 Keurloden

Naast de vele reeds vermelde keurloden voor visnetten werd een klein pijplodje gevonden (afb. 71.1).¹²⁷ Op het pijplod is een wapen aangebracht, waarvan de voorstelling moeilijk zichtbaar is. Het lijkt te gaan om gekruiste sleutels. Mogelijk is het een lakenlood uit Leiden. Meest bijzonder is de vondst van een 4 cm grote schijf van lood met daarop een afbeelding van een brandspuit en op de keerzijde het opschrift "99 AAN DE BAK" (afb. 71.2).¹²⁸ Het gaat hier om een brandspuitpenning. Dit soort

Afb. 71 17de-eeuws pijplod (1: V16-M04) en een 18de-eeuwse loden brandspuitpenning (2: V52-M19). Schaal 1:1.

127 V16-M04.
128 V52-M19.

penningen werden van de late 17de tot en met de vroege 19de eeuw gebruikt om de aanwezigheid van de brandweerlieden te kunnen controleren. Mogelijk was een van de bewoners langs de Hoofdstraat actief bij de regionale brandweer en is hij zijn penning verloren. In Grootebroek en Bovenkarspel woedden grote branden in de jaren 1694 en 1750. Grote delen van de Stede Grootebroek zijn toen afgebrand (afb. 72). Mogelijk heeft de brandweerpennning hier een relatie mee. Sporen van brand zijn tijdens het archeologisch onderzoek niet waargenomen.

Afb. 72 De groote brand van 1694 in Grootebroek, door Jan Luyken, 1694 of 1695 (Rijksmuseum, Amsterdam: RP-P-1940-250).

Afb. 73 Kledingaccessoires en naaigerei uit de 16de tot en met de 19de eeuw. Schaal 1:1.
1. V52-M09; 2. V52-M10; 3. V48-M04; 4. V22-M03; 5. V46-M01.

4.5.2.2.3 Kledingaccessoires

Naast een tinnen knoopje uit de late 18de of vroege 19de eeuw is een stuk koperdraad gevonden waaraan een klein knoopje uit de 17de eeuw is vastgezet (afb. 73.1 & afb. 73.2).¹²⁹ Wat precies de functie hiervan is geweest, is onduidelijk. Verder bestaat het vondstmateriaal gerelateerd

129 V52-M09, V52-M10.

aan kledingaccessoires uit een 18de-eeuwse schoengesp van messing, gemerkt met een lelie (afb. 73.3).¹³⁰ Ook zijn diverse messing naairingen en vingerhoeden uit de 16de en 17de eeuw op te merken (afb. 73.4).¹³¹ Een fraaie vondst uit de eerste helft van de 19de eeuw is een messing horlogesleuteltje versierd met een bloem en rasterwerk in reliëf (afb. 73.5).¹³²

Afb. 74 Speelgoed uit de 16de tot en met de 19de eeuw. Schaal 1:1, nr. 2 en 4 schaal 1:2.
1. V22-M12; 2. V16-M05; 3. V22-M13; 4. V18-M01; 5. V52-M14; 6. V22-M10; 7. V52-M06.

4.5.2.2.4 Speelgoed

Een loden bikkel en een werpkoot gemaakt van een runderkootje gevuld met lood zijn als typisch kinderspeelgoed te beschouwen (afb. 74.1 & afb. 74.2).¹³³ Het fragment van een miniatuur paard van lood in de vorm van een paardenhoofd valt ook onder de noemer speelgoed (afb. 74.3).¹³⁴ Het speelgoed dat meer in de sfeer van volwassenen past, bestaat onder andere uit een loden kolfslof, het onderste deel van een kolfstok waarmee men vroeger een soort ijshockey op het ijs speelde (afb. 74.4).¹³⁵ Verder zijn een vierkante loden speelschijf met daarin een gekerfde "X" en twee 18de-eeuwse Neurenbergse rekenpenningen op te merken (afb. 74.5 t/m afb. 74.7).¹³⁶ In deze periode dienden rekenpenningen nog hoofdzakelijk als speelpenningen bij kaartspellen. Op beide rekenpenningen staat het portret van de Franse koning Lodewijk XV, die van 1715 tot 1774 regeerde. Op de keerzijde lezen we de letters "I.C.H.". Deze staan voor de Neurenbergse producent Johann Conrad Hoger. Bij één van de exemplaren is een kartelrand

130 V48-M04.

131 V22-M03.

132 V46-M01.

133 V22-M12, V16-M05.

134 V22-M13.

135 V18-M01.

136 V22-M10, V52-M06, V52-M14.

gezaagd en in het midden een gat aangebracht. Zo is deze volwassen speelpenning verworpen tot een stukje kinderspeelgoed, namelijk een snorrebot.

4.5.2.2.5 Overig

Andere noemenswaardige vondsten betreffen een 16de- of vroeg 17de-eeuws messing boekbeslag en een messing paardenbel uit de 16de of 17de eeuw, versierd met gegraveerde bladmotieven (afb. 75.1 & afb. 75.2).¹³⁷ Binnen de categorie gereedschap kan een ijzeren hamerkop worden vermeld (afb. 75.3).¹³⁸ Interessant is ook de vondst van een laat 17de- of 18de-eeuwse priemvormige kurkentrekker waarmee kurken uit flessen werden gewikt (afb. 75.4).¹³⁹ Een zilveren miniatuurhondje heeft mogelijk als uiteinde van een mesheft of als ornament op het oor of deksel van een sierlijke theepot deel uitgemaakt (afb. 75.5).¹⁴⁰ Interessant is ook een rechthoekig doosje van lood-tin versierd met de voorstelling van een stoomzeilschip op de voorzijde en een paard op de keerzijde omgeven door krulmotieven in biedermeierstijl (afb. 75.6).¹⁴¹ Het gaat vermoedelijk om een doosje voor zwavelstokjes of lucifers uit het derde kwart van de 19de eeuw. In het scheepswrak van de tjalk De Drie Gezusters (ZQ18) die op 20 juni 1893 voor de kust van Harderwijk zank en in de jaren 1970 bij Zeewolde werd opgegraven, is een identiek exemplaar aangetroffen.¹⁴² Tot slot is een laat 19de- of vroeg 20ste-eeuwse heiligenhanger met daarop een afbeelding van Josef, Maria en kindje Jezus op te merken (afb. 75.7).¹⁴³ Dit karakteristieke voorwerp getuigt van de katholieke gemeenschap in de Streek, die na de Reformatie nog sterk vertegenwoordigd was.

4.5.2.3 Glas

Een interessante glasvondst betreft een groot deel van een langwerpig eau-de-cologneflesje met kurksluiting gevonden (afb. 76).¹⁴⁴ Het flesje dateert uit de late 18de of vroege 19de eeuw.¹⁴⁵

Afb. 76 Eau-de-cologneflesje, late 18de of vroege 19de eeuw (V22-G01).

137 V52-M07; V52-M08.

138 V52-M22.

139 V10-M02.

140 V16-M02.

141 V52-M15.

142 Gijsbers *et al.* 2010, 207.

143 V1-M04.

144 V22-G01.

145 Soetens 2001, 67.

Afb. 75 Overige opvallende metaalvondsten buiten de gedocumenteerde sporen.

Schaal 1:1, nr. 3: schaal 1:2, nr. 5: schaal 2:1.

1. V52-M07; 2. V52-M08; 3. V52-M22; 4. V10-M02; 5. V16-M02; 6. V52-M15; 7. V1-M04.

Fanatieke vissers aan de Hoofdstraat

Een opmerkelijke groep metaalvondsten betreft opengewerkte netverzwaren van opgerolde loden strips. Waarschijnlijk zijn ze afkomstig van visnetten, die moesten worden gerepareerd.¹⁴⁶ Tijdens de archeologische opgraving zijn op het terrein achttien netverzwaren gevonden, waarvan een exemplaar in afvalkuil S45¹⁴⁷ en een exemplaar in de kelder S9¹⁴⁸. In totaal zijn negen van de achttien netverzwaren opengewerkt (afb. 77).

Afb. 77 Loden netverzwaren, waarvan diverse opengewerkte, van het terrein.

De verzwaren houden verband met de vleetvisserij, een passieve vorm van zeevisserij, met name op haring, waarbij gebruik werd gemaakt van staande netten die in een reeks een zogenaamde vleet vormen (afb. 78).

Naast netverzwaren werden ook keurloden voor van hennep vervaardigde visnetten aangetroffen. Het gaat om totaal tien stuks, waarvan drie in de 17de-eeuwse afvalkuil S45 zijn gevonden.¹⁴⁹ Naast deze drie context-gebonden vondsten werden zeven exemplaren verspreid over het terrein gevonden. Het betreft een keurlood uit Montfoort met daarop een poort door twee molenijzers geflankeerd en drie exemplaren uit Schiedam herkenbaar aan de afgebeelde drie zandlopers en een letter gerelateerd aan een specifieke keurmeester op de keerzijde (afb. 79.1 t/m afb. 79.4).¹⁵⁰ Daarnaast zijn drie exemplaren uit Enkhuizen met de kenmerkende drie gekroonde haringen aangetroffen (afb. 79.5 t/m afb. 79.7).¹⁵¹ Twee van de Enkhuizer visnetloden zijn gedateerd in 1618 en 1625.

146 V1-M06; V48-M06.

147 V42-M03.

148 V12-M01.

149 V41-M02, V42-M01, V42-M02.

150 V10-M01, V22-M11, V22-M14, V52-M20; Schrickx 2016, 139, 144.

151 V1-M03, V4-M01, V4-M02.

D'HARINGBUYS

Afb. 78 Anoniem: Uithangbord met haringbuizen, 18de eeuw (Rijksmuseum, Amsterdam: SK-A-1582).

Afb. 79 (vorige pagina) Keurloden voor visnetten uit diverse plaatsen. Schaal 1:1.
 1. Montfoort (V22-M14); 2. Schiedam, A (V10-M01); 3. Schiedam, A (V22-M11); 4. Schiedam, E (V52-M20); 5. Enkhuizen, 1618 (V4-M01); 6. Enkhuizen, 1623 (V4-M02); 7. Enkhuizen (V1-M03).

De Enkhuizer haringvisserij op de Noordzee kende in de eerste helft van de 17de eeuw een periode van grote voorspoed. De voorname haringstad maakte deel uit van het in 1566 of 1567 opgerichte College van de Grote Visserij, waar verder de Zuid-Hollandse steden Den Briel, Delft, Rotterdam en Schiedam aan toebehoorden. Keurloden voor visnetten werden al in de tweede helft van de 16de eeuw gebruikt, maar op initiatief van het College van de Grote Visserij werd in 1624 een uniform systeem van keuring van netten ingevoerd. In elke plaats waar netten werden vervaardigd, moesten de netten ter controle van de lengte, de breedte, de kwaliteit van het garen en de kwaliteit van het breiwerk naar lokale keurmeesters worden gebracht. In de keur staat voorgeschreven dat bij goedkeuring aan ieder net een lood moest worden bevestigd met op de ene zijde het wapen van de stad en op de andere zijde de naamletter van de keurmeester. Het was strikt verboden om ongekeurde netten te verkopen.¹⁵²

Een andere vondst die mogelijk met de vaart heeft te maken, is een tweedelig loodje waarop een waterpoort met twee torens staat afgebeeld. Op de keerzijde staan de letters "ZD" en het getal "18" (afb. 80).¹⁵³ Het gaat hier wellicht om een keurlood voor zeildoek, wat de letters ZD verklaart. Vooral Krommenie in de Zaanstreek is bekend als centrum voor de productie van zeildoek in de 17de en 18de eeuw.¹⁵⁴ Dit type keurlood wijkt daar echter van af. De waterpoort doet sterk denken aan de beroemde blikvanger van de Friese stad Sneek, een plaats die ook erg gericht was op de scheepvaart in die tijd. Mogelijk is dit keurlood afkomstig uit Sneek.

Afb. 80 Mogelijk een keurloodje voor zeildoek (V16-M03).

Afb. 81 Blokgewichten voor het afwegen van vis met daarop het wapen van de Stede Grootebroek. Schaal 1:2. 1. V52-M17; 2. V52-M18; 3. V52-M16.

152 Schrickx 2022, 181.

153 V16-M03.

154 Emmerig 2004, 56-57.

Opvallend is tot slot de vondst van twee grote blokgewichten (453 en 455 gram) en een kleiner blokgewicht (116,5 gram) (afb. 81.1 t/m afb. 81.3).¹⁵⁵ Op één van de grote exemplaren en op het kleinere blokgewicht zijn een stempel met het wapen van de Stede Grootebroek (boom met drie sterren) en een stempel van een hart met daarbinnen het getal "88" te zien (afb. 82). De Stede Grootebroek omvatte naast Grootebroek ook Bovenkarspel, Lutjebroek en Horn.

Afb. 82 Gedenksteen uit 1617 met daarop het wapen van de Stede Grootebroek (Zuiderzeemuseum, Enkhuizen).

Afb. 83 Vismarkt te Antwerpen, door: Frans Snijders (1579-1657) (Snijders & Rockoxhuis, Antwerpen).

155 V52-M16, V52-M17, V52-M18.

Het getal "88" staat mogelijk voor het jaartal 1588 en de blokgewichten hebben op basis van hun gewicht waarschijnlijk als referenties voor respectievelijk een Amsterdamse pond en een vierde pond gediend. Het is goed mogelijk dat deze lokale blokgewichten in Bovenkarspel werden gebruikt bij het afwegen van vis die aan huis werd verkocht. Diverse 17de-eeuwse schilderijen tonen vissers en visvrouwen die hun waar verkopen met op de achtergrond een weegschaal in beeld (afb. 83). Op enkele van deze schilderijen liggen bovendien dezelfde soort blokgewichten op of naast de weegschalen (afb. 84).

Afb. 84 De visvrouw, door: Adriaen van Ostade, 1672 (Rijksmuseum, Amsterdam: SK-A-3246).

Op basis van de vele vondsten gerelateerd aan de visserij, waarvan enkele afkomstig uit een mid-17de-eeuwse afvalkuil, kan worden verondersteld dat op deze locatie in de 17de eeuw een vissersgezin woonde. De heer des huizes zal in ieder geval tijdens een deel van het jaar de kost in de haringvisserij hebben verdiend, terwijl zijn vrouw vermoedelijk de vis aan huis verkocht en thuis de netten repareerde. Het zogenaamde netten "boeten" werd vroeger vrijwel uitsluitend verricht door vrouwen (afb. 85). In Enkhuizen worden ook met enige regelmaat keurloden voor visnetten gevonden.¹⁵⁶ Hoewel Bovenkarspel verder landinwaarts ligt dan de kuststad Enkhuizen, was de gemeenschap van deze plaats ook zeer maritiem georiënteerd. De Zuiderzee was gemakkelijk bereikbaar over de vele sloten en vaarten die langs Bovenkarspel naar de Broekerhaven liepen.

Afb. 85 Foto van nettenboetsters, door Jacob Braakman, 1895 (Collection Cards, Noordwijk).

De vele geïmporteerde keramiekstukken uit onder andere het Middellandse Zeegebied die geregeld tijdens archeologisch onderzoek in de regio worden aangetroffen, getuigen ook van de vele lieden uit de omgeving die meevoeren op de Straatvaart.¹⁵⁷ De diverse keurloden voor visnetten en de netverzwaringen gevonden op dit terrein getuigen ervan dat tijdens de 17de eeuw inwoners van Bovenkarspel niet enkel in de agrarische sector en de internationale zeevaart werkzaam waren, maar ook hun brood verdienden in de visserij.

157 Gerritsen 2018b; Ter Steege & Stellingwerf 2020.

4.6 Fase 5: Nieuwe Tijd (1892 - heden)

Bij aanvang van fase 5 vonden enkele veranderingen van percelen plaats. Het perceel met het langhuis (B279) werd met het naburige perceel aan de westzijde (B278) samengevoegd tot perceel B1175. Rond 1910 werd ten zuiden van het langhuis op perceel B1175 een schuur gebouwd. Het pand ten oosten van het langhuis op perceel B280 werd afgebroken en vervangen. Op perceel B1175 werd in 1922 de limonadefabriek van Jan Takken gebouwd, waarna deze in 1949 tot twee woonhuizen werd verbouwd. In 1963 werd het pand op perceel B278 afgebroken. De twee woonhuizen op perceel A1175 zijn rond de millenniumwisseling gesloopt. De sporen uit deze fase worden in de volgende paragrafen behandeld.

4.6.1 Sporen

4.6.1.1 Limonadefabriek Jan Takken

4.6.1.1.1 Muur S1

Aan de westelijke helft van werkput 1 lag -0,7 m NAP het restant van een twee steense muur in OW-richting. Het muurwerk was van hergebruikte gele, rode en paarse bakstenen van 18x8x3,5 cm, 18x9x4 cm en 19x9x4,5 cm met zandige kalkmortel gemaakt. Van de muur resteerden twee baksteenlagen. Het muurwerk was deels over kuil S2 uit de periode 1675 – 1725 gezet. In deze periode was het perceel nog onbebouwd. Omstreeks 1892 werden perceel B278 (tuin) met huisplaats B279 (langhuis met erf) samengevoegd en omgedoopt tot perceel B1175. Vervolgens duurde het tot 1922 tot het langhuis werd gesloopt en vervangen voor de limonadefabriek van Jan Takken.

Door de sporen op de kadastrale hulpkaart uit 1922 te plotten werd duidelijk dat muur S1 als inpandige scheidingsmuur tussen twee vertrekken heeft gediend (afb. 86). Tevens is op een oude foto ter plaatse van de scheidingsmuur de overgang van schilddak naar lessenaarsdak te zien (afb. 87).

4.6.1.1.2 Uitbraak westelijke zijgevel S3

In de uiterste westhoek van werkput 1 kwam een uitbraakspoor in NZ-richting tevoorschijn, die correspondeerde met de westgevel van de limonadefabriek van Jan Takken. Het spoor bestond uit gebroken gele en rode bakstenen en mortelgruis.

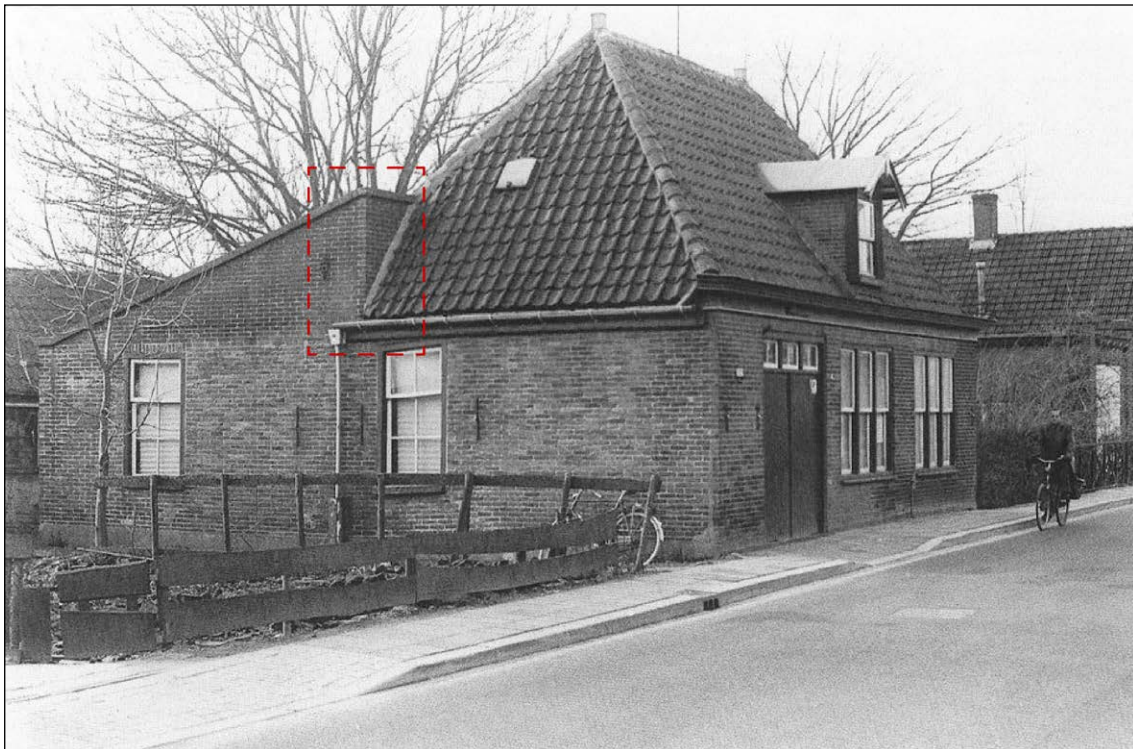
4.6.1.1.3 Waterkelder S4

Exact in het midden van de contouren van de limonadefabriek van Jan Takken lag in NZ-richting een vierkante waterkelder met inwendige afmetingen van 1,25 m x 0,90 m. Bij de aanleg van de kelder heeft men een deel van de uitbraak westelijke zijgevel S12 vergraven. De waterkelder was van harde gele bakstenen met trasmortel gemaakt. Om het geheel waterdicht te maken, was de binnenzijde van de kelder met mortel aangesmeerd. Of de waterkelder van een tongewelf was voorzien is niet vast te stellen. Hiervan werden geen sporen aangetroffen. Mogelijk heeft de waterkelder in verbinding gestaan met de hemelwaterafvoer zichtbaar op afb. 87. Hierop is te zien dat op de oostelijke zijgevel van de limonadefabriek een hemelwaterafvoer was bevestigd. Via de dakgoot kon regenwater worden opgevangen en in de waterkelder worden opgeslagen. Pas met de oprichting van het Provinciaal Waterleidingbedrijf Noord-Holland (PWN) in 1920 nam het gebruik van leiding- of kraanwater op het platteland sterk toe.¹⁵⁸ Waarschijnlijk heeft waterkelder S4 niet langer dan enkele jaren dienst gedaan en is deze met de komst van het leidingwater in onbruik geraakt.

158 pwn.nl/de-geschiedenis-van-ons-drinkwater.

Afb. 86 Scheidingsmuur S1.

Afb. 87 De limonadefabriek op het perceel Hoofdstraat 40. Binnen het in rood gestippelde kader de overgang van schilddak naar lessenaarsdak.

4.6.1.2 Afbraak opstallen na 1922

4.6.1.1.1 Puinspoor S19

In het oosten van werkput 1 was lag een rommelige kuil met slappe klei, baksteenpuin en mortel. De kuil is waarschijnlijk ontstaan bij de afbraak van een woonhuis dat op het perceel ten oosten van het langhuis in 1910 is gebouwd.

4.6.1.1.2 Puinspoor S35

In 1949 werd de limonadefabriek van Jan Takken uit 1922 verbouwd tot twee woningen (Hoofdstraat 38 en 40). Waarschijnlijk is bij de afbraak van de limonadefabriek puinspoor S35 ontstaan. De kuil was met baksteenpuin en mortel gevuld.

4.6.1.1.3 Uitbraakspoor S47

Pal ten zuiden van waterput S45 lag op een diepte van -1,9 m NAP een ietwat ovale kuil met bruinigrijze klei, veel mortel, baksteenpuin en stukken dakpan. Het spoor ligt onder één van de opstallen ten zuiden van het langhuis, die vanaf 1910 werden gebouwd. Waarschijnlijk is het spoor tijdens de afbraak van de schuur rond 1949 gevormd.

4.6.2 Vondsten

4.6.2.1 Metaal

4.6.2.1.1 Munten

Uit de laatste fase zijn enkele 20ste-eeuwse leeuwencenten daterend van voor de Tweede Wereldoorlog, een stuiver uit 1944 en diverse naoorlogse munten gevonden.

5. Samenvatting & synthese

5.1 Inleiding

Voorafgaand aan het archeologisch onderzoek is in het PvE een aantal onderzoeksvragen geformuleerd (zie paragraaf 3.2 *Onderzoeksopdracht*), die als leidraad bij het archeologisch onderzoek en de uitwerking ervan hebben gefungeerd. Voor de gevolgde methodiek wordt naar paragraaf 3.3 *Methoden* verwezen. Volgens verwachting werden tijdens het onderzoek resten uit de Bronstijd, Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd aangetroffen. In dit hoofdstuk komen de resultaten uit het onderzoek samen met reeds vergaarde kennis en wordt getracht om en het geheel in een breder perspectief te plaatsen.

Het archeologisch onderzoek heeft sporen en vondsten uit vijf fasen opgeleverd. De oudste fase (1) omvatte alle resten uit de Midden- en Late-Bronstijd daterend tussen ca. 1500 – 800 v. Chr. De oudste sporen bestonden uit greppels en een kuilenkrans. In een later stadium binnen werd het terrein als akkercomplex in gebruik genomen. Hiervan getuigen eergetouwkrassen en akkerlagen. Na 800 v. Chr. werd het in vrijwel geheel oostelijk West-Friesland te nat voor bewoning. Op enkele van nature hoger gelegen plaatsen, zoals Opperdoes, werd tot in de Late-IJzertijd gewoond. Tussen 1100 en 1200 n. Chr. werden het lint tussen Enkhuizen en Zwaag ontgonnen. Zo dateren de oudste sloten en greppels binnen onderhavig plangebied uit die periode. Hoewel sporen van huisbouw uit deze periode ontbraken, lagen binnen het plangebied twee humeuze ophogingspakketten die dateren uit de eerste middeleeuwse ingebruikname van het plangebied. In fase 3 werden de ontginningsloten gedempt en bovenop de oudste ophogingslagen een huisterp van ca. 0,6 m hoog opgeworpen. De randen van de huisterp werden met zorgvuldig geplaatste graszoden verstevigd. Tussen 1350 en 1450 werd op de huisterp een boerderij gebouwd. Hiervan resteerden twee natuurstenen stiepen, een grondverbeteringskuil en een haardplaats. In de loop van fase 4 werd op het perceel een langhuisboerderij gebouwd. Hiervan zijn verschillende bakstenen funderingen en voorraadkelders teruggevonden. In de laatste fase (5) werden alle 17de-eeuwse panden afgebroken. Omstreeks 1922 werd het langhuis afgebroken en vervangen door de limonadefabriek van Jan Takken.

5.2 Fase 1: Midden- en Late-Bronstijd (1500 – 800 v. Chr.)

In de Midden- en Late-Bronstijd werd het plangebied voor het eerst in gebruik genomen. Daadwerkelijke sporen van bebouwing waren binnen het plangebied niet aanwezig. Binnen de werkputten werden mogelijke erfgreppels gevonden, die rondom een erf of akker hebben gelegen. Direct buiten de erfgreppel lag een kuilenkrans met een diameter van 4,0 m. Voor de regio West-Friesland wordt ervanuit gegaan dat dat de structuren deel uit hebben gemaakt van gewasbescherming. Binnen de structuur zouden gewassen zijn opgeslagen, waarbij de kuilen een drainerende functie hadden.¹⁵⁹ Archeologisch onderzoek kon hiervoor geen overtuigend bewijs leveren. Binnen het Oer-IJ-gebied zijn circulaire structuren onderzocht, die mogelijk verband hielden met de daar aanwezige crematiegraven en dierbegravingen. Hierbij dient te worden vermeld dat het om resten uit de IJzertijd en Romeinse Tijd ging.¹⁶⁰

---

159 Roessingh 2018, 53.

160 Therkorn *et al.* 2009.

In de loop van de Bronstijd zijn de erfgreppel en kringgreppel dichtgegooid en werd het geheel als landbouwgrond in gebruik genomen. Hiervan getuigde een ca. 0,15 m dikke akkerlaag, die bovenop het greppelsysteem lag. In de akkerlaag waren sporen van eergetouwkrassen zichtbaar. De oriëntatie van de bronstijdsporen vertoonde sterke gelijkenissen met vindplaats 'De Leeuwenhalm', die tussen 2010 en 2012 op slechts 60 m ten westen van onderhavig plangebied is onderzocht.¹⁶¹ Aldaar zijn twee huisplattegronden met bijbehorende erfgreppels in NW-ZO oriëntatie blootgelegd. Het is denkbaar dat onderhavig terrein bij de periferie van de nederzetting van vindplaats De Leeuwenhalm hoorden.

5.3 Fase 2: Late-Middeleeuwen (1100-1300)

Na eeuwen van vernatting trokken in de 12de eeuw middeleeuwse ontginners terug naar het plangebied. In deze periode waren grote delen van West-Friesland onder een fors veenpakket bedekt. Om het veen geschikt te maken voor bewoning en landbouw diende het veen eerst te worden ontwaterd. Door sloten te graven in het drassige veen ontwaterde en oxideerde de toplaag van het veen. Een smalle sloot haaks op de Hoofdstraat is hier waarschijnlijk een relict van. Door de oxidatie en ontwatering kreeg de toplaag van het veen een stevige structuur, dat onder andere geschikt was voor het verbouwen van zuurtolerante gewassen, zoals rogge.¹⁶² Om de zuurtegraad van de venige bouwvoor ietwat te kunnen reguleren, werden kuilen tot in de natuurlijk afgezette klei of zavel gegraven. Het mariene sediment bevatte relatief veel kalk en kon als bodemverbeteraar worden gebruikt. Een dergelijke kuil werd op het perceel aangetroffen.

Oxidatie van het veen had als gevolg dat het maaiveld daalde en daarmee de grondwaterspiegel steeg. Hierdoor moesten bestaande sloten worden uitgediept op nieuwe sloten worden aangelegd. Door bodemdaling werd het ontgonnen gebied kwetsbaar voor overstromingen. Een belangrijke overstroming was de Allerheiligenvloed op 1 november 1170. Deze stormvloed veroorzaakte een ravage in en rondom West-Friesland.¹⁶³ Niet geheel toevallig werden in dezelfde periode de eerste huisterpen opgeworpen.¹⁶⁴ Hetzelfde geldt ook voor onderhavig plangebied. Nog vóór 1200 werd de smalle ontginningsloot gedempt en werd ten westen daarvan een bredere sloot aangelegd. Het perceel werd met een bescheiden ophogingspakket verhoogd. De eerste ophogingen waren relatief dun, maar wellicht dik genoeg om in tijden van nood droge voeten te houden.

Ondanks dat de middeleeuwse strokenverkaveling in de Streek tegenwoordig nog goed zichtbaar is, zag de indeling van de erven er heel anders uit. Huizen en boerderijen lagen verder van het dorpslint af en de erven werden door een teensloot van het lint gescheiden. Op sommige plaatsen, zoals in Hoogkarspel en Enkhuizen, werden woonerven tot ca. 60 m van het lint af ontdekt.¹⁶⁵ In deze periode woonde men langs de Hoofdstraat, Streekweg en Westeinde meer ruimtelijk verspreid op afstand van het lint. In deze periode lag een deel van de huizen op kleine huisterpen verder van het lint af. Door vernatting van het gebied in de 14de eeuw, was men genoodzaakt om hoger te gaan wonen. De teensloot langs het lint werd gedempt en de woonerven werden met klei opgehoogd, waardoor hogere huisterpen ontstonden (afb. 88).¹⁶⁶

---

161 Gerritsen & Schrickx 2014.

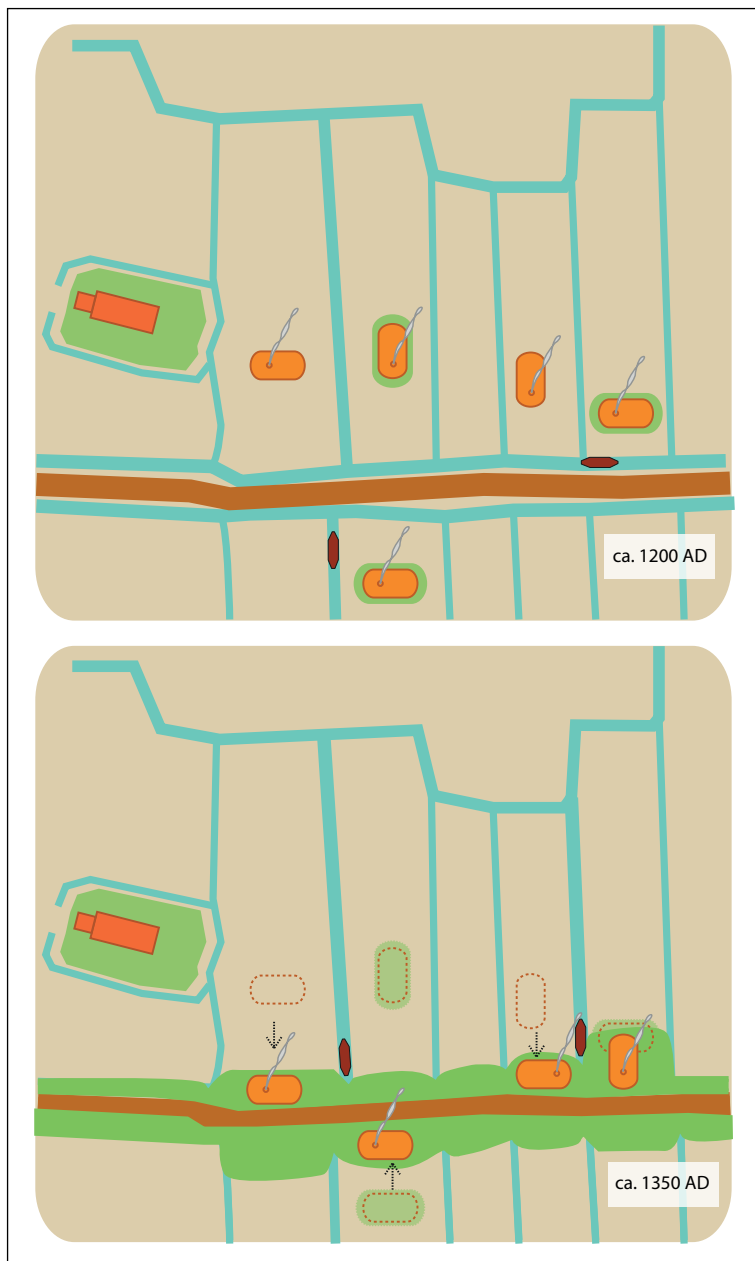
162 Duke 1983.

163 Gottschalk 1971, 81-84.

164 O.a.: Schrickx 2009; Schrickx 2013; Gerritsen 2014b; Leek 2019.

165 Gerritsen & Duijn 2014b.

166 Gerritsen 2014b.

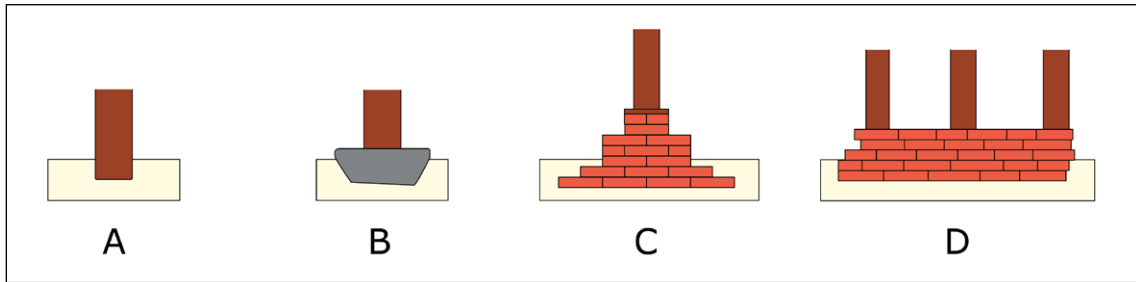

Afb. 88 Hypothese van Gerritsen (2014b).

Tijdens de bewoning van de 12de en 13de eeuw woonde men langs het bewoningslint tussen Zwaag en Enkhuizen meer ruimtelijk verspreid op afstand van het lint. In deze periode ligt een deel van de huizen op kleine huisterpen (groen = ophoging). Dit verklaart ook de afwijkende ligging van de kerken, zoals in Hoogkarspel en Zwaag. De vernatting van het gebied, die al eerder begon, nam in de 14de eeuw sterk toe waardoor men genoodzaakt was om hoger te gaan wonen. De teensloten direct langs het lint werden gedempt en de aanlegplaatsen voor schuiten komen verder naar buiten te liggen. Een deel van de percelen werd opgehoogd en daarmee geschikt voor bewoning. Als basis voor deze ophogingen werd het ontginningslint Zwaag - Enkhuizen genomen waar de huidige Hoofdstraat op ligt. Hierdoor ontstond de karakteristieke lintbebouwing zoals wij die vandaag de dag kennen.

5.4 Fase 3: Late-Middeleeuwen (1300 – 1500)

In het centrum van het plangebied werd in de 14de eeuw haaks op het lint een huisterp opgeworpen van ca. 0,6 m hoog. Om de terp stevigheid te bieden, werden de randen en flanken van de huisterp voorzien van een laag zorgvuldig geplaatste gras- en kleizoden. De graszoden werden zo gestapeld, dat de individuele graszoden aan elkaar groeiden en zo een stevige laag vormden. Binnen de huisterp lagen twee massieve keien van ca. 0,3 m in diameter met een onderlinge afstand van ca. 8,2 m en een ietwat vierkante kuil met daarin verschillende dunne lagen klei. De keien hebben mogelijk als voorloper van de bakstenen poer gediend; de stiep. Hierop werden de houten stijlen van een huis of boerderij geplaatst om rotting van de onderzijde van de palen te vertragen of te voorkomen (afb. 89 t/m 91).

Afb. 89 Verschillende funderingstechnieken in West-Friesland (hertekend naar Zimmerman 2006). A. Paalkuil of -gat in bronstijdboerderij en middeleeuwse boerderij (2000 v. Chr. – 1500 n. Chr.); B. Natuurstenen stiep in middeleeuwse boerderij (1400 – 1600); C. Vierkantpoer in stolpboerderij (1550 – heden); D. Bakstenen plint in langhuisboerderij (1600 – heden).

Afb. 90 Twee natuurstenen stiepen op perceel Streekweg 135 in Hoogkarspel (Leek 2019).

Mogelijk heeft in de kuil met kleilagen ook een stiep of poer gelegen en duiden de afzonderlijke lagen klei op grondverbetering. Door ieder laagje klei met een zwaar object aan te drukken, ontstond een verdicht, compact en massief geheel. Hierdoor werd het dragende vermogen van de grond verhoogd en kon de druk van bijvoorbeeld een dakdragende stijl worden opgevangen (afb. 92).

In 2015 werd aan de Westerkerkweg in Venhuizen een nagenoeg identieke huisterp ontdekt, waarvan de terpranden door kleizoden werden geflankeerd.¹⁶⁷ Ook daar lag direct tegen de huisterp een sterk gelaagd pakket van huishoudelijk afval (afb. 93).

167 Gerritsen 2017.

Afb. 91 Een weefster aan het werk in het Twentse Los Hoes (bron: canonvannederland.nl). De dakdragende stijlen rusten op natuurstenen stiepen.

Afb. 92 Traditionele grondverdichting in Angkor Thom (Cambodja). Voorafgaand aan het plaatsen van een zware constructie, wordt het oppervlak met klei en leem verdicht.

Afb. 93 Zodenrand met afvalpakket in Venhuizen.

Afb. 94 Gestapelde zoden in de zuidoever van de Oude Haven in Medemblik.

Tussen 1964 en 2016 hebben bij 't Torp in Den Helder verschillende archeologische onderzoeken plaatsgevonden. Van Es stelde in 1964 vast dat ter plaatse van 't Torp een of meerder huizen hebben gestaan, waarbij de wanden van kleizoden waren opgetrokken.¹⁶⁸ In 2016 vond vervolgonderzoek plaats, waarbij onderzoekers van ADC ArcheoProjecten een huisterp geflankeerd met kleizoden ontdekten.¹⁶⁹ Doorgaans worden in het Groningse en Friese kustgebied zodenhuizen in de vroege Middeleeuwen gedateerd, maar kwamen ze volgens Postma tot ca. 1300 voor.¹⁷⁰ Een vergelijkbare constructie in West-Friesland is tijdens archeologisch onderzoek langs de Ridderstaat op de zuidoever van de Oude Haven in Medemblik gevonden (afb. 94).¹⁷¹ Hier waren de wanden van een huis uit ca. 1200 uit kleizoden opgetrokken en ook de vloer was met zoden bekleed (afb. 95). Het mooiste voorbeeld kwam in 2022 tijdens dijkonderhoud in het dorp Warder op ca. 20 km ten zuiden van Hoorn een laatmiddeleeuwse terp tevoorschijn, waarbij de flanken met grote zoden waren verstevigd (afb. 96).

Tegen de noord- en oostflank van de huisterp van Hoofdstraat 40 werd een opmerkelijk dik pakket van as en houtskool gevonden. De aslaag was op het dikste punt ruim 0,6 m dik en kon op basis van de keramiekvondsten in de periode 1375 – 1450 worden gedateerd. Totaal werd ca. 4,5 m³ van het assige materiaal blootgelegd. Op basis van een berekening uit paragraaf 4.4.1.6 *Aspakket S22* kon worden opgemaakt dat dit pakket, indien het middeleeuwse gezin uit vier personen bestond, binnen ruim acht jaar tijd kon worden gevormd.

De reden voor het dumpen van de as naast het huis, in plaats van de as met de rest van het organische huisvuil over het land te spreiden, kan mogelijk door het hoge natriumgehalte van het Hollandse bagger- of slag turf worden verklaard. Turf uit het zeeleigebied kon namelijk tot wel 5% zout bevatten. Door verbranding van de zoute turf bleef zoute as of zel over.¹⁷²

168 Van Es 1973.

169 Roessingh 2018.

170 Postma 2015, 159

171 Van Leeuwen 2014, 134.

172 Leenders 2010, 15.

In grote hoeveelheden kon dit voor de landbouw nadelige of schadelijk gevolgen hebben. Halverwege de 15de eeuw vond een omslag plaats en werden turven via de Zuiderzee uit Noord-Nederland gehaald en in de steden op markten aangeboden. Halverwege de 16de eeuw nam de Hollandse turfproductie sterk af, waarna het overgrote deel uit Noord-Nederland naar Holland werd verscheept.¹⁷³ Deze turven waren doorgaans uit hoogveen gestoken, relatief zoutarm en daardoor als *wél* geschikt om over de akkers te spreiden.

Afb. 95 Een vloer van zoden in een laatmiddeleeuws huis in Medemblik.

Afb. 96 In Warder kwam een huisterp met bijzonder grote zoden tevoorschijn.

5.5 Fase 4: Nieuwe Tijd (1575 – 1892)

In de 17de eeuw verscheen binnen het plangebied een langhuisboerderij, waarvan niet exact kon worden achterhaald wanneer het pand was gebouwd. De sloop van de middeleeuwse boerderij uit fase 3 en de bouw van de langhuisboerderij hebben waarschijnlijk dicht bij elkaar gelegen. Een afvalkuil, die zich onder de bakstenen achtergevel van het langhuis bevond, verraadde dat het langhuis pas in of na 1621 kon zijn gebouwd. De kuil bevatte namelijk een messing muntgewicht van de Amsterdamse muntgewichtenverkoper Guiliam de Neve uit 1621. Mogelijk heeft de middeleeuwse boerderij op de huisterp uit fase 3 tot in het eerste kwart van de 17de eeuw bestaan. Het langhuis betrof een relatief eenvoudige boerderij met hooguit drie hoofdvertrekken en aan de oostzijde een lage wand of aangelofde deel. In de hoofdvertrekken werd gewerkt, geleefd en geslapen, terwijl in het aangelofde deel plaats voor enkele runderen of kleinvee. Bijzonder was een voorraadkelder die in de constructie van het langhuis was opgenomen. In de kelderwanden waren namelijk twee stijldragende poeren verwerkt, die

173 Waldus 2021, 31.

een deel van het houtskelet hebben gedragen. Een soortgelijke constructie is in een langhuis in Wijdenes gevonden, waarbij de kelder deels onder een van de zijgevels lag (afb. 52 & afb. 53).¹⁷⁴ Misschien wel het meest bekende langhuis van West-Friesland is rijksmonument Oosterleek 39 in Oosterleek (afb. 97).¹⁷⁵ Het pand staat in de regio bekend als het huisje van Opoe Balk en is vernoemd naar een van de laatste bewoners van het langhuis. Opvallend aan het huisje van Opoe Balk is de combinatie van baksteen- en houtbouw. De fundering van het pand bestaat uit een bakstenen plint, waarop een houten groundbalk lag, met daarop een langsgebintconstructie. De voorgevel was voorzien van verticale houten beschotplanken. De zijgevels waren met horizontale beschotplanken betimmerd. Waarschijnlijk heeft het langhuis langs de Hoofdstraat een soortelijke constructie gehad. De bakstenen plinten zorgden, net als bakstenen of natuurstenen poeren of stiepen, ervoor dat de gebintstijlen geen contact met de ondergrond maakten, waardoor het hout langer meeding. Bijkomend voordeel bij stijl-opplintbouw was dat de ruimte optimaal werd benut. Voor een dergelijke constructie waren geen middenstanders vereist. De Westfrie langhuizen hadden doorgaans een breedte tussen 4,5 m en 6 m. De lengte varieerde tussen 9 m en 20 m.¹⁷⁶ Het langhuis had zonder aangeloeft deel of lage wand een breedte van 5,8 m en was 12 m lang.

Afb. 97 Foto van rijksmonument Oosterleek 39 in Oosterleek. De foto dateert van vóór de restauratie.

---

174 Janse 2001, 133.

175 Monumentnummer 37137.

176 Gerritsen 2018a, 106.

5.6 Fase 5: Nieuwe Tijd (1892 – heden)

Gedurende de laatste fase vonden binnen het plangebied grote veranderingen plaats. Het buurpand aan de oostzijde van het langhuis werd omstreeks 1910 gesloopt en vervangen. In 1922 volgde het langhuis zelf en werd ter plaatse de limonadefabriek van de familie Jan Takken gebouwd. Jan was uit Zwaag afkomstig en had in 1909 al een limonadefabriek, waarvan de plaats onbekend is. In 1922 werd op het perceel Hoofdstraat 40 een woonhuis en werkplaats gebouwd. Achter de nieuwe fabriek verschenen stallen om paard en wagen te herbergen. Voorafgaand aan de bouw van de limonadefabriek werden de bakstenen funderingen van het langhuis deels verwijderd en voorraadkelders gedempt. De oorspronkelijk vorm van de limonadefabriek heeft ca. 27 jaar bestaan, waarna het oude woongedeelte om 1949 tot twee woonhuizen werd verbouwd. In de ene helft bleef de weduwe van Jan Takken wonen, terwijl de andere helft door Dirk en zijn vrouw werd bewoond. In 1963 werd het huis aan de oostzijde (voormalig perceel B280, later Hoofdstraat 42) gesloopt. Dirk Takken overleed kinderloos in 1977 op 66-jarige leeftijd. De limonadefabriek kwam leeg te staan, waarna het in 1979 werd gesloopt. Van de limonadefabriek van de familie Takken restte niet meer dan een waterkelder, de uitgebroken fundering van de westgevel en een tussenmuur. In 2023 zal het perceel door de opdrachtgever, de heer R. Oud, worden bewoond.

6. Beantwoording onderzoeksvragen

In het Programma van Eisen is een aantal onderzoeksvragen geformuleerd, waarop hieronder wordt geantwoord.

Bronstijd (2000 – 800 v. Chr.)

1. Zijn sporen uit de Bronstijd aanwezig? Zo ja, wat is de gaafheid, datering en aard van de sporen?

Tijdens het archeologisch onderzoek zijn sporen uit de Bronstijd aangetroffen. De conservering en gaafheid van de sporen waren uitstekend. Onder andere erfgreppels en eergetouwkrassen zijn aangetroffen. Vooral de eergetouwkrassen duiden op landbouw. De sporen konden niet nader worden gespecificeerd dan uit de Midden- of Late Bronstijd.

2. Wat is de omvang van de vindplaats/vindplaatsen?

De omvang van een vindplaats uit de Bronstijd bepalen is vanwege de ruimtelijke spreiding van de nederzetting zeer lastig. Zo behoorden de sporen binnen onderhavig plangebied mogelijk tot de periferie van twee huisplaatsen op ca. 50 m ten westen van het plangebied (vindplaats De Leeuwenhalm).

3. Op welke diepte zijn de aangetroffen sporen gelegen?

De sporen uit de Bronstijd bevonden zich op ca. -2,0 m NAP.

4. Hoe ziet de materiële cultuur uit deze sporen eruit?

Tijdens het archeologisch onderzoek zijn geen vondsten uit de Bronstijd geborgen.

Middeleeuwen (tot ca. 1500)

5. Is natuurlijk veen aanwezig binnen het plangebied?

Binnen het plangebied was een natuurlijk veenpakket variërend tussen 0,1 m en 0,2 m dik aanwezig.

6. Zijn sporen aanwezig die samenhangen met de ontginning van het gebied en dateren van vóór de eerste bewoning? Uit welke tijd dateren deze sporen? Hoe werd het terrein in deze tijd gebruikt?

Tijdens het archeologisch onderzoek zijn een daliekuil en smalle ontginningsloot aangetroffen, die dateren vóór de eerste bewoning. Op basis van het aardewerk en afdekkende antropogene lagen konden de sporen uit de laatste helft van de 12de eeuw worden gedateerd. Op één locatie werd op het veen een dun laagje klei gevonden. Mogelijk betrof dit uit een daliekuil gewonnen klei.

7. Wanneer is op het perceel opgehoogd en waarmee? Hoe dik zijn de afzonderlijke ophogingslagen? Tot hoe ver vanaf de straat zijn middeleeuwse ophogingslagen aanwezig?

Het perceel werd voor het eerst in de 13de eeuw opgehoogd. De oudste ophogingslagen hadden een gezamenlijk dikte van ca. 0,5 m. Waarschijnlijk was dit genoeg om het gebied droog te houden. Vanaf de 14de eeuw werd het plangebied intensiever opgehoogd. Perceelsloten werden gedempt en vrijwel tegen het lint aan werd een huisterp van ca. 0,6 m hoog en 11 m breed opgeworpen. De middeleeuwse ophogingslagen zijn tot 14 m ten zuiden van het lint waargenomen.

8. *Wanneer verscheen de eerste bebouwing op het perceel? Zijn sporen van gebouwen uit latere tijd aanwezig? Wat is de aard en omvang van de bebouwing uit de verschillende perioden? Hoe was de bebouwing georiënteerd op de Hoofdstraat (haaks of parallel hierop)?*

De eerste bebouwing op het perceel verscheen gelijk met de oprichting van de huisterp rond 1400. De oudste sporen van bebouwing waren twee natuurstenen stiepen en een grondverbeteringskuil, waarop de stijlen van een gebouw hebben gestaan. Net als de terp lag het gebouw haaks op de Hoofdstraat. De afstand tussen de twee natuurstenen stiepen bedroeg 8,2 m. Het gebouw had daarmee minimaal 8,2 m breed. De lengte van het gebouw kon niet worden vastgesteld.

9. *In welke periode zijn de perceelsgrenzen van het perceel ontstaan? Had het perceel in de periode hiervoor een andere omvang (groter of kleiner)?*

De oudste middeleeuwse perceelsgrenzen zijn tijdens de ontginning in de 12de eeuw aangelegd. Voorafgaand aan de bouw van de terp werden de sloten tot buiten de grenzen van de opgraving verlegd. Hierdoor kreeg het perceel gedurende de Late Middeleeuwen een grotere omvang.

10. *Zijn sporen op het erf aanwezig die samenhangen met de bewoning, bijvoorbeeld waterputten en kuilen?*

Tijdens het onderzoek is één afvalkuil gevonden, die dateert van vóór de bouw van het langhuis in de 17de eeuw en daarmee mogelijk samenhang met de bewoners van het van oorsprong middeleeuwse gebouw.

Nieuwe Tijd (ca. 1500 tot heden)

11. *Is het plangebied in deze periode opgehoogd? Zo ja, wanneer en waarmee vond dit plaats? Uit de Nieuwe Tijd zijn geen ophogingspakketten aangetroffen.*

12. *Zijn sporen van bebouwing aanwezig? Zo ja, om hoeveel verschillende huizen gaat het en uit welke periode dateren zij? Wat kan worden gezegd over de aard en omvang van de huizen? Hoe zag de indeling van de huizen eruit?*

Op het terrein is in de tweede helft van de 17de eeuw haaks op de Hoofdstraat een langhuis gebouwd. Op basis van de archeologische resten kon slechts één bouwfase worden onderscheiden. Het pand was ca. 12 m lang en op het breedste punt 8,2 m breed. Aan de oostzijde van het langhuis zat een aangeleefd deel of een lage wand. Traditioneel was hier plaatst voor enkele koeien of kleinvee. Daarnaast bevond zich zowel aan de noord- als zuidzijde van het gebouw twee voorraadmolders. Tegen de achtergevel lang een waterkelder.

13. *Zijn structuren op het erf aanwezig, bijvoorbeeld waterputten, regenwaterkelders of schuren?*

Op het erf zijn twee waterkelders en één waterput aangetroffen.

14. *Wat kan worden gezegd over de materiele cultuur van de bewoners van het perceel?*

Verschillende afvalconcentraties en kuilen dateren uit de late 16de en vroege 17de eeuw. Daarnaast zijn op basis van het vondstmateriaal enkele kelders en een kuil rond 1700 te dateren. Uit diverse vroeg 17de-eeuwse afvalconcentraties zijn scherven van kaasvormen verzameld. Dit zijn indicaties dat lokaal sprake was van een kleinschalig melkveebedrijf. Een opvallend grote grape met sporen van urine, mogelijk koeienurine aan de binnenzijde, zou hierbij kunnen aansluiten. Wellicht werd de urine gebruikt om leer te looien. Daarentegen zijn op het terrein ook veel

laat 16de- en 17de-eeuwse artefacten aangetroffen die een relatie hebben met de visserij, namelijk diverse keurloden voor visnetten, blokgewichten en opengewerkte netverzwaren. Enkele van deze vondsten werden ook in een vroeg 17de-eeuwse afvalkuil aangetroffen. Dit zou kunnen betekenen dat hier gedeeltelijke seizoensarbeid heeft plaatsgevonden. Mogelijk voeren de mannelijke bewoners van dit perceel in de zomermaanden mee op de haringbuizen en werd het kleinschalige boerenbedrijf gerund door de vrouwelijke thuisblijvers die eveneens netten repareerden en vis verkochten. Tevens kan een knecht zijn ingehuurd om de koeien te verzorgen en te melken in tijden dat de heer des huizes op zee actief was. Zodoende is het sterk aannemelijk dat sprake is geweest van een gemengd bedrijf.

Een aantal fragmenten van Italiaans tinglazuuraardewerk en scherven van een Portugese olijfolieamfoor uit de late 16de of vroege 17de eeuw zijn duidelijke aanwijzingen dat ook de bevolking van Bovenkarspel sterk betrokken was bij de handel in het Middellandse Zeegebied in die tijd.

7. Bibliografie

Literatuur

Amerongen, Y.F. van, 2016. *Wild Wet-Frisia: the role of domestic and wild resource exploitation in Bronze Age subsistence*, Leiden.

Besteman, J.C., 1990. North Holland AD 400-1200: turning tide or tide turning?, in: J.C. Besteman, J.M. Bos & H.A. Heidinga (eds.), *Medieval Archaeology in the Netherlands. Studies presented to H.H. van Regteren Altena*, Assen/Maastricht.

Bruijn, A., 1992. *Spiegelbeelden. Werra-keramiek uit Enkhuizen 1605*, Enkhuizen.

Boon, P., 1996. Bouwers van de zee: zeevarenden van het Westfriesse platteland, c. 1680-1720. *Hollandse Historische Reeks* 26.

Burger van Schoorel, D., 1767. *Chronyk van de stad Medenblik, ... als ook een nette beschryving van ... geschiedenissen, in Noordholland voorgevallen; midsgaders ook een korte beschryving van alle de eilanden onder dit Noorderquartier sorterende; met een staat van de huizen en morgenta*, Hoorn.

Duijn, D.M. 2018. Stolpboerderij De Leeuwenhalm. Archeologisch onderzoek op het perceel Hoofdstraat 23 in Bovenkarspel, gemeente Stede Broec, *West-Friese Archeologische Rapporten* 112, Hoorn.

Duijn, D.M., 2021. Programma van Eisen – opgraven (513). Hoofdstraat 40 in Bovenkarspel, gemeente Stede Broec. *Archeologie West-Friesland*, Hoorn.

Emmerig, J., 2004. *Het zeildoekloodje. Krommenieër Kroniek: geschiedkundige artikelen over Krommenie* 34, 56-57.

Es, W.A. van, 1973. Terp Research; with Particular Reference to a Medieval Terp at Den Helder, Province of North Holland, in: *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 23, 337-345. Amersfoort.

Fruin, R., 1876. *Enqueste ende informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schiltaelen, voertijts getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant. Gedaen in den jaere MCCCCXCIII*, Leiden.

Gawronski, J. (red.), 2012. *Amsterdam Ceramics. A city's history and an archaeological ceramics catalogue 1175-2011*, Amsterdam.

Gerritsen, S. 2014a. Eerste fase inventariserend onderzoek (d.m.v. proefsleuven) aan Westeinde 62, gemeente Enkhuizen. *West-Friese Archeologische Rapporten* 64, Hoorn.

Gerritsen, S., 2014b. Inventariserend archeologisch onderzoek door middel van proefsleuven en boringen aan de Streekweg 269-275 in Hoogkarspel, gemeente Drechterland, *West-Friese Archeologische Rapporten* 71, Hoorn

Gerritsen, S., 2017. Een laatmiddeleeuws huispodium langs de Westerkerkweg. Archeologisch onderzoek aan de Westerkerkweg 36 in Venhuizen, gemeente Drechterland, *West-Friese Archeologische Rapporten* 104, Hoorn.

Gerritsen, S., 2018a. Wonen aan een wiel. Archeologisch onderzoek naar de middeleeuwse doorbraak van de Klamdijk en de 17de-eeuwse nederzetting Lutjeschardam tussen West-Friesland en de Zeevang, *West-Friese Archeologische Rapporten* 115, Hoorn.

Gerritsen, S., 2018b. Drie millennia wonen onder het winkelhart. Archeologisch onderzoek naar bewoningssporen uit de Bronstijd, Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd langs de Schaperstraat en op de percelen Zesstedenweg 10-12 en 13 in Grootebroek, gemeente Stede Broec, *West-Friese Archeologische Rapporten* 124, Hoorn.

Gerritsen, S. & D.M. Duijn, 2014a. Een middeleeuwse terp onder een 17de-eeuwse stulp. Bouwhistorisch en archeologisch onderzoek aan de Oostwouder Dorpsstraat 69 in Oostwoud, gemeente Medemblik, *West-Friese Archeologische Rapporten* 62, Hoorn.

Gerritsen, S. & D.M. Duijn, 2014b. Bronstijd greppels en een middeleeuwse terp. Inventariserend en aanvullend archeologisch onderzoek aan Westeinde 107, gemeente Enkhuizen, *West-Friese Archeologische Rapporten* 66, Hoorn.

Gerritsen, S. & C.P. Schrickx, 2014. Kringgreppels rond De Leeuwenhalm. Archeologisch onderzoek naar resten uit de Bronstijd, Middeleeuwen en Nieuwe Tijd op het terrein van het oude Postkantoor (Hoofdstaat 17-19 en 23-29) in Bovenkarspel, gemeente Stede Broec, *West-Friese Archeologische Rapporten* 60, Hoorn.

Gijsbers, W., L. Koehler & J. Morel, 2010. *'Licht aan boord'*, Amersfoort.

Gottschalk, M.K., 1971. *Stormvloed en rivieroverstromingen in Nederland I. De periode vóór 1400*, Assen.

Groot, A.S. de & S. Gerritsen, 2020. Archeologische Quicksan Hoofdstraat 40 (adviesnummer 20108). *Archeologie West-Friesland*, Hoorn.

Jaspers, N.L., 2007. *Schoon en werkelijk aangenaam. Italiaanse importkeramiek uit de 16de en 17de eeuw in Nederlandse bodem*. Doctoraalscriptie UvA.

Janse, H., 1999. *Houten Huizen. Een unieke bouwwijze in Noord-Holland*, Zaltbommel.

Leenders, K.A.H.W., 2010. *Middeleeuws zout uit de delta. Status questionis als basis voor nader onderzoek*.

Huisman, H. & M. Braaksma, 2022. *Het Groot Keienboek. Zwerfstenen uit Scandinavië*, Arnhem.

Hurst, J.G., D.S. Neal & H.J.E. van Beuningen, 1986. Pottery Produced and traded in north-west Europe 1350-1650, *Rotterdam Papers* VI, Rotterdam.

Kussendrager, A., 2021. *Bakenloden. Voor een veilige route door de Noordelijke-Nederlanden.*

Leek, J., 2019. Stenen stiepen aan de Streekweg. Archeologisch onderzoek op het perceel Streekweg 135 te Hoogkarspel, gemeente Drechterland, *West-Friese Archeologische Rapporten* 136, Hoorn.

Leek, J., 2022. Laatprehistorische veegangen en middeleeuwse veenkuilen. Archeologisch onderzoek op het perceel tussen Streekweg 100 en 106 in Hoogkarspel, gemeente Drechterland, *West-Friese Archeologische Rapporten* 170, Hoorn.

Leek, J., 2023. Evaluatierapport Archeologie. Hoofdstraat 40, Bovenkarspel, gemeente Stede Broec. Projectnummer 513. Archeologie West-Friesland, Hoorn.

Leek, J. & W. Stellingwerf, 2021. Wonen op een vijfhonderd jaar oude brandlaag. Archeologisch onderzoek op de percelen Westeinde 111 – 113 in Enkhuizen, gemeente Enkhuizen, *West-Friese Archeologische Rapporten* 157, Hoorn.

Leeuwen, J. van, 2014. Middeleeuws Medemblik: een centrum in de periferie. Archeologisch onderzoek naar de (vroeg)middeleeuwse handelsnederzetting en het oudste regionale centrum van West-Friesland in de periode 675-1289, *West-Friese Archeologische Rapporten* 2014, Hoorn.

Pluis, J., 2013. *De Nederlandse Tegel. Decors en benamingen. 1570-1930*, Leiden.

Postma, D., 2015. *Het Zodenhuis van Firdgum. Middeleeuwse boerderijbouw in het Friese kustgebied tussen 400 en 1300*, Groningen.

Roessingh, W., 2018. Den Helder – Statenhoff 51. Een archeologische opgraving op 'Het Torp'. *ADC Rapport* 4059, Amersfoort.

Roessingh, W., 2018. *Dynamiek in beeld. Onderzoek van Westfriese nederzettingen uit de bronstijd*, Leiden.

Roessingh, W. & E. Lohof (red), 2011. Bronstijdboeren op de kwelders. Archeologisch onderzoek in Enkhuizen – Kadijken. *ADC Monografie* 11, Amersfoort.

Schricks, C.P., 2008. Het buitenklooster Bethlehem aan de Bangert in Blokker. Archeologisch onderzoek naar het laatmiddeleeuwse klooster Bethlehem (1475-1573) in het buitengebied van Hoorn. Deel 3 Het vondstmateriaal, *Hoornse Archeologische Rapporten* 7, Hoorn.

Schricks, C.P., 2009. Een 12de-eeuwse huisterp. Archeologisch onderzoek op het perceel Dorpsstraat 294 in Zwaag, *Hoornse Archeologische Rapporten* 12, Hoorn.

Schricks, C.P., 2013. Middeleeuwse woonterpjes. Archeologisch onderzoek op het perceel Kerkstraat 11 in Wognum, gemeente Medemblik, *West-Friese Archeologische Rapporten* 55, Hoorn.

Schrickx, C.P., 2022. Metaal, in: D.M. Duijn. De Oude Buyshaven. Archeologisch onderzoek aan de kuipersdijk in Enkhuizen, gemeente Enkhuizen, *West-Friese Archeologische Rapporten* 172, 181-230.

Schrickx, C.P., 2016. Keurloden voor haringnetten. Overblijfselen van de haringvaart uit Enkhuizer bodem, *Westerheem* 2016:3, 137-146.

Schrickx, C.P. & D.M. Duijn, 2016. Nouveau Riche aan de Nieuwe Haven. Archeologisch onderzoek naar woon- en pakhuizen en het kantoor van de WIC tussen de Paktuinen en Nieuwe Haven in Enkhuizen, *West-Friese Archeologische Rapporten* 87, Hoorn.

Smit-Takken, A. & G. van de Nieuwenhuijzen, 2015. De limonadefabriek van Jan Takken, in: Historische Vereniging 'Oud Stede Broec', *Jaarboek* 2015, 79-82.

Soetens, J., 2001. *In glas verpakt = Packaged in glass. European Bottles. Their history and production*, Amsterdam.

Steege, ter, B.C. & W. Stellingwerf, 2020. Vroom volk aan het Westeinde. Archeologisch onderzoek naar een middeleeuwse terp en bewoningssporen uit de Nieuwe Tijd op het perceel Westeinde 88-92 te Enkhuizen, *West-Friese Archeologische Rapporten* 149, Hoorn.

Stenvert, R. & G. van Tussenbroek, 2007. *Inleiding in de bouwhistorie. Opmeten en onderzoeken van oude gebouwen*, Utrecht.

Therkorn, L.L., E. Besselsen, M. Diepeveen-Jansen, S. Gerritsen, J. Kaarsemaker, M. Kok, L. Kubiak-Martens, J. Slopsma, P. Vos, 2009. *Landscapes in the Broekpolder. Excavations around a monument with aspects of the Bronze Age to the Modern (Beverwijk & Heemskerk, Noord-Holland)*. Themata 2. AAC/Projectenbureau, Amsterdam.

Verhoeven, A. A. A., 1998. Middeleeuws gebruiksaardewerk in Nederland (8ste-13de eeuw). *Amsterdam Archaeological Studies* 3, Amsterdam.

Vilsteren, van, V.T., 1987. *Het Benen Tijdperk. Gebruiksvoorwerpen van been, gewei, hoorn, ivoor. 10.00 jaar geleden tot heden*, Assen.

Vos, P., M. van der Meulen, H. Weerts & J. Bazelmans 2018. *Atlas van Nederland in het Holoceen. Landschap en bewoning vanaf de laatste ijstijd tot nu*, Amsterdam.

Waldus, W.B., 2021. *De Zuiderzee als transportlandschap. Historische maritieme archeologie van de turfvaart (1550-1700)*, Groningen.

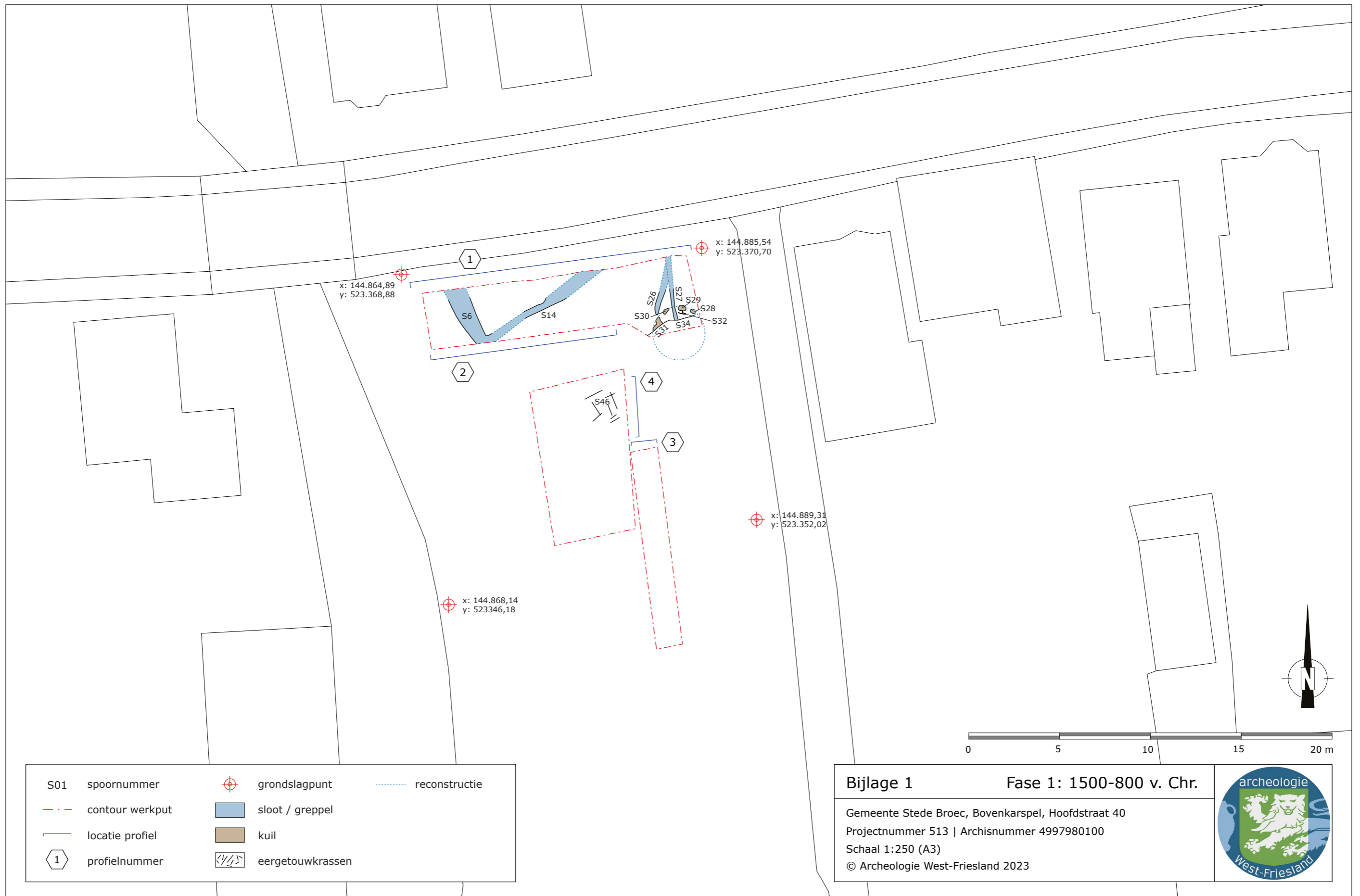
Zijverden, W.K., van, 2017. *After the deluge, a palaeogeographical reconstruction of Bronze Age West-Frisia (2000-800 BC)*. Leiden.

Zimmermann, H.W., 2006. De Levensduur van gebouwen met aardvaste stijlen, in: O. Brinkkemper, J. Deeben, J. van Doesburg, D.P. Hallewas, E.M. Theunissen en A.D. Verlinde. Vakken in Vlakken. Archeologische kennis in lagen. *Nederlandse Archeologische Rapporten* 32, Amersfoort.

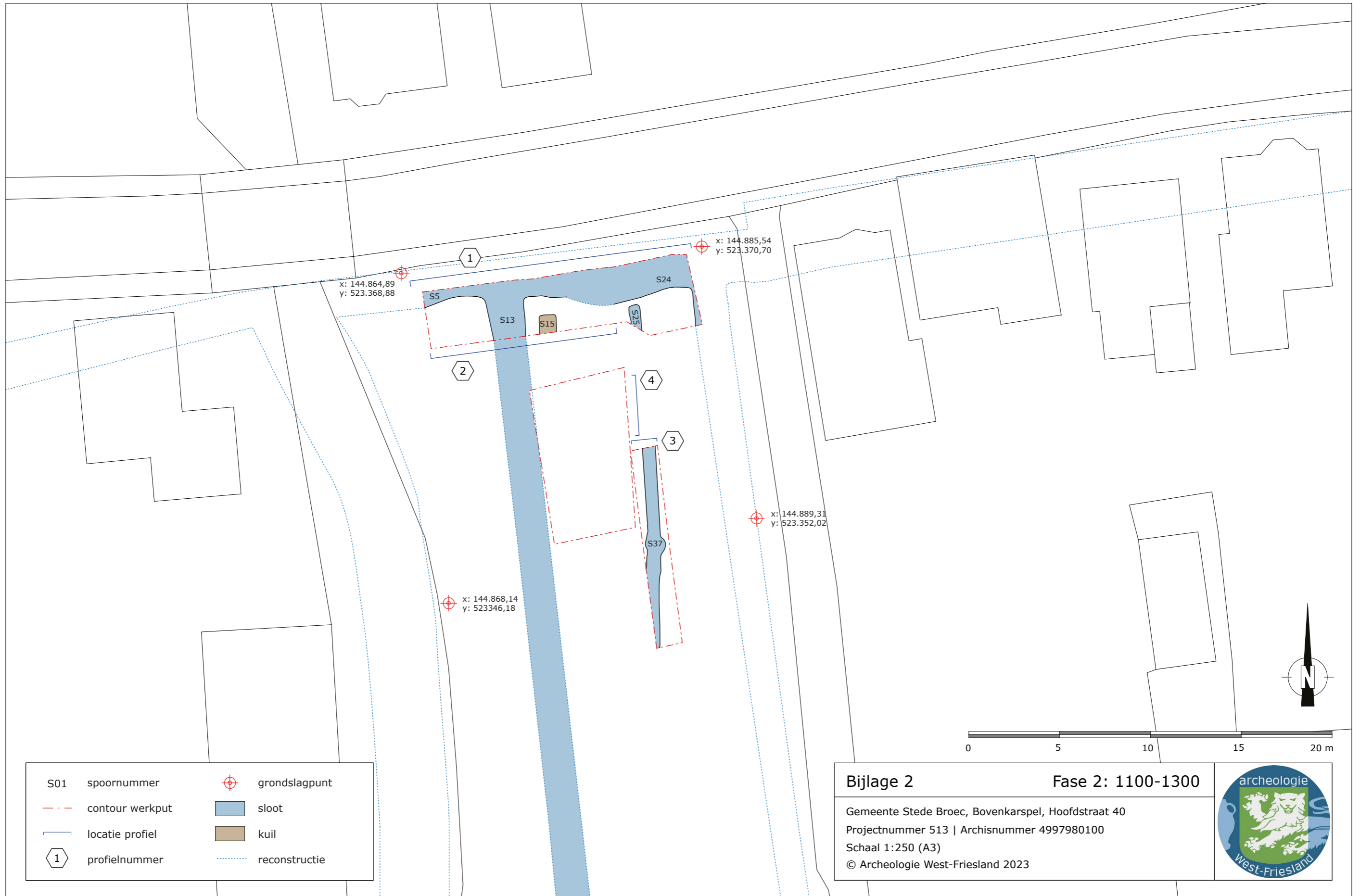
Internetbronnen

- www.canonvannederland.nl/nl/overijssel/twente/ootmarsum/openluchtmuseum-ootmarsum (geraadpleegd op 27-02-2023).
- www.dijkwacht.nl/dijken (geraadpleegd op 16-2-2023).
- Duke, J.A., 1883. Handbook of energy crops, (<http://www.pfaf.org/user/Plant.aspx?LatinName=Secale+cereale> geraadpleegd op 14-2-2023).
- www.joostdevree.nl, (geraadpleegd op 16-2-2023).
- www.muntgewicht.nl (geraadpleegd op 1-12-2022).
- www.pwn.nl (geraadpleegd op 16-2-2023).

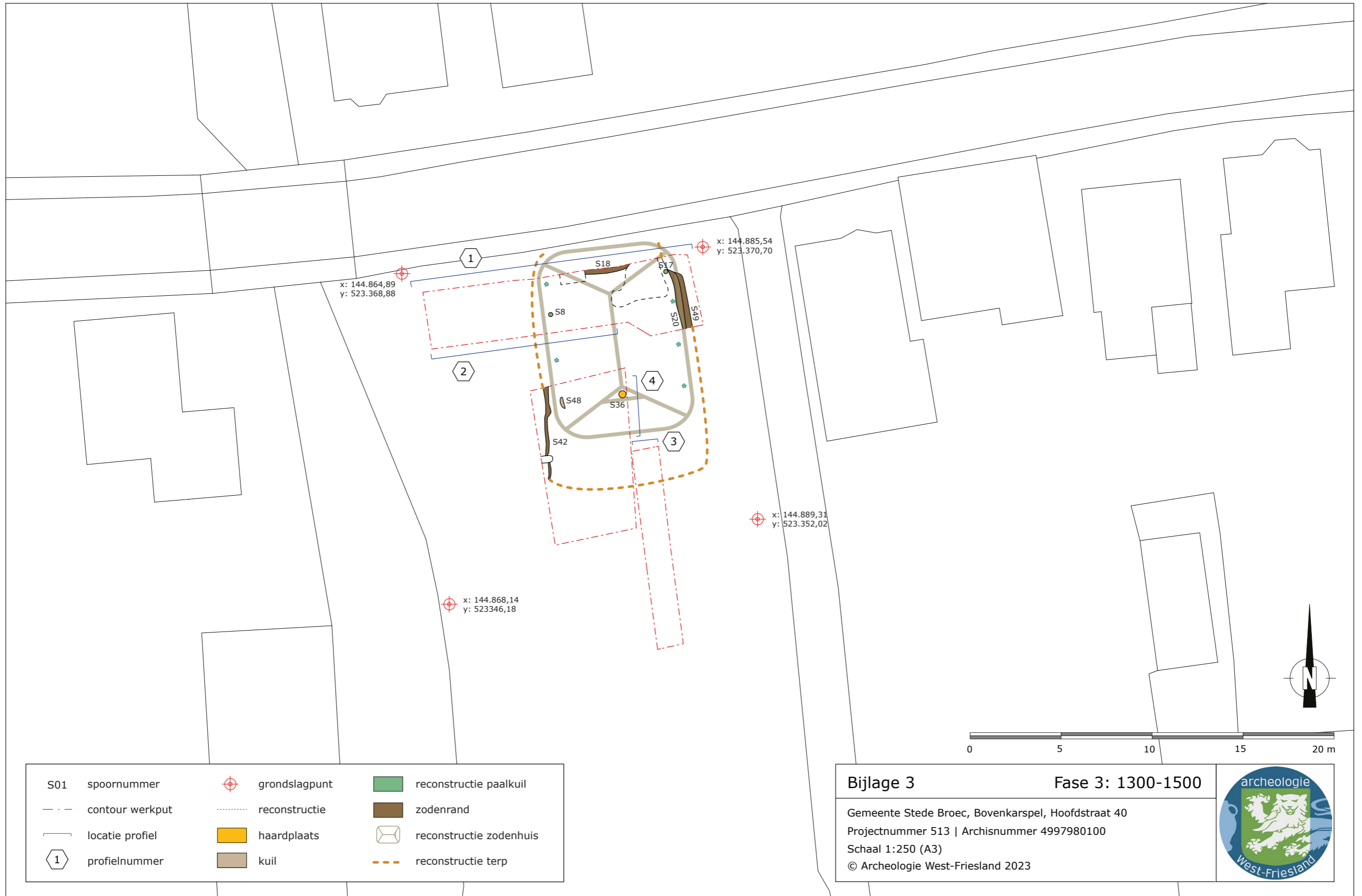

S01	spoornummer		grondslagpunt
	contour werkput		sloot
	locatie profiel		kuil
	profielnummer		reconstructie

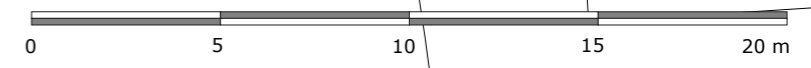
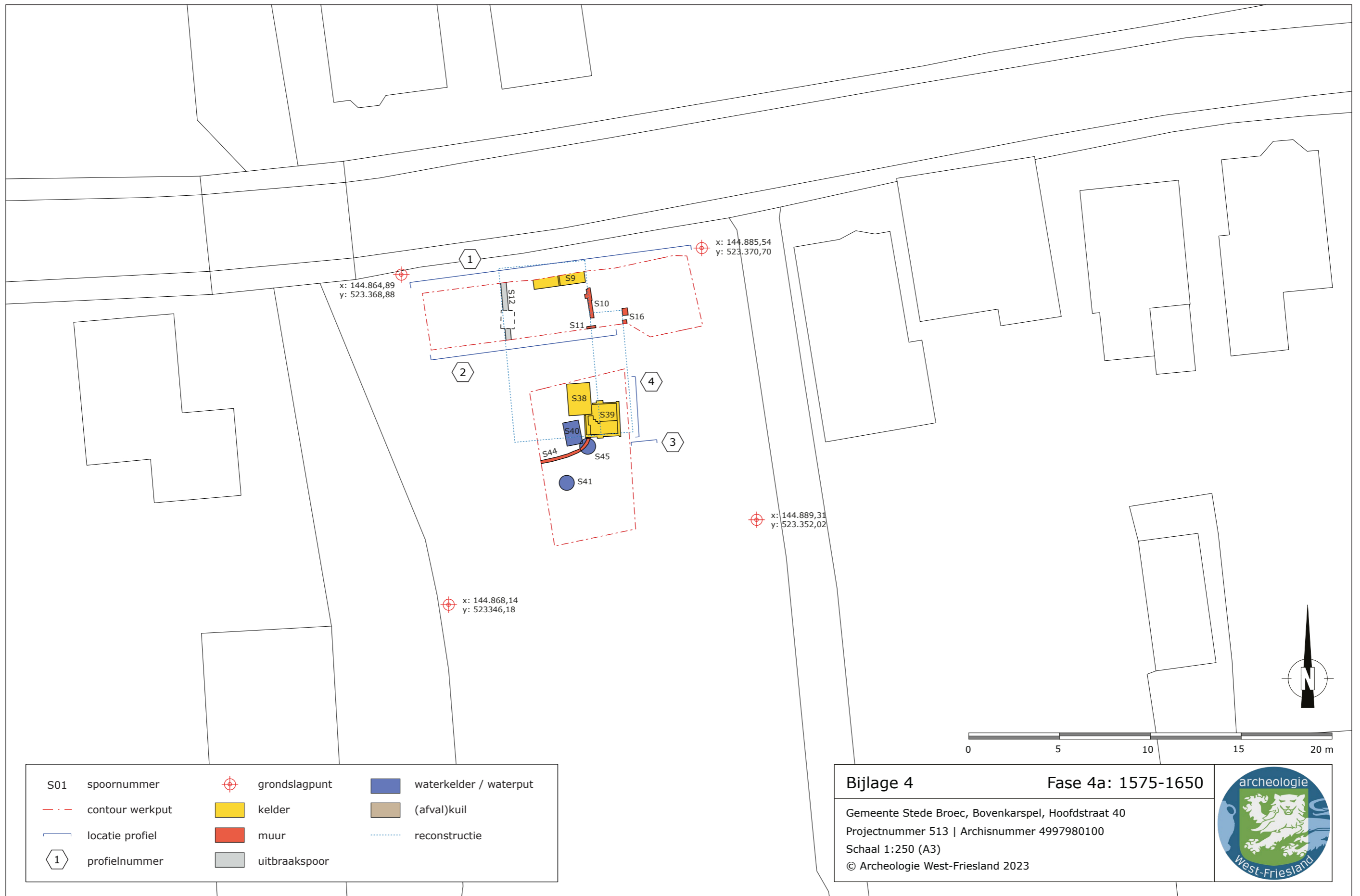
Bijlage 2 **Fase 2: 1100-1300**
 Gemeente Stede Broec, Bovenkarspel, Hoofdstraat 40
 Projectnummer 513 | Archisnummer 4997980100
 Schaal 1:250 (A3)
 © Archeologie West-Friesland 2023

S01	spoornummer		grondslagpunt		waterkelder / waterput
	contour werkput		kelder		(afval)kuil
	locatie profiel		muur		reconstructie
	profielnummer		uitbraakspoor		

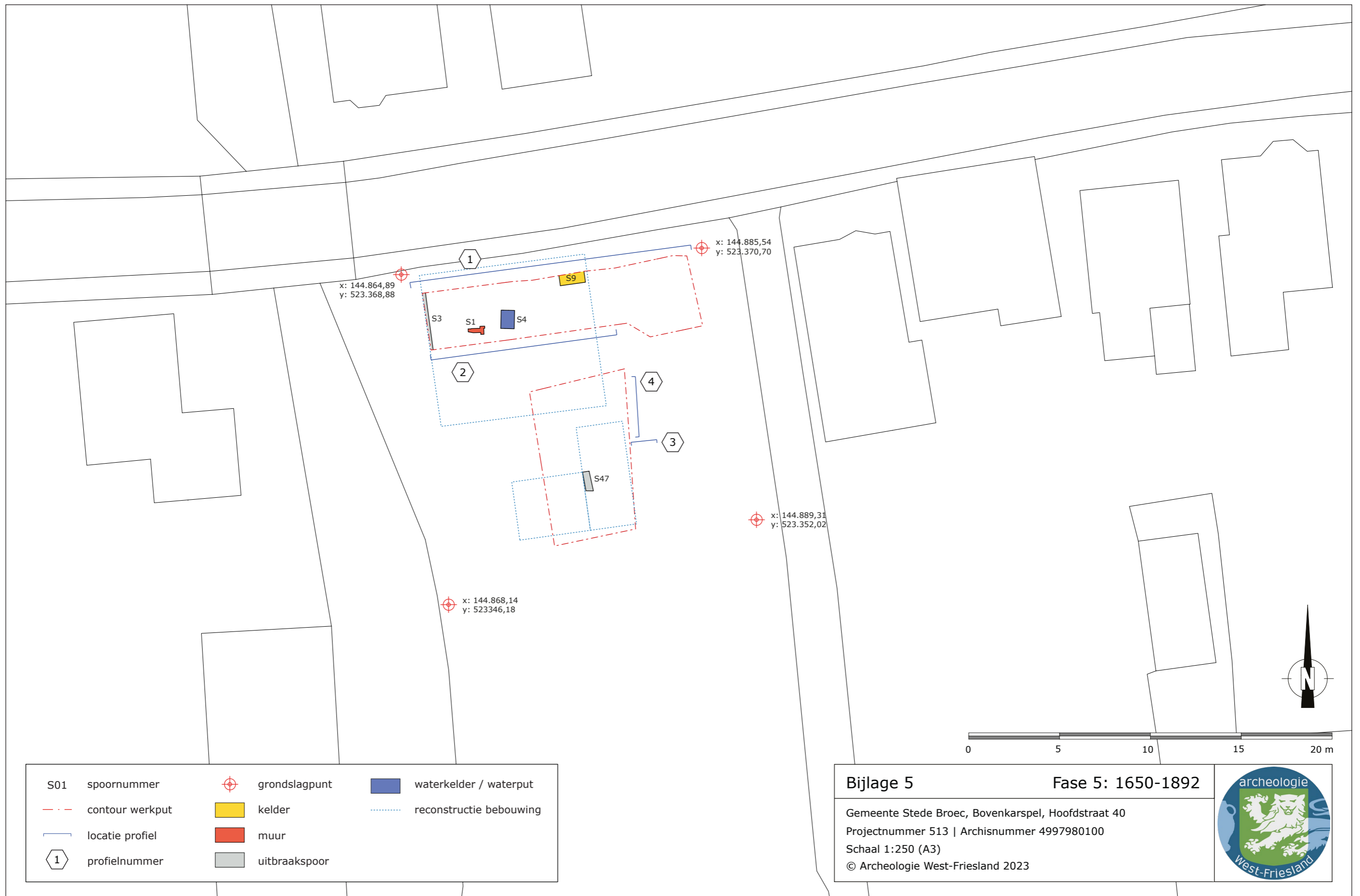
Bijlage 4 **Fase 4a: 1575-1650**

Gemeente Stede Broec, Bovenkarspel, Hoofdstraat 40
 Projectnummer 513 | Archisnummer 4997980100
 Schaal 1:250 (A3)
 © Archeologie West-Friesland 2023

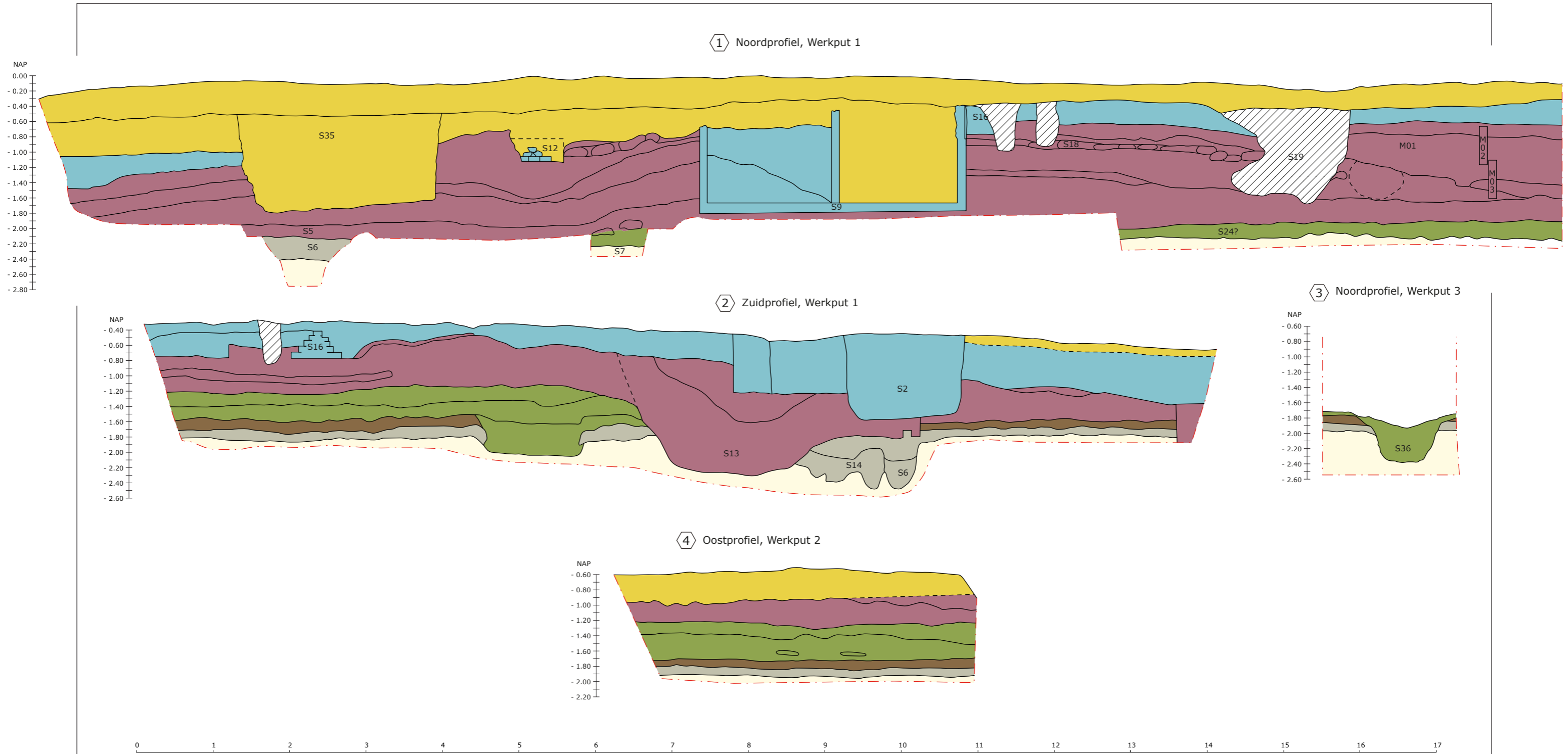

S08	spoornummer		fase 1 - 1500-800 v. Chr.		fase 5 - Na 1892
	contour profiel		fase 2 - 1100-1300 n. Chr.		natuurlijke bodem
	profielnummer		fase 3 - 1300-1500 n. Chr.		natuurlijk veen
	verstoord		fase 4 - 1575 - 1892		

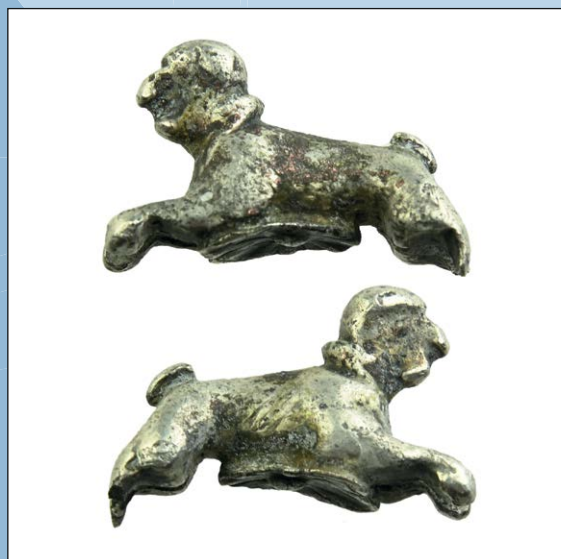
Bijlage 6 **Profielen**

Gemeente Stede Broec, Bovenkarspel, Hoofdstraat 40
 Projectnummer 513 | Archisnummer 4997980100
 Schaal 1:50 (A3)
 © Archeologie West-Friesland 2023

ISSN: 2210-4364 (print)
ISSN: 2665-9387 (online)